

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΑΓΑΘΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ:
ΝΕΕΣ ΘΕΩΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ»

ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ
ΤΗΣ ΗΛΕΚΤΡΑΣ-ΕΛΕΝΗΣ ΖΩΓΡΑΦΟΥ
(Α.Μ.: 1012201903011)

Θέμα: «Η συμβολή της Κορινθίας στην Ελληνική Επανάσταση του 1821:
Σταθμοί και Αγωνιστές»

Επιβλέπων Καθηγητής: Θανάσης Χρήστου
Συνεπιβλέπων Καθηγητής: Ιάκωβος Μιχαηλίδης
Συνεπιβλέπων Καθηγητής: Σωτήριος Ριζάς

ΚΑΛΑΜΑΤΑ 2021

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος.....	2
Εισαγωγή.....	5
Α΄ Κεφάλαιο	
Η Κορινθία υπό Οθωμανική κατοχή.....	8
1.1. Η κατάληψη της Κορίνθου από τους Οθωμανούς, η Βενετική κυριαρχία και η δεύτερη Οθωμανική κατοχή.....	8
1.2. Το Οθωμανικό σύστημα διακυβέρνησης και η επαρχία της Κορίνθου.....	11
1.3. Οι ισχυροί οίκοι της Κορινθίας.....	17
1.4. Ξένοι περιηγητές στην Κορινθία.....	21
Β΄ Κεφάλαιο	
Η οργάνωση και η έναρξη της επανάστασης του 1821.....	27
2.1. Η ίδρυση της Φιλικής Εταιρείας και οι μνημένοι σε αυτή Κορίνθιοι.....	27
2.2. Τα δύο πρώτα έτη της επανάστασης και τα γεγονότα στη Κορινθία.....	37
2.3. Οι δύο πρώτες Εθνοσυνελεύσεις. Οι αιτίες και η έναρξη της εμφύλιας σύγκρουσης.....	41
Γ΄ Κεφάλαιο	
Τα γεγονότα από το 1823 έως και το τέλος της Επανάστασης.....	53
3.1. Τα γεγονότα των εμφυλίων πολέμων.....	53
3.2. Η απόβαση του Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο.....	65
3.3. Η δράση των Κορινθίων στα γεγονότα της εποχής.....	71
3.4. Η Ναυμαχία του Ναυαρίνου και το Ανεξάρτητο Ελληνικό Κράτος.....	77
Δ΄ Κεφάλαιο	
Η οργάνωση του Ελληνικού Εθνικού Κράτους.....	81
4.1. Η άφιξη του Καποδίστρια.....	81
4.2. Η θέση Κορινθίων στο νεοσύστατο Ελληνικό κράτος μετά τον θάνατο του Ι. Καποδίστρια.....	87
Επίλογος.....	94
Πηγές και Βιβλιογραφία.....	97
Παράρτημα.....	105
Περίληψη.....	112

Πρόλογος

Η Επανάσταση του 1821 αποτελεί κορυφαίο γεγονός της Ελληνικής ιστορίας. Καθώς παρά τις δυσκολίες ο δεκαετής αγώνας οδήγησε στην γένεση της νεότερης Ελλάδας, με τη δημιουργία του πρώτου, διεθνώς αναγνωρισμένου, εθνικού κράτους. Στα πλαίσια αυτού του εθνικοαπελευθερωτικού κινήματος που φέρει μοναδικά χαρακτηριστικά, θα επικεντρωθώ στη μελέτη των Κορινθιακών πραγμάτων.

Τα ιστορικά γεγονότα που αφορούν την Κορινθία, αλλά και οι Κορίνθιοι συμμετέχοντες της Επανάστασης θα ενταχθούν στο γενικότερο πλαίσιο της εποχής. Ξεκινώντας από την περιγραφή της επικρατούσας κατάστασης της Τουρκοκρατούμενης Ελλάδας και εν συνεχεία του Οθωμανικού διοικητικού συστήματος απέναντι στους υπόδουλους Έλληνες και ειδικότερα το καθεστώς που επικρατούσε στην Πελοπόννησο. Η Ελληνική πραγματικότητα θα συγκριθεί με την κατάσταση στη Δυτική Ευρώπη μέσα από αναφορές περιηγητών κατά τη διάρκεια των ταξιδιών τους στην Ελλάδα. Θα ακολουθήσει ο φωτισμός του γένους μέσα από τις προσπάθειες Ελλήνων λογίων, εμπόρων και Φαναριωτών που βρίσκονταν στο εξωτερικό και η ίδρυση της συνωμοτικής οργάνωσης της Φιλικής Εταιρείας. Τα κηρύγματα της θα εξαπλωθούν ταχύτατα σε όλη την Ελλάδα και ιδιαίτερα στην Πελοπόννησο. Ο Μοριάς θα αντιμετωπιστεί ως προπύργιο της επανάστασης καθώς συνδυάζει την ύπαρξη έντονου ελληνικού στοιχείου, οικονομικά ισχυρών προυχόντων, φωτισμένων ιερέων και ευνοϊκότερων γενικά συνθηκών. Ένα ακόμη στοιχείο που συνέβαλε στη επιλογή της Πελοποννήσου ως κέντρο των επιχειρήσεων, ήταν οι υψηλές ναυτικές ικανότητες των Ελλήνων. Το ναυτικό είχε την δυνατότητα να εμποδίσει την μεταφορά Οθωμανικών στρατευμάτων προς τις επαναστατημένες περιοχές. Έτσι στη Πελοπόννησο με τα εκτεταμένα παράλια της, στέκονταν δυνατή η υπεράσπιση της. Παράλληλα η Στερεά Ελλάδα θα λειτουργούσε ως ένα είδος ασπίδας στη κάθοδο εχθρικών στρατευμάτων. Γι αυτούς τους λόγους στην Κορινθία πολύ γρήγορα θα πληθύνουν οι μνημένοι Φιλικοί και παρά τον αρχικό δισταγμό των αρχόντων της περιοχής η επανάσταση σύντομα θα ξεσπάσει. Οι Κορίνθιοι συμμετέχουν ήδη στα πρώτα πολεμικά γεγονότα, οδηγώντας στην απόθεση των Τουρκικών στρατευμάτων πίσω από τον Ισθμό.

Οι Έλληνες σημειώνοντας επιτυχίες κατά μικρών Οθωμανικών φρουρών αρχικά, θα προχωρήσουν στην κατάληψη της Τρίπολης και την πρώτη αντιμετώπιση ενός πολυάριθμου και οργανωμένου στρατού, υπό τον Δράμαλη. Την νίκη θα

ακολουθήσει σύγκλιση της πρώτης Εθνικής Συνέλευσης και η υπόδειξη της Κορίνθου ως πρώτης πρωτεύουσας. Σύντομα όμως θα εκδηλωθεί αντίθεση μεταξύ των Ελλήνων οδηγώντας στην εμφύλια σύγκρουση. Την κατάσταση αυτή θα εκμεταλλευτεί η Οθωμανική αυτοκρατορία, στέλνοντας τον Αιγύπτιο Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο. Εκείνος σχεδόν θα καταπνίξει την Επανάσταση με την σωτηρία να βρίσκεται την παρέμβαση της Αγγλίας, Ρωσίας και Γαλλίας. Οι Μεγάλες Δυνάμεις θα οδηγήσουν στη δημιουργία του Ελληνικού κράτους. Τα ηνία της κατεστραμμένης χώρας θα κληθεί ν' αναλάβει ο Ιωάννης Καποδίστριας. Εκείνος επιδιώκοντας την επιβίωση των εξαθλιωμένων Ελλήνων και την οργάνωση του κράτους, θα δημιουργήσει δυσαρέσκεις στους κύκλους των τέως αγωνιστών και των προυχόντων. Αποτέλεσμα αυτών είναι η δολοφονία του στο Ναύπλιο, η μετέπειτα αναταραχή με την ύπαρξη δύο κυβερνήσεων και τελικά η τοποθέτηση του Όθωνα ως βασιλιά της Ελλάδας.

Η παρούσα εργασία ορίζει την ολοκλήρωση του διετούς κύκλου φοίτησης μου στο Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών: «Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία: Νέες θεωρήσεις και προοπτικές», του Τμήματος Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Διαχείρισης Πολιτισμικών Αγαθών της Σχολής Ανθρωπιστικών Σπουδών, του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου με έδρα την πόλη της Καλαμάτας. Η έρευνα της συγκεκριμένης περιόδου και περιοχής προέκυψε κατόπιν συζητήσεως με τον Διευθυντή του Μεταπτυχιακού Προγράμματος κ. Θανάση Χρήστου, λειτουργώντας παράλληλα ως ολοκλήρωση μιας προσωπικής επιδίωξης. Την συμβολή μου δηλαδή στην ανάδειξη του ιστορικού παρελθόντος του τόπου καταγωγής μου κατά την περίοδο της Ελληνικής επανάστασης. Με αυτή επιδιώκω την ακριβή καταγραφή ιστορικών γεγονότων, την αντικειμενική μελέτη όλων των πηγών και την παρουσίαση τους. Μια προσπάθεια ερμηνείας δηλαδή της ιστορίας και της αλληλεπίδρασης της με τους ανθρώπους της εποχής.

Η φοίτηση στο πρόγραμμα ενίσχισε την πεποίθησή μου πως μέσω της ιστορικής έρευνας είναι δυνατή η γνώση των κοινωνιών, των ανθρώπων και του ίδιου μας του εαυτού. Τα λόγια του διακεκριμένου παιδαγωγού Χρίστου Τσολάκη, που κάποτε άκουσα σε μια συνεντευξη έμειναν ανεξίτηλα στη μνήμη μου. Εκείνος συμφωνώντας με την γνώμη του δασκάλου του, Ιωάννη Κακριδή, περιγράφει την παιδεία σαν: «ένα μικρό φωσάκι που ανάβει ανάμεσα σε δάσκαλο και μαθητή. Από την στιγμή που αυτό το φώς θα ανάψει τότε το τρέφουν μαζί, αυτό το φώς της παιδείας έκτοτε δεν σβήνει ποτέ». Με αυτό στο μυαλό μου, πορεύτηκα καθόλη τη

διάρκεια των μαθητικών και φοιτητικών μου χρόνων αναζητώντας, αυτό το «φωσάκι». Τώρα είμαι σίγουρη πως αυτή η λάμψη που τρεμόσβηνε έχει ανάψει αμετάκλιτα.

Τέλος θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες μου προς την οικογένεια μου για την στήριξη που μου παρείχε κατά τη πραγματοποίηση όλου του κύκλου σπουδών και κατά τη συγγραφή της διπλωματικής εργασίας. Επίσης ιδιαίτερος θα ήθελα να ευχαριστήσω τον καθηγητή Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου, κύριο Θανάση Χρήστου. Ο οποίος από την πρώτη μέρα των μαθημάτων και καθόλη τη διάρκεια του μεταπτυχιακού προγράμματος, μέσω των υποδείξεων του και των ουσιαστικών του γνώσεων, παρείχε στήριξη και μετέδωσε την αγάπη για την ιστορία. Ακολούθως θα ήθελα να ευχαριστήσω τον καθηγητή Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, κύριο Ιάκωβο Μιχαηλίδη και τον κύριο Σωτήριο Ριζά, διευθυντή ερευνών στο Κέντρο Ερέυνης της Ιστορίας του Νεωτέρου Ελληνισμού της Ακαδημίας Αθηνών. Οι οποίοι με τις συμβουλές, την συμπαράσταση τους και την διδασκαλία τους μου προσέφεραν νέες γνώσεις και ερεθίσματα. Παραθέτω τις θερμές μου ευχαριστίες και προς το Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου. Το ίδρυμα και το ακούραστο προσωπικό αυτού, εν μέσω μιας πρωτόγνωρης και τρομακτικής πανδημίας κατέβαλλε κάθε δυνατή προσπάθεια για την συνέχιση της διδασκαλίας. Δημιουργώντας μια αίσθηση οικειότητας παρά την αδυναμία της δια ζώσης εκπαίδευσης.

Ηλέκτρα Ελένη Ζωγράφου
Καλαμάτα, Αύγουστος 2021

Εισαγωγή

Η παρακάτω μελέτη στοχεύει στην ανάδειξη των πτυχών της Ελληνικής Επανάστασης που σχετίζονται έμμεσα ή άμεσα με την Κορινθία και την ένταξη τους στο γενικότερο ιστορικό πλαίσιο. Ξεκινώντας με την σύντομη εξιστόρηση των γεγονότων της Βυζαντινής Κορίνθου, θα προχωρήσω στις διαδοχικές κατακτήσεις της περιοχής από Νορμανδούς, Φράγκους, Οθωμανούς, Ενετούς, την σύντομη Βυζαντινή κατοχή και τη δεύτερη Οθωμανική κυριαρχία. Παράλληλα θα ερευνηθεί ο απόηχος της πτώσης της Κωνσταντινουπόλεως και το ιστορικό υπόβαθρο της κατάκτησης του ελλαδικού χώρου, δίνοντας έμφαση στη περιοχή της Κορινθίας. Ειδική μνεία θα αποδοθεί στο διοικητικό σύστημα της Οθωμανικής αυτοκρατορίας και την αντιμετώπιση των κατακτημένων επαρχιών. Θα γίνει αναφορά στις περιγραφές των ξένων περιηγητών που έφταναν στην Κόρινθο, επιθυμώντας την αναζήτηση νέων καλλιτεχνικών ερεθισμάτων και την επαφή με την κλασική αρχαιότητα, καθόλη την περίοδο αυτή. Η πρακτική αυτή, γνωστή ως Grand Tour με κύριους προορισμούς την Ιταλική χερσόνησο και τον Ελλαδικό χώρο, άφησε ύψιστο κληροδότημα αποτελούμενο από έργα τέχνης, εκδόσεις και αλληλογραφία.

Το δεύτερο κεφάλαιο διερευνά την οργάνωση, την δράση και την εξάπλωση της Φιλικής Εταιρείας στον ελληνικό πληθυσμό και στην Κορινθία, με τις ορεινές περιοχές της να έχουν δεχτεί από πολύ νωρίς την επίδραση των Φιλικών και να προετοιμάζονται για τον επερχόμενο ξεσηκωμό του γένους. Θα καταγραφούν επίσης οι διαδικασίες οργάνωσης του Αγώνα και τα τελευταία γεγονότα πριν την εκδήλωση του. Με τη Πελοπόννησο στο επίκεντρο των μαχών η Κορινθία θα ακολουθήσει, παρά τον αρχικό δισταγμό ορισμένων, τους ίδιους ρυθμούς. Κατά την έναρξη της Επανάστασης οι Έλληνες δεν διαθέτουν κοινό σχέδιο δράσης, ούτε έναν κοινά αποδεκτό ηγέτη¹. Αντίθετα κυριαρχούν τοπικοί αρχηγοί, χωρίς κανένα να απόκτησει πανελλήνιο κύρος.

Ιδιαίτερη προσοχή θα δοθεί στα πολεμικά γεγονότα που εκτυλίχθηκαν στη ευρύτερη περιοχή με αποκορύφωμα της μάχη στα Δερβενάκια. Μεταξύ των ετών 1821 και 1822 δεν ήταν λίγοι οι Κορίνθιοι που έκαναν αισθητή τη παρουσία τους στις πολιτικές και στρατιωτικές εξελίξεις. Στο ίδιο κεφάλαιο περιλαμβάνεται η συγκρότηση των δύο πρώτων Εθνοσυνελεύσεων, με εκείνη της Επιδαύρου να ορίζει

¹Θ. Μ. Βερέμης., Γ. Σ. Κολιόπουλος και Ι. Δ. Μιχαηλίδης, 1821. *Η δημιουργία ενός έθνους - κράτους*, Αθήνα 2018, σ. 11

τη Κόρινθο ως τη πρώτη «*Πρωτεύουσα και έδρα της προσωρινής διοικήσεως της Ελλάδας*» με τον γεροϋσιαστή Θεοχαράκη Ρέντη να παραχωρεί το αρχοντικό του για τους σκοπούς αυτούς. Κατά τη διάρκεια των εργασιών της τα σημάδια ενός επερχόμενου εμφυλίου πολέμου είναι ήδη ορατά. Στην επόμενη Εθνοσυνέλευση του Άστρους Κυνουρίας, η σύγκρουση είναι πια αναπόφευκτη. Τέλος θα προσδιοριστούν τα αίτια και οι αφορμές που οδήγησαν στη δημιουργία των δύο αντιμαχόμενων παρατάξεων (στρατιωτικών και πολιτικών) ανάμεσα στους Έλληνες.

Στο τρίτο κεφάλαιο καταγράφονται τα επεισόδια που εκτυλίσσονται κατά τη διάρκεια των δύο φάσεων του εμφυλίου πολέμου, με την Κορινθία να αποτελεί και αυτή θέατρο συγκρούσεων. Παρακολουθώντας την στάση των Κορινθίων και την στήριξη τους προς την εκλεγμένη κυβέρνηση κατά τον πρώτο εμφύλιο. Ακολουθεί ο δεύτερος με την Ελλάδα χωρισμένη ξανά σε δύο στρατόπεδα, αυτή τη φορά σε εκείνα της Πελοποννήσου και της Ρούμελης. Ξανά τώρα ο Μοριάς συμπεριλαμβανομένης της Κορινθίας θα υποστεί εκτεταμένες καταστροφές. Η μεγάλη αναταραχή των Ελληνικών πραγμάτων δημιουργεί την ευκαιρία κατάπνιξης της επανάστασης από την Οθωμανική πλευρά. Ο Σουλτάνος θα στείλει τον Αιγύπτιο πασά, Ιμπραήμ, στην Πελοπόννησο. Οι Έλληνες υποτιμώντας την απειλή αυτή, επέτρεψαν στον Ιμπραήμ να σαρώσει κυριολεκτικά την επαναστατημένη Ελλάδα, φτάνοντας μέχρι την Ανατολική Στερεά και τελικά το Μεσολόγγι.

Η θλιβερή πτώση του Μεσολογγίου με την ηρωική έξοδο των κατοίκων το 1826, θα δημιουργήσει κύμα συμπαραστάσης από τις χώρες της Ευρώπης ακόμη και από τις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής, αναζωογονώντας το φιλελληνικό κίνημα. Μετά από αυτό το γεγονός θα κινηθεί προς την Αθήνα, ενισχύοντας τον Κιουταχί που την πολιορκεί. Η πόλη θα καταληφθεί μετά τη μάχη του Φαλήρου, όπου θα χάσουν τη ζωή τους πολλοί οπλαρχηγοί ανάμεσα τους και ένα σημαντικό μέλος της Κορινθιακής οικογένειας Νοταρά. Η επανάσταση βρίσκεται σε καμπή και όλα μοιάζουν πως τελικά θα αποτύχει, με μόνο αποτέλεσμα μιας μεγάλης κλίμακας σφαγή κατά του ελληνικού στοιχείου.

Περί τα 1827 όμως οι τρεις μεγάλες δυνάμεις της εποχής, Αγγλία, Γαλλία και Ρωσία θα εγκαταλείψουν την ουδετερότητα τους και θα εμπλακούν δυναμικά στα ελληνικά πράγματα. Η στάση τους έχει αλλάξει σταδιακά από το 1823 μετά τη διαμεσολάβηση του Τζώρτζ Κάνινγκ, υπουργού εξωτερικών της Αγγλίας. Η Συμμαχική παρέμβαση κορυφώνεται κατά τη σύγκρουση του Οθωμανικού με τον ενωμένο συμμαχικό στόλο, στον κόλπο του Ναυαρίνου, τις συνθήκες της

Αδριανουπόλεως και του Λονδίνου που ακολούθησαν. Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με την καταγραφή αυτών των εξελίξεων και του διπλωματικού αγώνα που εξασφάλισε τη δημιουργία του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους. Έτσι το 1830 το νεοσύστατο κράτος θα, περιλαμβάνει τις περιοχές της Πελοποννήσου και της Στερεάς Ελλάδας, τις νήσους του Αργοσαρωνικού, τις Κυκλάδες και τις βόρειες Σποράδες.

Το τέταρτο και τελευταίο κεφάλαιο πραγματεύεται την άφιξη του Ιωάννη Καποδίστρια του πρώτου κυβερνήτη της Ελλάδας, μετά την εκλογή του από την Εθνοσυνέλευση της Τροιζήνας. Εκείνος έχοντας αναλάβει ένα ισοπεδωμένο κράτος θα αφιερωθεί στην σωτηρία του λαού οργανώνοντας τις δομές του και επιδιώκοντας τη τοποθέτηση της Ελλάδας ανάμεσα στα άλλα Ευρωπαϊκά κράτη. Για την επίτευξη του οράματος του θα περιδεύσει πολλές φορές στην επικράτεια, φτάνοντας δύο φορές στην Κορινθία. Όμως ο πρόωρος θάνατος του θα οδηγήσει στην επιλογή και τοποθέτηση του Βαυαρού Όθωνα, ως βασιλιά των Ελλήνων. Στις κρατικές διαδικασίες θα αναδειχθούν και Κορίνθιοι, ανάμεσά τους ο υπασπιστής του Όθωνα, Παναγιωτάκης Νοταράς και ο πρώτος πρόεδρος του Βουλευτικού Σώματος, Πανούτσος Νοταράς. Η περίοδος βασιλείας του θα ολοκληρωθεί με την έξωση του, το 1862. Τη θέση του θα καλύψει ο νέος βασιλέας Γεώργιος Α΄, ανοίγοντας ένα νέο κεφάλαιο για την πολύπαθη Ελλάδα.

Α' Κεφάλαιο

Η Κορινθία υπό Οθωμανική κατοχή

1.1. Η κατάληψη της Κορίνθου από τους Οθωμανούς, η Βενετική κυριαρχία και η δεύτερη Οθωμανική κατοχή

Εν συντομία θα αναφέρω την θέση της Κορίνθου κατά τους Βυζαντινούς χρόνους. Με την Κόρινθο να ορίζεται ως πρωτεύουσα και έδρα του στρατηγού του Βυζαντινού Θέματος της Πελοποννήσου. Η ανάδειξη των λιμένων της ως κεντρικό εμπορικό σημείο μεταξύ Ανατολικής και Δυτικής Μεσογείου, εξελίσσει τη πόλη σε σημαντικό εμπορικό και βιομηχανικό κέντρο. Στα 1147 όμως θα υποστεί μεγάλης έκτασης καταστροφή από τα Νορμανδικά στρατεύματα και θα ενταχθεί στο Πριγκιπάτο της Αχαΐας. Στη συνέχεια περιέρχεται στα χέρια των Φράγκων. Στα χρόνια που ακολούθησαν άλλαξε διαδοχικά πολλούς αφέντες, επιστρέφοντας το 1408 στον Θεόδωρο Παλαιολόγο. Η παλαιά κραταιά πόλη έχει μετατραπεί σε απεμπολούμενο τιμάριο². Την ίδια περίοδο ακμάζει το Δεσποτάτο του Μυστρά, που παραμένει εστία πολιτικής και πνευματικής ζωής του Βυζαντίου. Εκεί τοποθετείται ως Δεσπότης ο Θεόδωρος Α' Παλαιολόγος. Θα τον διαδεχθεί ο Θεόδωρος Β' και κατόπιν ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος. Ο τελευταίος όντας διορατικός και έχοντας αντιληφθεί πως το κράτος ήταν περιορισμένο προς βορρά, θεωρούσε την Πελοπόννησο το μοναδικό μέρος όπου ήταν δυνατό να οργανωθεί μια αξιόμαχη Βυζαντινή δύναμη. Έτσι ανάμεσα σε άλλες κινήσεις προχωρά στην αποκατάσταση των τειχών του Ισθμού, επιδιώκει την οργάνωση της Πελοποννήσου και συγκεντρώνει τις στρατιωτικές δυνάμεις του στην Κόρινθο. Το 1446 συγκεντρώνονται στο Βελεστίνο πολυάριθμα στρατεύματα υπό τον Μουράτ. Ο Κωνσταντίνος επιθυμώντας την ασφάλεια του Δεσποτάτου της Πελοποννήσου παρατάσεται πίσω από τα τείχη του Ισθμού. Ακολουθεί πολυήμερη μάχη, με το φρούριο τελικά να πέφτει. Η προέλαση των τουρκικών στρατευμάτων στη Πελοπόννησο, θα διακοπεί μόνο πρόσκαιρα από τον διοικητή της Κορίνθου, Ματθαίο Ασάνη³.

Μετά τον θάνατο του Ιωάννη Ή Παλαιολόγου, ο Κωνσταντίνος θα στεφθεί στον Μυστρά ως ο τελευταίος αυτοκράτορας του Βυζαντίου, το 1449. Θα μεταβεί

²Βλ. λήμμα σύνταξης «Κόρινθος», στη: Δομή, τ. 8 (1971), σ. 408

³Λ. Αποστολίδης, *Η Κορινθία στην Επανάσταση του 1821*, τ. 1, Αθήνα 1971, σ. 59, στο εξής βλ. Λ. Αποστολίδης, *Η Κορινθία στην Επανάσταση του 1821*, τ. 1

στην Κωνσταντινούπολη όπου θα εκπληρώσει με ηρωισμό τον τραγικό ρόλο του. Η Πόλη θα κατακτηθεί στις 29 Μαΐου 1453, μετά από δίμηνη πολιορκία από τα στρατεύματα του Μουράτ Β'. Ο Κωνσταντίνος θα υπερασπιστεί μέχρι εσχάτων την πρωτεύουσα. Στο πλευρό του βρίσκεται ο Μέγας Δούκας, πρωθυπουργός και αρχινάυαρχος, Λουκάς Νοταράς⁴. Εκείνος με δύναμη πεντακοσίων ανδρών υπερασπίζονταν τα τείχη της πόλης. Με τους ιστορικούς Μιχαήλ Δούκα, Γουσταύο Σλουμπερζέ και Φραντζή να διαφωνούν για το ακριβές σημείο όπου μάχονταν. Την 29η Μαΐου μετά την είσοδο των Οθωμανών στην Πόλη, διαπιστώνοντας πως η άμυνα δεν μπορούσε να κρατήσει αποσύρθηκε στον πύργο του, όπου βρίσκονταν και η οικογένεια του. Τελικά σύμφωνα με τον Μιχαήλ Δούκα παραδόθηκε και ο Μωάμεθ Β' ζήτησε να συναντήσει τον Νοταρά στην Αγία Σοφία. Εκεί τον ενημέρωσε πως τον προόριζε για κυβερνήτη και κατόπιν τον έστειλε πίσω στον πύργο του. Σύμφωνα όμως με την ίδια διήγηση λίγες μέρες αργότερα η κατάσταση άλλαξε. Με τον Λουκά Νοταρά, τον μεγάλο του γιό και τον γαμπρό του να αποκεφαλίζονται στην πλατεία του Ξηρόλοφου.

Το 1458 θα φτάσουν στον Ισθμό ο Μωάμεθ Β' και ο Μαχμούτ Πασάς. Σημαίνοντας την έναρξη της πρώτης Τουρκοκρατίας. Οι πρώτες περιοχές που θα πέσουν μετά από σκληρές μάχες θα είναι ο Ταρσός και η Νεμέα. Ο ακροκόρινθος παρά τις αντιξοότητες αμύνεται για τρεις μήνες, υπό την ηγεσία του Ματθαίου Ασάνη και του συνδιοικητή Νικηφόρο Λουκάνη⁵. Την 6η Αυγούστου του 1458 το κάστρο και η Κόρινθος θα περάσουν στα χέρια του Μωάμεθ. Έκεί θα τοποθετηθεί φρουρά τετρακοσίων ανδρών και ο Οθωμανός κυβερνήτης της επαρχίας πλέον του Μοριά, με την Κόρινθο να ορίζεται ως η έδρα αυτής. Κυβερνήτης του Μοριά ορίζεται ο Ζαγγανός πασάς, υπαγόμενος διοικητικά στον μπέη της Κορίνθου. Η Τουρκική κατάκτηση ανάμεσα στα άλλα έφερε και το τέλος των εμφυλίων συγκρούσεων των τοπικών αρχόντων. Οι κάτοικοι του Μοριά ενθουμούμενοι την περίοδο της Φραγκοκρατίας και την αδιαφορία που είχε επιδείξει η Βυζαντινή αυτοκρατορία, αποδέχτηκαν σχεδόν με ανακούφιση την νέα κατάσταση⁶, κυρίως λόγω της χαμηλότερης φορολογίας, συνεχίζοντας με σχετική ηρεμία την καλλιέργεια σταφίδας και ζώντας σκορπισμένοι σε μικρά χωριά μακριά από την άμεση επαφή των Οθωμανών.

⁴Σ. Γ. Σταυρόπουλος, *Ιστορία Τρικάλων Κορινθίας. Με απλή αναφορά στην ιστορία της Αργολιδοκορινθίας και της Πελοποννήσου γενικότερα*, Πάτρα 2000, σ. 93

⁵Λ. Αποστολίδης, *Η Κορινθία στην Επανάσταση του 1821*, τ. 1, σ. 67

⁶Σ. Α. Κουτίβας, *Ιστορικά του Ξυλοκάστρου*, Αθήνα 1962, σ. 155

Ανάμεσα στις αριστοκρατικές οικογένειες που ακολούθησαν το δρόμο της εξορίας μετά την άλωση της Πόλης βρέθηκαν και μέλη του οίκου των Νοταράδων. Έφτασαν στη Πελοπόννησο και εγκαταστάθηκαν στην περιοχή των Τρικάλων Κορινθίας⁷, όπου στράφηκαν στο εμπόριο. Ενώ μέσω δωροδοκιών προς τους Τούρκους διοικητές από τους Νοταράδες, τα Τρίκαλα έχαιραν ιδιαίτερων προνομίων, με σημαντικότερο την σχετική κοινωνική και οικονομική αυτονομία του ελληνικού πληθυσμού. Εξελίχθηκαν έτσι σε αξιόλογο οικονομικό κέντρο.

Η Οθωμανική κατοχή θα διακοπεί από τη σύντομη Ενετοκρατία που επακολούθησε την εκστρατεία του Μοροζίνι. Κατά την έκρηξη δε του Βενετοτουρκικού πολέμου δεν ήταν λίγοι οι πρόκριτοι, οι οπλαρχηγοί και οι κληρικοί που άρχισαν κινητοποιήσεις επιδιώκοντας την Βενετική παρέμβαση. Η στάση αυτή οδήγησε στη σύλληψη και εκτέλεση, στις 30 Μαρτίου 1684 του Μητροπολίτη Κορινθίας Ζαχαρία, ο οποίος ύστερα ανακηρύχθηκε νεομάρτυρας. Μετά την Βενετική κατάληψη στη Κορινθία θα αρχίσει πρόγραμμα ανοικοδόμησης του Ακροκορίνθου. Ήδη από το 1695 τα σημάδια της μη αποτελεσματικής προστασίας των Ενετικών κτήσεων της Πελοποννήσου ήταν ορατά. Την αδυναμία αυτή αντιστάθμιζε η ισχύς του Βενετικού στόλου. Μέχρι το 1714 όμως είχε περάσει σε φάση παρακμής. Σε αντίθεση με το Οθωμανικό ναυτικό που από τις αρχές του 18ου αιώνα είχε αρχίσει ν' αναδιοργανώνεται και να εκσυγχρονίζεται⁸. Η Οθωμανική προέλαση θα χωριστεί σε δύο τμήματα με το κύριο να κατευθύνεται προς τη Κόρινθο όπου θα αποβιβάζονταν στρατός και εφόδια, κατόπιν προχωρώντας κατά μήκος του Κορινθιακού κόλπου θα έφτανε στο Ρίο. Η πολιορκία του ακροκορίνθου διήρκεσε πέντε ημέρες, λόγω της μικρής στρατιωτικής δύναμης και του μεγάλου αριθμού αμάχων που βρίσκονταν εκεί. Στις 2 Ιουλίου ο διοικητής Ιάκωβος Μινότο θα υπογράψει τη συνθήκη παράδοσης⁹. Αν και είχε συμφωνηθεί η ασφαλής μετάβαση της Ενετικής φρουράς στην Κέρκυρα, μια τυχαία έκρηξη στη πυριταποθήκη προκάλεσε εκτεταμένες σφαγές από το σώμα των γενιτσάρων κατά των παραδοθέντων στρατευμάτων και του άμαχου πληθυσμού. Το γεγονός αυτό είχε ως αποτέλεσμα τις παραδειγματικές τιμωρίες των εμπλεκόμενων από τον μέγα βεζίρη αλλά και οι διαβεβαίωση από μέρος των Κορινθίων προυχόντων για την αφοσίωση

⁷Σ. Α. Κουτίβας, *Ιστορία της Κορινθίας. Οι Νοταράδες στη υπηρεσία του έθνους και της εκκλησίας*, Αθήνα 1968, τ. 3, σ. 76, στο εξής βλ. Σ. Α. Κουτίβας, *Ιστορία της Κορινθίας. Οι Νοταράδες*

⁸Ι. Χασιώτης, «*Η κάμψη της Οθωμανικής δύναμης*», στην: «*Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*», τ. 11 (2009), σ. 41

⁹Ι. Χασιώτης, *Ι. Ε. Ε.*, τ. 11, ό. π., σ. 42

τους του νέου καθεστώτος. Ο κύκλος των κατακτήσεων θα κλείσει με την υποταγή της Μονεμβασίας τον Σεπτέμβριο του ίδιου έτους. Και το 1715 θα ξεκινήσει η δεύτερη, βιαιότερη και επαχθέστερη Τουρκοκρατία για την Κόρινθο και όλη την Πελοπόννησο.

1.2. Το Οθωμανικό σύστημα διακυβέρνησης και η επαρχία της Κορίνθου

Η εξιστόρηση της περιόδου εκείνης της Ελληνικής ιστορίας από τα χρόνια της Οθωμανικής κατοχής μέχρι την έναρξη της Επανάστασης του 1821, απαιτεί την αναφορά στη διοικητική δομή της αυτοκρατορίας. Καθώς στους κόλπους αυτής έζησαν και έδρασαν οι Έλληνες της εποχής σε πολιτικό, οικονομικό, θρησκευτικό και κοινωνικό επίπεδο.

Η θεοκρατική Οθωμανική κοινωνία διακρίνεται στην επικράτεια του Ισλάμ και στον κόσμο των απίστων. Στη δεύτερη ομάδα περιλαμβάνονταν οι Εβραίοι, οι Χριστιανοί και οι Αρμένιοι. Το σύστημα διοίκησης της Οθωμανικής αυτοκρατορίας βασιζόταν στις εντολές του Κορανίου, τις παραδόσεις, τις πράξεις του προφήτη Μωάμεθ, τους εθμικούς κανόνες δικαίου και τον ιερό νόμο, με την πιο φιλελεύθερη ερμηνεία του, αυτή της νομικής σχολής χανεφί, να έχει επικρατήσει¹⁰. Η μεγάλη επέκταση της αυτοκρατορίας όμως δημιούργησε την ανάγκη κανόνων και νομοθεσίας για ζητήματα που δεν κάλυπτε ο ιερός νόμος, συμπληρώνοντας και ενισχύοντας τον. Έτσι ήδη μετά την άλωση της Πόλης το Πατριαρχείο είχε επιφορτιστεί με θρησκευτικές, δικαστικές και πολιτικές ευθύνες για τα ζητήματα των Ορθοδόξων Χριστιανών που βρίσκονταν εντός των συνόρων της αυτοκρατορίας¹¹.

Η κεφαλή της κρατικής μηχανής ήταν ο Σουλτάνος, συγκεντρώνοντας πολιτικά, στρατιωτικά, θρησκευτικά αξιώματα και προσδίδοντας δυναστικό χαρακτήρα στο κράτος. Η κεντρική διοίκηση αποτελούσε την προέκταση του Σουλτάνου. Στα πλαίσια αυτής, την πρωτοκαθεδρία κατείχε ο μεγάλος Βεζίρης. Στην ιεραρχία ακολουθούσαν ο Νισαντζής αντιπροσωπεύοντας την δικαστική εξουσία και ο Δεφτερδάρης επιφορτισμένος με οικονομικές υποθέσεις. Τέλος κεντρικό ρόλο στην λήψη αποφάσεων είχε το αυτοκρατορικό συμβούλιο όπου συμμετείχαν οι παραπάνω. Σε μια τέτοιας μεγάλης εκτασης επικράτεια η αποτελεσματική διοίκηση των

¹⁰Γ. Β. Νικολάου, *Ο ελληνικός χώρος την περίοδο της Οθωμανικής και της Βενετικής κυριαρχίας (15^{ος} - τέλη περίπου 17ου αι.)*, Ιωάννινα 2019, σ. 24

¹¹Μ. Τορτόγλου, «*Το δίκαιο κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας*» στην: «*Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*», τ. 11 (2009), σ. 110

επιμέρους περιοχών, βασίστηκε επάνω στη δικαστική και στη στρατιωτική εξουσία, με την τελευταία να είναι αισθητά πιο ισχυρή. Σταδιακά μέσω αυτού του συστήματος καταργήθηκαν όλες οι αυτόνομες περιφερικές εξουσίες και εντάχθηκαν στην ενιαία κρατική διοίκηση. Παράλληλα η οργάνωση των κατακτημένων περιοχών με βάση το τιμαριωτικό σύστημα συνέβαλε στην εφαρμογή της παραπάνω επιδίωξης, εξυπηρετώντας παράλληλα στρατιωτικά και δημοσιονομικά ζητήματα¹².

Η Βενετική κατάληψη του 1687, διέκοψε προσωρινά την περίοδο της Τουρκοκρατίας και έφερε στο φώς την εξαθλίωση των πληθυσμών της ευρύτερης περιοχής του ελλαδικού χώρου και ειδικότερα της Κορινθίας. Οι ελλείψεις σε τρόφιμα ήταν τεράστιες και οι ασθένειες θέριζαν. Η περιοχή του Ξυλοκάστρου είχε ερημώσει και οι κάτοικοι των Τρικάλων, της Καρυάς και της Γελλήνης είχαν από καιρό καταφύγει στο όρος Ζήρεια¹³, το εμπόριο είχε σταματήσει και οι ληστές επιδίδονταν σε επιθέσεις. Σε αυτή τη κατάσταση ο Μοροζίνι εγκατέστησε μια προσωρινή πολιτική διοίκηση με τους Νοταράδες να συμβάλουν στη ειρήνευση της Κορινθίας. Περί τα 1701, αφού η επιδημία πανούκλας είχε ξεπεραστεί, οι κάτοικοι επέστρεψαν στις καλλιέργειες τους και ο πληθυσμός αυξήθηκε. Ο δήμος των Τρικάλων είχε δική του πολιτοφυλακή προστατεύοντας έτσι τις καλλιέργειες και τους κατοίκους από τις ληστρικές επιδρομές. Εισήχθει το κοινοτικό σύστημα των Ευρωπαϊκών κτήσεων της Βενετίας, με την Πελοπόννησο να διαιρείται σε οκτώ περιφέρειες (Πριγκιπάτα), των Αχαΐας, Κορίνθου, Αργολίδας, Αρκαδίας, Ηλείας, Μεσσηνίας και Λακωνίας. Εγκαταστάθηκαν επίσης επτά εφοριακά συμβούλια με έναν στρατιωτικό και πολιτικό άρχοντα, τον προβλεπτή, έναν δικαστή και έναν διαχειριστή των οικονομικών. Με τη σειρά τους όλες οι έδρες υπάγονταν στο γενικό προβλεπτή του Μοριά. Τα Τρίκαλα όπως και άλλα χωριά ανέλαβαν να συντηρούν ορισμένο αριθμό στρατιωτών, χωρίς να είναι δυσβάσταχτη η φορολογία τους. Παρά τις καλύτερες συνθήκες διαβίωσης σε σχέση με την προηγούμενη περίοδο της Τουρκικής κατάκτησης, οι Ορθόδοξοι πληθυσμοί παρέμεναν καχύποπτοι απέναντι στους Καθολικούς Βενετούς. Η Καθολική Εκκλησία στην Πελοπόννησο είχε διαιρεθεί σε τέσσερις επισκοπές, υπό τον έλεγχο του Κορίνθιου αρχιεπισκόπου¹⁴. Ο Ορθόδοξος κλήρος διατήρησε τα προνόμια που ήδη διέθετε από τον προηγούμενο κατακτητή και ο Καθολικός στράφηκε στην εκπαίδευση των Πελοποννησίων,

¹²Δ. Παπασταματίου και Φ. Κοτζαγεώργης, *Η ιστορία του Νέου Ελληνισμού κατά τη διάρκεια της Οθωμανικής πολιτικής κυριαρχίας*, Αθήνα 2015, σ. 82

¹³Σ. Α. Κουτίβας, *Ιστορικά του Ξυλοκάστρου*, σ. 139

¹⁴Σ. Α. Κουτίβας, *Ιστορικά του Ξυλοκάστρου*, σ. 141

ιδρύοντας μάλιστα και κολέγιο στην Τρίπολη.

Κατά τη δεύτερη Οθωμανική κατάκτηση η Ελλάδα θα βρεθεί διαιρεμένη σε τέσσερις γενικές διοικήσεις, τα Βιλαέτια. Αυτά με τη σειρά τους διακρίνονταν στα Σαντζάκια (νομοί), τους μικρότερους σε έκταση Καζάδες (επαρχίες), ακολούθως οι Ναχιγιέδες (δήμοι) και τέλος οι Καριέδες (οικισμοί)¹⁵. Οι εκτάσεις που άνηκαν στους υποδουλωμένους Έλληνες θα περάσουν τώρα στην κατοχή του Σουλτάνου με τις εξής τρεις μορφές. Ορισμένες θα παραχωρηθούν μέσω αυτού σε Οθωμανούς αξιωματούχους, άλλες περιοχές θα περάσουν στη κατοχή Τζαμιών, αυτές είναι γνωστές ως Βακούφια (αφιερώματα). Οι εναπομείνουσες εκτάσεις θα σχηματίσουν τα τιμάρια, συχνά αναφερόμενα ως τσιφλίκια ή ζαΐμια και θα δοθούν σε ένοπλους που είχαν διακριθεί σε πολεμικές επιχειρήσεις, κυρίως κατά τη κατάκτηση της Βυζαντινής πρωτεύουσας. Αυτοί ονομάζονταν Αγάδες ή Σπαχήδες. Η τελευταία αυτή παραχώρηση οικονομικών πόρων αποτελούσε και τη βάση του τιμαριωτικού συστήματος, συμβάλλοντας στην αποτελεσματική συντήρηση μόνιμου στρατεύματος και την οργάνωση της κατά τόπους αγροτικής παραγωγής, εξυπηρετώντας παράλληλα τις ανάγκες αστυνόμευσης. Η κατοχή τιμαρίου λοιπόν συνδέονταν με τη στρατιωτική ιδιότητα, ενώ το σύνολο αυτών των εκτάσεων μιας περιοχής αποτελούσε ένα Σατζάκι ή Λίβα. Με τον Καζά να αποτελεί την οργανωτική υποδιαίρεση αυτού, διοικητής αυτών των επαρχιών ήταν ένας Καϊμακάμης. Σε αυτόν υπάγονταν ο Καδής (δικαστής) της περιφέρειας, ο Μπουλούκμπασης (αστυνομικός) και ο Βοεβόδας (φορολογικός εισπράκτορας). Υποδιαίρεση του Καζά ήταν ο Ναχιγιές (δήμος) που διοικούνταν από τον Μουδέρη, τους αιρετούς Μουχτάρηδες, που απαρτιζόνταν από τουλάχιστον δύο Τούρκους καθώς και ορισμένους Χριστιανούς και Εβραίους. Με τους αριθμούς να προσδιορίζονται ανάλογα με τον πληθυσμό των κατοίκων.

Τα σαντζάκια διαρθρώνονταν περίξ της εκάστοτε πρωτεύουσας. Τα κτήματα αυτά διαιρούνταν στα Δημόσια (Μιριγέ), τα προαναφερθέντα Βακούφια και τέλος στα Μούλκια, τις ιδιωτικές δηλαδή εκτάσεις. Σε Ελληνικά χέρια παρέμειναν τα κτήματα κυρίως ορεινών χωριών με μικρή έως ελάχιστη παραγωγή. Αυτοί οι οικισμοί γνωστοί ως Κεφαλοχώρια διοικούνταν από Έλληνες προεστούς, τους γνωστούς

¹⁵Χ. Γκούμας, «Διοικητική οργάνωση της χώρας κατά τη Τουρκοκρατία», 13.12.2018, στην ιστοσελίδα eproodos.gr, διαθέσιμο στο: <https://www.eproodos.gr/post/dioikitiki-organosi-tis-horas-kata-tin-tourkokratia>, ημερομηνία προσπέλασης 05.09.2021

κοτζαμπάσηδες¹⁶, οι οποίοι θα συμμετέχουν στη διοίκηση της επαρχίας. Και σε αυτή τη περίπτωση όμως δικαιώματα ιδιοκτησίας είχε μόνο ο Σουλτάνος. Ακολούθως το σύνολο των σατζακιών μιας επαρχίας συγκροτούσαν ένα Εγιαλέτι που αργότερα μετονομάστηκε σε Μπεηλερμπεηλίκι. Ο διοικητής του ονομάζονταν μπεηλερμπεής ή βαλής, ήταν ανώτερος των σπαχήδων και εκπρόσωπος του Σουλτάνου. Στον ελλαδικό χώρο τα Μπεηλερμπεηλίκια ήταν αυτά της Ρούμελης, της Πελοποννήσου, της Κρήτης και των νήσων του Αιγαίου. Η Πελοπόννησος θα διαιρεθεί σε δώδεκα περιφέρειες και η κάθε επαρχία της σε κοινότητες υπό την εξουσία ενός πασά¹⁷, αυτές της Κορώνης, της Μεθώνης, του Άργους, του Ναυπλίου, της Γαστούνης, της Μονεμβασιάς, της Λακωνίας, του Μυστρά, του Νησιού, της Τσακωνίας, της Κορίνθου και του Κοπιά. Η τελευταία θεωρείται πως αντιστοιχεί στη λέξη Fonya, δηλαδή την περιοχή του Φονιά (παραφθορά του Φενεός)¹⁸. Περί τα τέλη του 18ου αιώνα οι Καζάδες θα υπερδιπλασιαστούν. Η Πελοπόννησος ήταν επίσης υποχρεωμένη να στηρίζει τον Οθωμανικό στόλο με χρήματα και ανθρώπινο δυναμικό. έτσι η παρουσία του Καπουδάν - Πασά (ναυτικού αρχηγού) στα παραθαλάσσια κάστρα ήταν συχνό φαινόμενο.

Μέσα στους αιώνες της Οθωμανικής κατάκτησης δημιουργήθηκε η ανάγκη οργάνωσης των ελληνικών πληθυσμών ώστε να ανταπεξέλθουν στις φορολογικές υποχρεώσεις που απαιτούσε η αυτοκρατορία αλλά και για να επιλύσουν τοπικά ζητήματα μεγαλύτερου ή μικρότερου μεγέθους. Στην ανάπτυξη του θεσμού των κοινοτήτων συνέβαλε και η στάση των κατακτητών, μέσω της παραχώρησης στους αλλόθρησκους πληθυσμούς δικαιώματα περιορισμένης και ελεγχόμενης αυτοδιοίκησης σε συνδυασμό με το οθωμανικό σύστημα γαιοκτησίας, την ανάγκη συλλογής φόρων, τη γεωγραφική θέση και την οικονομική κατάσταση της περιοχής¹⁹. Έτσι οι προϋπάρχουσες αγροτικές ή ημιαγροτικές και κτηνοτροφικές κοινότητες απέκτησαν μια περίπλοκη εσωτερική δομή, κατέχοντας σημαντικό ρόλο στη καθημερινή ζωή των Ελλήνων. Η βιοτεχνική και εμπορική δραστηριότητα εντοπιζόνταν μόνο σε μεγάλες πόλεις. Η κοινότητα όφειλε να λειτουργεί με αλληλεγγύη σε περίπτωση αδυναμίας καταβολής των φόρων από κάποια μέλη της

¹⁶Α. Πολυζωίδης, *Γενική ιστορία από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι των καθ' ημάς, επιθεωρηθείσα και συμπληρωθείσα υπό Γεωργίου π. Κρέμου καθηγητού της ιστορίας εις τόμους τέσσαρας*, Αθήνα 1890, τ. 3, σ. 27 - 29

¹⁷Σ. Α. Κουτίβας, *Ιστορία της Κορινθίας. Οι Νοταράδες*, σ. 77

¹⁸Α. Κυρκίνη - Κούτουλα, *Η Οθωμανική διοίκηση στην Ελλάδα, Η περίπτωση της Πελοποννήσου (1715 - 1821)*, διδακτορική διατριβή, Αθήνα 1996, σ. 21

¹⁹Γ. Β. Νικολάου, *ό. π.*, σ. 53

αποτρέποντας πιθανότητες εξισλαμισμών, φυγής και οικονομικής καταστροφής. Κάθε χωριό ή πόλη εξέλεγε με άμεση εκλογή δύο ή περισσότερους δημογέροντες για ένα χρόνο. Αρχικά στη διαδικασία συμμετείχαν οι ενήλικοι, αυτόχθονες άρρενες κάτοικοι της περιοχής, που είχαν καταβάλει τον απαιτούμενο κεφαλικό φόρο.

Η διαδικασία αυτή δημιούργησε ομάδες συμφερόντων με κάποιες να εξελίσσονται σε τοπικά πολιτικά σχήματα, φατρίες, μερίδες και κόμματα²⁰. Οι εκλεγμένοι άρχοντες είχαν εν πολλοίς κοινά καθήκοντα σε όλες τις περιφέρειες, ενώ φαίνεται πως οι άρχοντες όλων των βαθμίδων του Μοριά έπαιρναν κάποιο μισθό ή αντιμισθιο²¹. Στις υποχρεώσεις τους περιλαμβάνονταν η διαμεσολάβηση με την τουρκική εξουσία, η κατανομή των φόρων βάσει των δυνατοτήτων των μελών μιας κοινότητας, η παράδοση των φόρων στις αρμόδιες αρχές, ο διορισμός αγροφυλάκων, υδρονόμων και κληρικών επιτρόπων. Στο Νότο της ελληνικής χερσονήσου η πολιτική αυτή εξουσία συγκεντρώνεται κυρίως στους παράγοντες που συνδέονται με την κατοχή γης. Έτσι στην Πελοπόννησο το σύνολο του οικονομικού και πολιτικού βίου ελέγχεται από μεγάλες οικογένειες, μέσω της ενοικίασης εκτάσεων και εν μέρει του εμπορίου. Ανάμεσα τους βρίσκονται οι οίκοι Δεληγιάννη, Ζαΐμη, Λόντου, Σισίνη, Περρούκα και Νοταρά. Η τελευταίοι βρίσκονται στα Τρίκαλα Κορινθίας. Ο δεύτερος πιο ισχυρός οίκος της περιοχής, ήταν αυτός των Ρέντηδων²².

Οι Νοταράδες εκμεταλλεύομενοι την οικονομική τους ευχέρεια προχωρούσαν στην δωροδοκία Οθωμανών διοικητών ώστε η τοπική εξουσία να παραμένει στα χέρια τους μετατρέποντας την έτσι σε ισόβια ή και κληρονομική. Καθώς μεγάλο μέρος της μελέτης θα αφιερωθεί στον οίκο των Νοταράδων, αναφέρετε σύντομα πως κατείχαν τη θέση ισόβιων δημογερόντων των Τρικάλων και συχνά επαρχιακών προεστών, μωραγιάνηδων και βεκίληδων. Θεωρείται πως η οικογένεια εξασφάλιζε με διάφορους τρόπους μια απόσταση των Τούρκων από τα χωριά της Κορινθίας ώστε να επιτυγχάνεται η τέλεση κοινωνικών και θρησκευτικών καθηκόντων. Ενώ φαίνεται πως ασχολήθηκαν και την εκπαίδευση των κατοίκων, με τη θρησκευτική ανοχή του κατακτητή να επιτρέπει την ύπαρξη και οργάνωση μοναστηριών και κληρικών στην περιοχή. Εκεί διδάσκονταν η ελληνική γλώσσα

²⁰Μ. Ευθυμίου, «Αντί προλόγου: οι κοινότητες της ελληνικής χερσονήσου κατά τη Τουρκοκρατία, μια απόπειρα σχηματικής κατάταξης στον χώρο κατά την εσωτερική οικονομική και πολιτική τους λειτουργία», στο Εώα και Εσπερία, τ. 7 (2007), σ. 239

²¹Μ. Τορτόγλου, *Ι. Ε. Ε., ό. π.*, σ. 139

²²Μ. Χ. Ανδρεάδης, *Η Κορινθία μετά το 1821*, Αθήνα 1980, σ. 385, στο εξής βλ. Μ. Χ. Ανδρεάδης, *Η Κορινθία μετά το 1821*

βασισμένη σε θρησκευτικά βιβλία, συναξάρια και ύμνους καθώς οι ιερείς ήταν εκείνοι που ακόμη και σε ένα μικρό απομονωμένο χωριό θα γνώριζαν λίγα γράμματα.

Εντός αυτού του διοικητικού πλαισίου μια φορά το χρόνο οι δημογέροντες από όλη την Κορινθία συγκεντρώνονταν στην πρωτεύουσα του Βιλαετίου, την Κόρινθο και εξέλεγαν δύο προεστούς. Εκείνοι αντιπροσώπευαν το νομικό πρόσωπο της επαρχίας τους, ασχολούνταν με φορολογικά ζητήματα της περιοχής, δημόσια έργα, δικάζαν ορισμένες υποθέσεις, ενώ μπορούσαν να αντιμετωπίζουν ισοδύναμες τουρκικές αρχές. Καλούνταν να διαχειριστούν πληθώρα οικονομικών ζητημάτων, τη συντήρηση εκκλησιών, τη δημιουργία σχολείων, τη κατασκευή δρόμων και γεφυριών, είχαν όμως λόγο και στον διορισμό του πασά μιας περιοχής. Τονίζεται όμως πως ο κυριότερος ρόλος τους ήταν οι οικονομικές λειτουργίες, όπου βάσει του φορολογικού συστήματος της περιόδου η χρηματική φορολογία επιβάλλονταν από τη διοίκηση²³.

Το επόμενο γρανάζι της αυτοκρατορίας, η Πελοποννησιακή Γερουσία απαρτιζόνταν από το σύνολο των προεστών όλης της Πελοποννήσου. Εκείνοι ονομάζονταν Μωραγιάν Βιλαέτηδες. Όπως και οι άρχοντες των κοινοτήτων, έτσι και οι προεστοί συγκεντρώνονταν μια φορά το χρόνο, αυτή τη φορά στην Τρίπολη, την έδρα του πασά ώστε να εκλέξουν ανάμεσα τους δύο άτομα που θα έμεναν κοντά στον Βαλή. Εκλέγονταν ακόμη δύο Τούρκοι και ένας Έλληνας διερμηνέας ως το διαρκές συμβούλιο του²⁴. Αυτοί ονομάζονταν Μωραγιάνηδες. Ένα από τα προνόμια της Πελοποννήσου ήταν η αποστολή ορισμένων εκ των επιφανέστερων προεστών στην Κωνσταντινούπολη, με ευθύνες για την επικράτηση της τάξης. Το προνόμιο αυτό όμως έκρυβε τον κίνδυνο εκτέλεσης. Παρόλα αυτά συχνά κατάφερναν να εμποδίζουν τις βιαιοπραγίες και καταχρήσεις των πασάδων.

Η δεύτερη Τουρκοκρατία στην Πελοπόννησο λειτουργεί οπισθοδρομικά, με τους πληθυσμούς της υπαίθρου μην αντέχοντας περισσότερες καταπιέσεις με τη μορφή υψηλής φορολογίας, εκτεταμένων σφαγών και αιχμαλωσιών, να μετατρέπονται σε κλέφτες²⁵. Τα αστικά κέντρα ερημώνουν, ενώ η Πελοπόννησος καλλιεργείται μόνο κατά το 1/20 της έκτασης της. Ολόκληροι οικισμοί ή μεμονωμένα

²³Γ. Β. Νικολάου, *ό. π.*, σ. 56

²⁴Σ. Α. Κουτίβας, *Ιστορία της Κορινθίας*. Οι Νοταράδες, σ. 77

²⁵Α. Ε. Βακαλόπουλος, *Ιστορία του νέου Ελληνισμού. Τουρκοκρατία (1669-1812). Η οικονομική άνοδος και ο φωτισμός του γένους*, Θεσσαλονίκη 1973, τ. 4, σ. 81, στο εξής βλ. Α. Ε. Βακαλόπουλος, *Ιστορία του νέου Ελληνισμού*, τ. 4

άτομα μετανάστευαν σε ορεινές περιοχές, διαμορφώνοντας εκ νέου τη ζωή τους²⁶. Εκεί την ανάγκη για εύρεση τροφής εξασφάλιζε η κτηνοτροφία και η καλλιέργεια άγονων εδαφών.

Οι δυσκολίες διαβίωσης τους οδήγησαν στη ληστεία τόσο Οθωμανών όσο και Ελλήνων. Κάνοντας συχνά με τη δράση τους αδύνατες τις μετακινήσεις στην ύπαιθρο χωρίς συνοδεία. Το ορεινό τοπίο και οι συνθήκες διαβίωσης δημιούργησαν αντισυμβατική προς την εξουσία ψυχοσύνθεση, η οποία με την πάροδο των αιώνων εξελίχθηκε σε επαναστατική²⁷, χωρίς αρχικά να υπάρχει η συνείδηση του αγώνα για την ελευθερία. Πολύ αργότερα η δραστηριότητα τους θα εξαναγκάσει την Οθωμανική διοίκηση σε δράσεις για τον περιορισμό της κλεφτουριάς. Ενώ περί τα τέλη του 17ου αιώνα οι Κλέφτες μεγάλων περιοχών θα ενώνονται κατά των Τούρκων και θα μεταβληθούν στους προάγγελους της Ελληνικής επανάστασης, όπως είναι γνωστοί σήμερα²⁸.

Παράλληλα λειτουργούσε ο θεσμός των Αρματολών, επικουρικών στρατευμάτων που διορίζονταν από τους Οθωμανούς σαν ένα είδος δημοσίων υπαλλήλων και απαρτίζονταν από κατοίκους των κατακτημένων περιοχών. Λόγος της ύπαρξής τους ήταν η προστασία των ορεινών δυσπρόσιτων περιοχών. Αρματολίκια βρίσκονταν κυρίως στη Στερεά Ελλάδα, ενώ απουσίαζαν από τη Πελοπόννησο. Οι αρματολοί αν και αρχικά συνεργάστηκαν με τους Οθωμανούς κατα τον 18ο αιώνα θα αλλάξουν πορεία και θα αναμειχθούν στις διαδικασίες εξέγερσης των Ελλήνων.

1.3. Οι ισχυροί οίκοι της Κορινθίας

Στην εύφορη περιοχή της Κορινθίας μια από τις παλαιότερες οικογένειες είναι αυτή των Μαμωναίων με καταγωγή από την Μονεμβασιά. Φαίνεται πως μετοίκησαν στην Κορινθία μετά τη Τουρκική κατάληψη του 1540 και εγκαταστάθηκαν στη Ζάχολη. Κατόπιν συμμετείχαν στους Ενετοτουρκικούς πολέμους, στο πλευρό των Βενετών, αποκτώντας έτσι τίτλους ευγενείας. Κατά τη

²⁶B. Σφυρόερας, «Σώματα αντιστάσεως του ελληνισμού» στην: «Ιστορία του Ελληνικού Έθνους», τ. 11 (2009), σ. 145

²⁷A. E. Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, η Μεγάλη Ελληνική Επανάσταση (1821 – 1829) - οι Προϋποθέσεις και οι Βάσεις της (1813-1822)*, Θεσσαλονίκη 1980, τ. 5, σ. 29, στο εξής βλ. A. E. Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τ. 5

²⁸Δ. Δημητρόπουλος, «Το βουνό, οι κλέφτες - Δύο κρίκοι της εθνικής αφήγησης», στην ιστοσελίδα argolikivivliothiki, διαθέσιμο στο:

<https://argolikivivliothiki.gr/tag/%CE%B1%CF%81%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%BF%CE%B%CF%8C%CF%82/>, ημερομηνία προσπέλασης 27.08.2021

δεύτερη Οθωμανική κατοχή πλήρωσαν την στάση τους αυτή με βαρύ φόρο αίματος²⁹. Εκείνη τη περίοδο η ισχύς βρέθηκε στα χέρια την οικογένειας των Απδίμ πεγιάνων (περισσότερες πληροφορίες θα δοθούν στη ενότητα που ακολουθεί), με τους προεστούς να είναι σχετικά περιορισμένοι. Μια ακόμη σημαντική οικογένεια της Κορινθίας είναι οι Ρέντηδες. Η καταγωγή του οίκου εντοπίζεται στις ηγεμονικές οικογένειες κατά την περίοδο της Φραγκοκρατίας. Ο Χρήστος Ρέντης υπήρξε προεστός της Κορίνθου με τον γιο του, Θεοχάρη να αναλαμβάνει επίσης το ίδιο αξίωμα. Και οι δύο ήταν σε θέση να διατηρούν φιλικές σχέσεις με τον εκάστοτε μπέη.

Μέσα σε αυτή τη κατάσταση κατά τη διάρκεια του 16ου αιώνα μέλη της Βυζαντινής οικογένειας των Νοταράδων βρίσκονται διασκορπισμένα σε όλη την Πελοπόννησο και σε άλλα μέρη του ελλαδικού χώρου. Ορισμένοι θα φτάσουν και θα εγκατασταθούν στην περιοχή των Τρικάλων Κορινθίας. Ο τόπος καταγωγής τους παραμένει άγνωστος, θεωρείται όμως πως ήταν στενοί συγγενείς του Λουκά Νοταρά καταγόμενοι εκ Κωνσταντινούπολης. Αργότερα στα Τρίκαλα έφτασε και ένα ακόμη τμήμα της οικογένειας, εξαδέλφοι των πρώτων³⁰. Εκεί όπως προαναφέρθηκε θα δημιουργήσουν μεγάλη περιουσία, θα ενισχύσουν πολιτικά τη θέση τους και θα πρωταγωνιστήσουν στις εξελίξεις της Κορινθίας. Συγγενείς τους ήταν η οικογένεια των Δάσιων, επίσης από την ίδια περιοχή.

Στην άνω συνοικία Τρικάλων πρώτοι οικιστές φαίνεται, όπως προκύπτει από Τουρκικά φορολογικά βιβλία και την βιογραφία του Πανούτσου Νοταρά, να ήταν ο Δημήτριος Νοταράς με την σύζυγο του Καλή. Γιός αυτών ήταν ο Γεράσιμος που μετέπειτα Αγιοποιήθηκε. Προχωρώντας στο χρόνο θα γίνει μια βραχία αναφορά σε μέλη της ευρύτερης οικογένειας από τον 17ο αιώνα και ύστερα. Τα χρόνια της Ενετοκρατίας θα βρουν την οικογένεια αυτή διχασμένη, με ορισμένα μέλη της να υποστηρίζουν του Οθωμανούς και άλλους τους Βενετούς. Ισχυρότερη οικογένεια φαίνεται να ήταν αυτή του Γεωργαντά Νοταρά, ο οποίος έχαιρε προνομίων από την Οθωμανική διοίκηση λόγω της φιλοτουρκικής στάσης του πατέρα του. Σύμφωνα με τον περιηγητή Chandler, ήταν διακεκριμένος πρόκριτος της Κορινθίας και βρίσκονταν υπό την προστασία της Αγγλικής πρεσβείας της Κωνσταντινούπολης³¹. Ένας ακόμη ισχυρός άνδρας της εποχής ήταν ο Σπυρίδων Νοταράς που όμως η φιλοβενετική στάση των προγόνων του προκάλεσε την Τουρκική δυσμένεια. Η

²⁹Α. Θ. Φωτόπουλος, *Οι κοτζαμπάσηδες της Πελοποννήσου κατά τη Δεύτερη Τουρκοκρατία (1721 - 1821)*, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 1995, σ. 41

³⁰Σ. Γ. Σταυρόπουλος, *ό. π.*, σ. 138

³¹Σ. Α. Κουτίβας, *Ιστορία της Κορινθίας. Οι Νοταράδες*, σ. 210

οικονομική του ισχύς όμως επέτρεπε την εκλογή του ως προεστός από τους δημογέροντες, μαζί με τον Γεωργαντά³². Η στάση όμως που κράτησε ο τελευταίος κατά τη περίοδο των Ορλοφικών είχε ως αποτέλεσμα την στέρηση των Τουρκικών προνομίων και κατόπιν την καταστροφή της περιουσίας και του θανάτου του λόγω κακουχιών. Είχε πέντε τέκνα τον Φερδινάνδο (Άκρατο), τον Νικόλαο, τον Παναγιώτη, τον Αντρίκο και τον Μιχάλη (μετέπειτα Άγιο Μακάριο).

Ο πρώτος στάλθηκε στην Ευρώπη όπου σπούδασε ιατρική. Είχε αναμειχθεί στην οργάνωση της επανάστασης του 1770 γυρίζοντας όμως στην Πελοπόννησο δηλητηριάστηκε. Ο Νικόλαος διαδέχτηκε τον πατέρα του στην πολιτική διοίκηση των Τρικάλων. Φαίνεται όμως πως αισθήματα φθόνου από την Οθωμανική πλευρά τον οδήγησαν στον πασά της Πελοποννήσου προς απολογία. Εκείνος στο δίλημμα που του τέθηκε μεταξύ της αλλαγής πίστωσης και της ζωής του επέλεξε τον απαγχονισμό. Μετά το θάνατο του, ο αδελφός Παναγιώτης ανέλαβε τα ηνία της διοίκησης, λόγω όμως των κακουχιών που υπέστη κατά τα Ορλωφικά πέθανε σύντομα. Οι γιοι του Σωτήριος, Ντέλη- Σπήλιος και Χριστόδουλος συμμετείχαν ενεργά στην μετέπειτα επανάσταση του 1821. Ο δεύτερος αδερφός θανατώθηκε από τους Οθωμανούς την παραμονή της επανάστασης μετά την ομηρία του από τη μητέρα του Κιαμήλ Μπέη, Νουρή Βεγίνα³³. Ο Σωτήριος και ο Χριστόδουλος υπηρέτησαν ως δημογέροντες ενώ βρέθηκαν και στη πολιορκία του Ακροκορίνθου. Ο χρόνος θανάτου και των δύο παραμένει άγνωστος.

Ο Ανδρικός Νοταράς έζησε στην κάτω συνοικία Τρικάλων, διέθετε μεγάλη περιουσία και διατηρούσε σχέσεις με τον Κιαμήλ Μπέη. Την παραμονή της επανάστασης μαζί με τον Σωτήριο Νοταρά παραδόθηκαν ως όμηροι ώστε να διαλύσουν τις υποψίες εξέγερσης. Η καταστροφή όμως του παλατιού του Κιαμήλ με στόχο τον εξαναγκασμό των δημογερόντων για άμεση συμμετοχή στην επανάσταση, οδήγησε στην εκτέλεση του. Με διαταγή της μητέρας του Κιαμήλ ρίχτηκε από τα τείχη του ακροκορίνθου. Ο τελευταίος εκ των αδερφών, Μιχαήλ, μορφώνεται κοντά σε ιερείς του μοναστηριού της Παναγίας στη Μέση συνοικία Τρικάλων. Θέλοντας να προσφέρει τις υπηρεσίες του στο έθνος στράφηκε στο μοναχισμό, η αντίδραση όμως του πατέρα του τον οδήγησε για πολλά χρόνια στη διδασκαλία. Το 1765 όμως μετά το θάνατο του επισκόπου Κορίνθου, θα αναλάβει τη θέση του, λαμβάνοντας το μοναχικό όνομα Μακάριος. Προχωρώντας πιο κοντά στην επανάσταση του 1770, σε

³²Σ. Α. Κουτίβας, *Ιστορία της Κορινθίας. Οι Νοταράδες*, σ. 208

³³Σ. Α. Κουτίβας, *Ιστορία της Κορινθίας. Οι Νοταράδες*, σ. 214

αντίθεση με τον πατέρα του που κρατά διστακτική στάση ο Μακάριος συμμετέχει στις προετοιμασίες.

Μάλιστα, με τον εξάδελφο του Σπυρίδωνα και άλλους ιερείς και προεστούς υπογράφουν στη Καλαμάτα το «*Συμφωνητικό της επανάστασης*»³⁴, θυσιάζοντας την εύνοια της Τουρκικής διοίκησης προς τον πατέρα του. Η αποτυχία της επανάστασης των Ορλώφ τον οδήγησε σε παραίτηση από το αξίωμα του και στην φυγή σε νησιά του Ιονίου. Έφτασε στην Ύδρα και στη Χίο, πριν επιστρέψει στα Τρίκαλα και συνεχίσει το έργο του με λόγους υπέρ της εθνεγερσίας, αλλά και την εξαγορά Ελλήνων από σκλαβοπάζαρα.

Η οικογένεια του Σπυρίδωνα Νοταρά, κατοικούσε στην Άνω συνοικία Τρικάλων, διέθετε μεγαλύτερη περιουσία από εκείνη του Γεωργαντά, αλλά μικρότερη πολιτική εξουσία³⁵. Εκείνος είχε εκλεγεί πολλές φορές προεστός, ενώ το αποτέλεσμα των Ορλωφικών που όπως προαναφέρθηκε στέρησαν από τον Γεωργαντά τα προνόμια του, δημιούργησε φιλική στάση προς την οικογένεια του Σπυρίδωνα. Από τον γάμο του απέκτησε πεντε τέκνα, τον Ιωάννη, τον Σωτήριο, τον Πανούτσο, την Ειρήνη και τη Δάσαινα³⁶. Ο Πρωτότοκος γιός, Πανούτσος, σύμφωνα με την αυτοβιογραφία του επέλεξε να μην νυμφευθεί και δεν έλαβε ανώτατη μόρφωση. Η επανάσταση του 1770 τον έκανε διστακτικό, όπως και τα περισσότερα μέλη της οικογένειας του απέναντι σε εκείνη του 1821. Τελικά όμως προσχώρησε, υπηρετώντας με αυτοθυσία. Μετά την απελευθέρωση ακολούθησε το δρόμο της πολιτικής φθάνοντας μέχρι και το αξίωμα του προέδρου της Βουλής. Έλαβε διάφορα μέτρα κοινωνικής πρόνοιας, ενώ φρόντισε και για την ίδρυση του πρώτου εθνικού νοσοκομείου³⁷. Πέθανε σε προχωρημένη ηλικία στον πύργο του στα Τρίκαλα Κορινθίας.

Ο Ιωάννης αφού διδάχτηκε τα πρώτα γράμματα στα Τρίκαλα στάλθηκε στην Ευρώπη όπου σπούδασε ιατρική και φιλοσοφία. Επιστρέφοντας στην Ελλάδα εργάστηκε ως χειρουργός μαζί με τον Φερδινάνδο Νοταρά. Παντρεύτηκε την κόρη του Ιωάννη Νοταρά, καθώς όμως δεν απέκτησαν τέκνα, προσέφερε υπέρ του αγώνος το μεγαλύτερο μέρος της περιουσίας του. Ο Σωτήριος διαδέχτηκε τον πατέρα του και ασχολήθηκε με το εμπόριο σταφίδας και ελαιολάδου. Διατηρούσε επίσης στενές

³⁴Κ. Σάθας, *Τουρκοκρατούμενη Ελλάς, Ιστορικών Δοκίμιον Περί των Πρός Αποτίναξη του Οθωμανικού Ζυγού Επαναστάσεων του Ελληνικού Έθνους (1453-1821)*, Αθήνα 1869, σ. 485

³⁵Σ. Γ. Σταυρόπουλος, *ό. π.*, σ. 142

³⁶Σ. Α. Κουτίβας, *Ιστορία της Κορινθίας. Οι Νοταράδες*, σ. 245

³⁷Σ. Α. Κουτίβας, *Ιστορία της Κορινθίας. Οι Νοταράδες*, σ. 270

σχέσεις με τον Κιαμήλ μπέη, ενώ με τη συναίνεση του και επιδιώκοντας την ηρεμία της περιοχής του συνεργάζονταν με τον Γιαννιά, έναν ληστή με αρματολίκι στα Τρίκαλα³⁸. Κατά την έναρξη της Ελληνικής Επανάστασης κατείχε τη θέση ενός εκ των ισχυρότερων προεστών της Κορινθίας. Όπως προαναφέρθηκε εκείνος μαζί με τον Ανδρικό προσφέρθηκαν ως όμηροι στους Τούρκους, επιδιώκοντας να εξασφαλίσουν χρόνο για τους επαναστάτες. Ο Ανδρικός έχασε τη ζωή του και ο Σωτήριος υπέφερε βασανιστήρια. Εκείνος και η οικογένεια του συμμετείχαν σε όλη τη διάρκεια τη επανάστασης. Πέθανε στα Τρίκαλα το 1844.

Η εκτενής αναφορά στον οίκο των Νοταράδων θα ολοκληρωθεί με μια εκ των γυναικών του σπιτιού. Τη Διαμαντούλα, ανιψιά του Πανούτσου Νοταρά. Εκείνη θα αρραβωνιαστεί το 1827 των Γεώργιο Μαυρομιχάλη. Θα διαμεσολαβήσουν όμως διαφορές μεταξύ των δύο οικογενειών με αποτέλεσμα τον κρυφό γάμο του ζευγαριού. Ο γάμος θα έχει λυπηρό τέλος με τον Γεώργιο να εκτελείται μετά την συμμετοχή του στη δολοφονία του κυβερνήτη Ι. Καποδίστρια. Εκείνη αργότερα θα παντρευτεί για δεύτερη φορά. Ο νέος σύζυγος είναι ο δικαστικός Χριστόδουλος Κλωνάρης. Όταν όμως πεθάνει και αυτός η Διαμαντούλα θα συνάψει και τρίτο γάμο, τώρα με έναν πολύ νεότερο της δάσκαλο³⁹.

Κλείνοντας αναφέρονται οι τελευταίοι προεστοί της πόλης της Κορίνθου κατά τα προεπαναστατικά χρόνια. Οι γερο - Οικονόμος από τη Γκούρα και ο Χατζηαναγνώστης Ιωάννου Ράφτης.

1.4. Ξένοι περιηγητές στην Κορινθία

Από τις αρχές του 18ου αιώνα η Κορινθία διοικείται από την μετριοπαθή οικογένεια του Κιαμήλ μπέη. Με ρίζες από τον οίκο των Απδίμ - Παγιάνων, έναν από τους ισχυρότερους της Πελοποννήσου τοποθετημένους στη διοίκηση της Κορίνθου μετά το τέλος της Βενετοκρατίας⁴⁰. Γενάρχης της δυναστείας θεωρείται ο Χαλίλ Μπέης, με διάδοχο του τον Νουρί Μπέη. Μετα το θάνατο του τελευταίου το 1815 τη διοίκηση θα αναλάβει ο γιός του Κιαμήλ Μπέης. Εκείνος γεννημένος το 1748,

³⁸Φ. Χρυσανθόπουλος (Φωτάκος), *Βίοι Πελοποννησίων ανδρών και των έξωθεν εις την Πελοπόννησον ελθόντων*, Αθήνα 1888, σ. 8, στο εξής βλ. Φ. Χρυσανθόπουλου (Φωτάκου), *Βίοι Πελοποννησίων ανδρών*

³⁹Ν. Α. Διδασκάλου, *Ασβηστα Καντηλέρια της Περιοχής Τρικάλων Κορινθίας. Μοναστήρια, ναοί, αρχοντικά, ιστορικά πρόσωπα*, Αρχαία Κόρινθος, 1986 - 1987, σ. 88

⁴⁰Δ. Ι. Μπάρτζης, «*Τα παλάτια του Κιαμήλ Μπέη στην Κόρινθο*», 15.04.2020, στην ιστοσελίδα argolikivivliothiki, διαθέσιμο στο <https://argolikivivliothiki.gr/2020/04/15/kiamel-beys-palaces-at-corinth/>, ημερομηνία προσπέλασης 03.08.2021

απέκτησε τη φήμη ευφυούς, δίκαιου και φιλόανθρωπου⁴¹, απολαμβάνοντας την εκτίμηση του Σουλτάνου. Διοικούσε τον Καζά της Κορίνθου, υπαγόμενος οργανικά στον Βελή Πασά της Τρίπολης, έχοντας την εποπτεία των περιοχών του Ισθμού, της Κορινθίας, της Σικυωνίας, της Πελλήνης, του Φενεού, της Στυμφαλίας, της Επιδαυρίας και της Τροιζήνας. Εκτός της Πελοποννήσου υπήρξε φεουδάρχης της Μεγαρίδος, με τη περιουσία του να εκτείνεται στη Λιβαδειά, Αρκαδία και Αργολίδα. Υπό την διοίκηση του η περιοχή της Κορινθίας γνώρισε μεγάλη οικονομική ανάπτυξη.

Σύμφωνα με τον περιηγητή William Leake, ο οποίος έφτασε το 1802 στη Κόρινθο, η οικογένεια του Κιαμήλ Μπέη έχει εδραιωθεί για έναν περίπου αιώνα στην περιοχή αποτρέποντας έτσι την εκδήλωση συμπεριφορών απληστίας με αποτέλεσμα την ασφάλεια και ευημερία των κατοίκων. Ο Κιαμήλ Μπέης φαίνεται πως τηρούσε ανεκτική στάση απέναντι στους Χριστιανούς υπηκόους του, εξισώνοντας τους σχεδόν με τους Μουσουλμάνους⁴². Ο Leake αναφέρεται και στο παλάτι του Μπέη το οποίο περιγράφει ως πολυτελές, καλαίσθητο και τοποθετημένο σε μια αξιοσημείωτη τοποθεσία της Κορίνθου. Σε αυτό διέμεναν πολλοί περιηγητές, ανάμεσά τους ο λόρδος Βύρωνας και η βασίλισσα της Αγγλίας Καρολίνα.

Η Ευρώπη ήδη από την Αναγέννηση και μέσω του Ουμανιστικού κινήματος, αντλώντας γνώσεις από τους αρχαίους Έλληνες συγγραφείς, στρέφεται στην κριτική γνώση της αρχαίας κληρονομιάς, στην αφομοίωση και τον αναστοχασμό της, μετατρέποντας την αρχαία ελληνική τέχνη σε ζωτικής σημασίας στοιχείο της Ευρωπαϊκής ζωής. Ο Ρωμαϊκός και Ελληνικός πολιτισμός αντιμετωπίζονταν ως οι ρίζες του Δυτικού πολιτισμού. Την ίδια περίοδο οι βασιλικές ακαδημίες τεχνών έβρισκαν στην κλασική τέχνη τη ανώτερη έκφραση της ομορφιάς⁴³. Αρχικά τις πνευματικές ανάγκες καλύπτουν τα άμπολλα φυλλάδια που κυκλοφορούν και τα ρωμαϊκά αντίγραφα. Η τάση αυτή της εποχής οδήγησε πολλούς νεαρούς άνδρες αριστοκρατικών οικογενειών, επιθυμώντας την ικανοποίηση των πνευματικών, ψυχικών και υλικών τους αναγκών, στη μεγάλη περιήγηση, το Grand Tour. Στην

⁴¹ «Κιαμήλ Μπέης Κορίνθου», 11.11.2009, στην ιστοσελίδα argolikivivliothiki, 10.11.2009, διαθέσιμο στο <https://argolikivivliothiki.gr/2009/11/10/kiamil/>, ημερομηνία προσπέλασης 03.08.2021

⁴² Γ. Ν. Λόης, «Ο Κιαμήλ Μπέης κυβερνήτης του καζά της Κορίνθου», 16.09.2016, στην ιστοσελίδα pemptousia.gr, διαθέσιμο στο <https://www.pemptousia.gr/2016/09/to-pirgospito-tou-kiamil-bei-sti-sikia-xilokastrou-meros-v/>, ημερομηνία προσπέλασης 03.08.2021

⁴³ «The Grand Tour in Greece: An Affirmation of Classicism in European Arts Education» στην ιστοσελίδα omeka.wellesley, διαθέσιμο στο: <http://omeka.wellesley.edu/piranesi-rome/exhibits/show/grand-tour-beyond/grand-tour-greece>, ημερομηνία προσπέλασης 03.08.2021

πραγματικότητα ο περιηγητισμός εντοπίζεται ήδη κατά τον 16ο αιώνα με τα κίνητρα να διαφοροποιούνται με την πάροδο του χρόνου.

Το Λονδίνο υπήρξε το συχνότερο σημείο έναρξης του ταξιδιού, με προορισμό το Παρίσι, τη Βενετία, τη Φλωρεντία, τη Ρώμη⁴⁴. Η έκρηξη όμως των Ναπολεόντιων πολέμων μετέτρεψε την οδό μέσω Γαλλίας και Ιταλίας σε εξαιρετικά επικίνδυνη, συμβάλλοντας στην στροφή ενδιαφέροντος των ταξιδιωτών προς τη Τουρκοκρατούμενη τότε Ελλάδα. Η ηπειρωτική χώρα, τα αρχαία ερείπια αλλά και οι σύγχρονοι της κάτοικοι κινούν το ενδιαφέρον ιδιαίτερος⁴⁵ μετά τον 17ο αιώνα. Το 1667 ο Τούρκος περιηγητής Evliya Celebi θα επισκεφτεί την πόλη και θα καταγράψει τα 366 πηγάδια που βρίσκονται στο κάστρο του ακροκορίνθου.

Τον 18ο αιώνα λόγω της αρχαιοφιλίας, της εμπορικής εξάπλωσης και της παρακμής της Οθωμανικής αυτοκρατορίας δημιουργούνται καλύτερες και πιο ασφαλείς συνθήκες ταξιδιού. Έτσι η Ελλάδα και κατ' επέκταση η Κόρινθος, αν και παραμένει υπό Τουρκική κατοχή μετατρέπεται σε πιο ασφαλή προορισμό. Οι περισσότεροι περιηγητές που καταφθάνουν είναι Άγγλοι, δεν λείπουν όμως επιστήμονες και διπλωμάτες άλλων χωρών, με την χαρτογράφηση των ανατολικών Μεσογειακών ακτών ανάμεσα στα ενδιαφέροντα τους. Κατά τη διάρκεια του αιώνα το Κορινθιακό τοπίο με τη φήμη για άφθονα νερά, μεγάλο φυσικό πλούτο και τον κάμπο του θα εμπλουτίζει τη θεματική της εποχής, συχνά σε ηθογραφικούς πίνακες στα πρότυπα του ρεύματος του ρομαντισμού.

Η Εταιρεία των Dilettanti ιδρύθηκε το 1734, από την επιθυμία ορισμένων ευγενών που είχαν προηγουμένως πραγματοποιήσει το Grand Tour στην Ιταλία, να ενθαρρύνουν τους συμπατριώτες τους στην ίδια απόφαση. Οργανώθηκαν αποστολές στην Ανατολή με πολλά μέλη της να φτάνουν στον Ελλαδικό χώρο με την εντολή συγκέντρωσης πληροφοριών για αρχαία μνημεία. Ανάμεσά τους βρέθηκαν ο αρχιτέκτονας James Stuart και ο ζωγράφος Nicolas Revett, οι οποίοι έφτασαν στην Ελλάδα συνοδευόμενοι από άλλους αρχιτέκτονες και ζωγράφους αποφασισμένοι να μελετήσουν την αρχαία ελληνική τέχνη. Έχοντας παράλληλα την εντολή λεπτομερούς έρευνας και μελέτης πολλών μνημείων⁴⁶. Επιστρέφοντας στην Αγγλία μετά από πολυετή παραμονή στην Ελλάδα, προχώρησαν στην έκδοση του

⁴⁴J. Sorabella, «*The Grand Tour*», Οκτώβριος 2003, στην ιστοσελίδα metmuseum, διαθέσιμο στο: https://www.metmuseum.org/toah/hd/grtr/hd_grtr.htm, ημερομηνία προσπέλασης 03.08.2021

⁴⁵Λ. Δρούλια, «*Προς την ελευθερία 1792 - 1821*» στην: «*Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*», τ. 11 (2009), σ. 361

⁴⁶Σ. Ν. Παπαγεωργίου, *Περιηγητές και ζωγράφοι στην Κόρινθο, 12ος-19ος αιώνας*, Αθήνα 2009, σ. 49

τετράτομου έργου «*The Antiquities of Athens*» συμπεριλαμβάνοντας και μνημεία άλλων περιοχών. Ανάμεσα τους μια άποψη του αρχαίου ναού του Απόλλωνα με ανθρώπινες μορφές. Στις αρχές του 19ου αιώνα δημοσιεύονται και πάλι απόψεις του δωρικού ναού⁴⁷. Προηγουμένως ο Γάλλος Julien David LeRoy δημοσίευσε ένα λεύκωμα όπου περιλαμβάνονταν ο ίδιος ναός.

Το αρχαιολογικό ενδιαφέρον συνδέεται με την αφύπνιση της εθνικής συνείδησης των νεότερων Ελλήνων, καθώς η επικρατούσα άποψη που ήθελε αυτούς τους Έλληνες να μην σχετίζονται ούτε ελάχιστα με τους αρχαίους προγόνους τους, έκανε κάποιους να μιλούν για την οφειλή της Ευρώπης προς εκείνους. Το ενδιαφέρον κινεί και ο ελληνικός βίος, με μελέτες των ηθών, εθίμων, την καταγραφή λίγων δημοτικών τραγουδιών και κατόπιν τη σύγκριση τους με το αρχαίο ελληνικό παρελθόν. Στα τέλη του 18ου αιώνα το ενδιαφέρον αυτό εμφανίζει τα πρώτα κοινά χαρακτηριστικά με το κίνημα του Φιλελληνισμού, που θα ενισχυθεί στις αρχές του 19ου αιώνα. Το Ευρωπαϊκό κοινό θα ενημερωθεί εκτενέστερα από περιηγητικά κείμενα, όπως των Fr. Rouquerville, W. Leake, αλλά και από τον Αδαμάντιο Κοραή.

Παράλληλα με τις ζωγραφικές απεικονίσεις μνημείων, οι περιηγητές ήταν σε θέση να εκτιμήσουν τις αρχαιότητες και να διαλέξουν ποιές θα προσθέσουν στις συλλογές τους⁴⁸ με κάποιους να εξελίσσονται σε εμπόρους αρχαιοτήτων. Εκτός της τέχνης και της αρχαιολογίας, μεγάλο ενδιαφέρον εντοπίζεται και στην τοπογραφία, με επιστήμονες και ζωγράφους φυτών να φθάνουν στην περιοχή της Κορινθίας. Το γεγονός πως ο σεισμός του 1858 ήταν τόσο καταστρεπτικός, ώστε η πόλη να μεταφερθεί σε διαφορετική τοποθεσία, υποδεικνύει τη σημασία των περιηγητών στην Κόρινθο. Αφού οι περιγραφές τους αποτελούν την κύρια πηγή πληροφοριών για τον 19ο αιώνα.

Θα ακολουθήσει παράθεση περιγραφών και αλληλογραφίας ταξιδιωτών στην Κόρινθο της περιόδου περιγράφοντας με γλαφυρότητα την επικρατούσα κατάσταση στην Κόρινθο. Τον Νοέμβριο του 1802 φθάνουν στην Πελοπόννησο οι Edward Daniel Clarke και John Martin Cripps όπου θα επισκεφθούν την Αργολίδα και τη Κορινθία⁴⁹ με τον πρώτο να λέει: «Ενώ εξετάζαμε το κτίριο (τον ναό του Απόλλωνα) και μαζεύαμε διάφορα θραύσματα από αγγεία ανάμεσα στα ερείπια. Ο Κυβερνήτης μας κάλεσε να τον επισκεφθούμε...Ο κυβερνήτης ήταν εξοργισμένος και

⁴⁷Σ. Ν. Παπαγεωργίου, *ό. π.*, σ. 44

⁴⁸Σ. Ν. Παπαγεωργίου, *ό. π.*, σ. 58

⁴⁹Σ. Ν. Παπαγεωργίου, *ό. π.*, σ. 89

η αιτία ήταν φανερή. «Ο υπηρέτης σας ήταν εδώ και μου είπε ότι θα μείνετε λίγο για να ξεκουραστείτε, αλλά δεν μου φέρατε κανένα δώρο». Του είπαμε ότι ούτε δεχόμαστε ούτε δίνουμε δώρα. «Τότε ποιού είστε;» ρώτησε απότομα. «Άγγλοι κύριοι» ήταν η απάντηση. «Ωραία κύριοι αλήθεια! Και ταιριάζει σ' έναν κύριο να τον βλέπουν να μαζεύει κομμάτια από σπασμένα αγγεία και να ψάχνει μέσα σε σωρούς από σκουπίδια;» ήταν εντελώς αδύνατον να εξηγήσουμε σ' αυτόν τον Μωαμεθανό τον πραγματικό λόγο ή το αντικείμενο των ερευνών μας. Αυτή ήταν η πρώτη φορά που το φιρμάνι και το γράμμα από τον Καπουδάν Πασά απέτυχαν στο να έχουμε ευνοϊκή μεταχείριση. Αρχίσαμε να φοβόμαστε ότι στους Τούρκους τα αποδεικτικά μας στοιχεία θα είχαν μικρή αξία αν δεν συνοδεύονταν από δωροδοκίες».

Ο William Martin Leake έφτασε στην Ελλάδα ως αντισυνταγματάρχης σε μυστική διπλωματική αποστολή, προχώρησε όμως και στην αρχαιολογική, τοπογραφική και νομισματική εξερεύνηση του Μοριά ως μέλος της εταιρείας των Dilettanti. Ο ίδιος έγραψε το καλοκαίρι του 1802: «Καθώς οι πειρατές τελευταία δεν είναι τόσο τρομεροί στις θάλασσες όπως ήταν στα χρόνια του Wheeler, ένα μεγάλο μέρος των κατοίκων της Κορίνθου μένουν τώρα στην κάτω πόλη και ένα μικρότερο στο κάστρο, ενώ οι τούρκοι είναι λιγότεροι. Υπάρχουν περίπου 200 ελληνικά και 100 τουρκικά σπίτια. Τα σπίτια των ραγιάδων πληρώνουν 80 με 100 πιάστρα το χρόνο για να απαλλάσσονται από τους φόρους. Το πιο αξιοσημείωτο μέρος είναι το παλάτι του Νουρί Μπέη, μέσα σ' ένα κτήμα. Η Κόρινθος είναι η κύρια πόλη ενός καζά που εκτείνεται σε μήκος εξήντα μιλίων. Υπάρχουν ογδόντα χωριά, εκτός από πολλά μικρά τσιφλίκια. Μερικά μέρη της περιοχής της Κορίνθου έχουν γεμίσει με Αλβανούς χωρικούς. Στον κήπο του σπιτιού του Νοταρά, όπου μένω υπάρχει ένα πηγάδι, στο στόμιο του οποίου αποτελείται από ένα κυλινδρικό άσπρο μάρμαρο, τρύπιο στη μέση, ενάμιση πόδι ψηλό, όπου είναι σκαλισμένες δέκα ανθρώπινες μορφές. Το μάρμαρο ίσως είχε παλιά την ίδια χρήση με αυτήν που έχει τώρα, ήταν δηλαδή το περιστόμιο ενός πηγαδιού που άνηκε ίσως σε έναν από τους ναούς της Κορίνθου. Η τελειότητα της πέτρας στο κάτω μέρος και οι ατέλειες στο επάνω μέρος, έκανε τον κ. Νοταρά όταν το τοποθέτησε στο πηγάδι να το τοποθετήσει το πάνω κάτω κι έτσι οι μορφές είναι ανάποδα».

Ο Francois Rouqueville στα γραπτά από το δεύτερο ταξίδι του στη Ελλάδα προσθέτει: «Πριν αρχίσω τις έρευνες μου επισκέφθηκα τον Κιαμήλ Μπέη, μεγάλο γαιοκτήμονα της Κορίνθου και μετά από τις επίσημες υποχρεώσεις τα βήματα μου με έφεραν προς την ακρόπολη όπου κανείς ξένος δεν επιτρέπεται να μπει... Η νέα

Κόρινθος έχει τριακόσια εβδομήντα επτά στίτια σκορπισμένα κατά ομάδες, ανάμεσα σε καλλιεργημένα χωράφια...Αυτός (ο Κιαμήλ Μπέης) και η οικογένεια του διοικούν την Κόρινθο έναν αιώνα τώρα, και ο τόπος αυτός ευημερεί περισσότερο από κάθε άλλον στην Ελλάδα».

Το ρεύμα λοιπόν του Ρομαντισμού που επικράτησε τότε δεν έβλεπε απλά με εύνοια την αναγέννηση του Ελληνισμού, όπως ο Νεοκλασικισμός, αλλά ενίσχυσε δυναμικά το ενδιαφέρον στα ελληνικά πράγματα μέσω ταξιδιωτικών βιβλίων και λογοτεχνικών κειμένων. Παράλληλα οι επιδιώξεις των τριών Μεγάλων Δυνάμεων στην λεκάνη της Μεσογείου θα οδηγήσουν σε επαφές με το ελληνικό στοιχείο. Οι Έλληνες ενθαρρύνονται τώρα να δημιουργήσουν μυστικές εταιρείες με πρόσημα την πνευματική ανάπτυξη, που προετοίμαζαν όμως τον απελευθερωτικό αγώνα⁵⁰.

⁵⁰Λ. Δρούλια, «Προς την ελευθερία 1792 - 1821» στην: «Ιστορία του Ελληνικού Έθνους», τ. 11 (2009), σ. 362

Β' Κεφάλαιο

Η οργάνωση και η έναρξη της επανάστασης του 1821

2.1. Η ίδρυση της Φιλικής Εταιρείας και οι μνημένοι σε αυτή Κορίνθιοι

Ολοκληρώνοντας την έρευνα της ιστορίας της περιοχής κατά τους χρόνους της Οθωμανικής κατοχής, θα προχωρήσουμε στα προεπαναστατικά και επαναστατικά χρόνια. Την καταγραφή του τρόπου οργάνωσης της επανάστασης και των πρώτων γεγονότων αυτής.

Περί τα τέλη του 18ου αιώνα στα Δυτικά κράτη, παρατηρείται στροφή ενδιαφέροντος στον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό και στη ζωή της Ανατολής. Ο τύπος είχε μεταδώσει την επανάσταση του 1770. Ενώ από τις αρχές του 19ου αιώνα οι Ευρωπαίοι επικεντρώνονται στα ελληνικά πράγματα. Την ίδια περίοδο το εμπόριο βρίσκεται σε μεγάλο βαθμό σε χέρια Ελλήνων⁵¹ και περί τα 1813, στο κέντρο εμπορών και λογίων Ελλήνων ανταλλάσσονται σκέψεις για την κατάσταση της Ελλάδας, εκεί συντάσσεται υπόμνημα όπου ως μόνη λύσει περιγράφεται η επανάσταση. Η ιδέα αυτή σταδιακά θα εξελιχθεί ως ανάγκη, με όλους τους μορφωμένους Έλληνες να μιλούν και να γράφουν για την ελευθερία του έθνους τους.

Το υπόμνημα ύστερα θα δοθεί στον Ιωάννη Καποδίστρια ευρισκόμενο τότε στη Βιέννη στην υπηρεσία του τσάρου. Εκείνος θα αποφύγει κάθε ανάμειξη λόγω της άποψης του πως το έθνος πρέπει να μορφωθεί πριν επαναστατήσει. Συστήνει έτσι την ίδρυση μιας μορφωτικής εταιρείας⁵², που τελικά θα πραγματοποιηθεί με Αγγλική υποστήριξη. Η οργάνωση που θα δημιουργηθεί ονομάζεται «*Εταιρεία των Φιλόμουσων*». Ο σκοπός της ήταν πραγματικά ένα μεγάλων διαστάσεων εκπολιτιστικό πρόγραμμα των Χριστιανικών λαών της Ανατολής. Αρχικά ως έδρα της επιλέχθηκε η Αθήνα όπου άκμασε μέχρι το 1813⁵³. Λόγω όμως υποψιών που δημιούργησε στην Τουρκική πλευρά, μεταφέρθηκε στο Μόναχο. Η εταιρεία θα ξεπεράσει γρήγορα τα όρια μιας πολιτιστικής οργάνωσης. Για το σκοπό αυτό θα δημιουργηθεί στη Βιέννη παράρτημα.

Αυτή τη περίοδο δημιουργήθηκαν πολλές μυστικές - επαναστατικές

⁵¹Δ. Κόκκινος, *Η Ελληνική Επανάσταση*, Αθήνα 1956, τ. 1, σ. 70, στο εξής βλ. Δ. Κόκκινος, *Η Ελληνική Επανάσταση*, τ. 1

⁵²Δ. Κόκκινος, *Η Ελληνική Επανάσταση*, τ. 1, σ. 77

⁵³Σ. Τρικούπης, *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασως*, τ. 1, Αθήνα 1888, σ. 26, στο εξής βλ. Σ. Τρικούπης, *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασως*, τ. 1

εταιρείες σε ολόκληρη την νότια και ανατολική Ευρώπη⁵⁴. Πρόκειται για ένα γενικευμένο φαινόμενο που λειτουργούσε ως καταφύγιο φιλελεύθερων ιδεών. Οι οργανώσεις αυτές έφεραν κοινά χαρακτηριστικά με τον τεκτονισμό, ο οποίος ήταν ανεκτός στις άρχουσες κοινωνίες της Ευρώπης, ως προς τις πολύπλοκες ιεροτελεστίες για την μύηση ενός μέλους και τους μυστικούς αριθμούς ταυτότητας. Ανάμεσα σε αυτές βρίσκονταν η «*Ελληνική Εταιρεία των Παρισίων*» και η «*Εταιρεία των Bon Cousins*», του Ρήγα Φεραίου με αρχικό σκοπό την αδελφοποίηση των υπό Οθωμανικό ζυγό, Χριστιανικών φύλλων. Παράλληλα όμως λειτουργούσε ως μια συνωμοτική οργάνωση που θα προετοίμαζε τον αγώνα των Ελλήνων.

Το 1809 θα ιδρυθεί στο Παρίσι η μυστική οργάνωση «*Ελληνόγλωσσον Ξενοδοχείον*» με τα μέλη να φροντίζουν για τις ανάγκες συμπατριωτών τους. Τέτοιου είδους οργανώσεις προετοίμασαν τις βάσεις της Επανάστασης του 1821. Στην τελευταία συμμετείχε και ο Αθανάσιος Τσακάλωφ, ο οποίος θα μύσει πολλούς Έλληνες του Βουκουρεστίου. Στην Οδησό θα γνωρίσει τον έμπορο Νικόλαο Σκουφά. Και μέσα από συζητήσεις για τη σωτηρία της πατρίδας τους, γεννιέται η ιδέα της ίδρυσης μια εταιρείας που θα προβεί στην οργάνωση των απαραίτητων στοιχείων για την επανάσταση του γένους⁵⁵. Εκείνοι θα μύσουν τους Παναγιώτη Αναγνωστόπουλο και Εμμανουήλ Ξάνθο. Από την κοινή επιθυμία αυτών, μετά από πεντάμηνη οργάνωση στην Οδησό το 1814, δημιουργήθηκε η «*Εταιρεία των Φιλικών*» ή «*Φιλική Εταιρεία*», παράλληλη προς τις ιδέες των Φιλόμουσων. Τη θέση του αρχηγού των *Φιλικών* ανέλαβε τότε ο υψηλόβαθμος αξιωματικός του Ρωσικού στρατού, Αλέξανδρος Υψηλάντης.

Η μυστική αυτή εταιρεία αποτελώντας τον τελευταίο κρίκο μιας σειράς μυστικών οργανώσεων, ενσάρκωνε και επαναστατικές ιδέες. Πολλά σημεία της οργάνωσης και της ιστορίας της παραμένουν ακόμη άγνωστα λόγω των πολλών διαδεδομένων μύθων γι αυτή. Αλλά και επειδή έγγραφα της πουλήθηκαν αργότερα ως χαρτιά περιτυλίγματος στις αγορές της Οδησού⁵⁶. Οι μύσεις που ακολούθησαν πραγματοποιούνταν με μεγάλη προσοχή. Ιδιαίτερη σημασία θα δοθεί στην κατήχηση των πληθυσμών του Μοριά. Εκεί οι κάτοικοι φαίνεται πως ήταν περισσότερο από όλους ψυχικά προετοιμασμένοι για την επανάσταση. Όπως αναγράφεται και στο φιλολογικό περιοδικό «*Λόγιος Ερμής*»: «*Η Πελοπόννησος κατά το οκτακοσιοστόν*

⁵⁴Γ. Φράγκος, «*Φιλική Εταιρεία*» στην: «*Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*», τ. 11 (2009), σ. 424

⁵⁵Δ. Κόκκινος, «*Η Ελληνική Επανάσταση*», τ. 1, σ. 79

⁵⁶Σ. Α. Σακελλαρίου, «*Φιλική Εταιρεία*», Οδησός 1909, σ. 9 - 10

χιλιοστόν έτος ήρχισε να ξυπνά από τον βαθύν ύπνον της αμάθειας, εις όν πρό καιρού εκοιμάτο ατάραχος. Η φήμις, ήτις πανταχόθεν διεκωδώνιζε τας επαινετάς πράξεις των φιλογενών γειτόνων της, αναγκαίως έπρεπε να την εξυπνίση. Υποκείμενον εστολισμένον από τα πολλά καλά προτερήματα, και περί πλέον από το ταύτον κάλλος, την φιλογενειάν, ενήργησε να εμφιτεύση και εις τας ψυχάς των Πελοποννησίων τον θεϊόν έρωτα της παιδείας, ήτις εμποδιζέτο κ' εκεί δί αίτια.

Είπον άξιον περιεργείας διότιόλοι οι εις Ιταλίαν σπουδάζοντες νέοι Πελοποννήσιοι, είναι από τας πρώτας οικογενείας της Πελοποννήσου δίο ευκόλως δυνάμεθα να συμπεράνωμεν, ότι το φιλόπατρι αυξάνει εις εκείνα τα μέρη, και μετ' ολίγον ελπίζονται και Λύκεια ανεγερθώσι, και άλλα πολλά καλά οι Πελοποννήσιοι να κατορθώσουν»⁵⁷. Σύντομα η μελέτη του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού στις Δυτικοευρωπαϊκές χώρες και ο θαυμασμός της αρχαιότητας, δημιούργησε ένα κύμα συμπαράστασης προς τους σύγχρονους Έλληνες. Οδηγώντας στην οργάνωση φιλελληνικών κοιμητιών με σκοπό την παροχή βοήθειας προς τους Έλληνες, υπό την κάλυψη φιλανθρωπικών προθέσεων. Η υποστήριξη των φιλελλήνων εντοπίζεται στην τόνωση του αισθήματος υπέρ της επανάστασης, την αποστολή ειδών ανάγκης και της άφιξης ενόπλων, ετοιμοπόλεμων ανδρών στην Ελλάδα⁵⁸.

Τα μέλη της Φιλικής Εταιρείας θα στραφούν σύντομα στη Πελοπόννησο λόγω της καίριας γεωγραφικής της θέσης, από όπου ελέγχονταν το πέρασμα από τη δυτική στην ανατολική Μεσόγειο, την Αδριατική θάλασσα και το Αιγαίο. Εκεί θ' αντιμετωπίσουν μια εξαιρετικά καθυστερημένη κοινωνική οργάνωση, αποτελούμενη από τους πρόκριτους, και μεγαλοκοτζαμπάσηδες και τους χωρικούς, συμπεριλαμβανομένου των κολίγων και των ελεύθερων αγροτών στα ορεινά⁵⁹. Τα μεγάλα κτήματα βρίσκονταν στα χέρια των κοτζαμπάσηδων, όπως συνέβαινε και με την οικογένεια των Νοταράδων. Σε αυτό το περιβάλλον βρέθηκαν τα μέλη της Φιλικής Εταιρείας από το 1817 και εξής. Πρώτη τους επιδίωξη ήταν ο κατηγισμός των κατατρεγμένων από τους Τούρκους κλεφτών, έτσι μυήθηκαν στα Καλάβρυτα οι Πετιμεζαίοι. Αντιμετώπισαν όμως μεγάλες δυσκολίες στην μύηση των αφοσιωμένων

⁵⁷ *Ερμής ο Λόγιος*, 13.07.1819, σ. 581

⁵⁸ Κέντρο Ανοικτών Διαδικτυακών Μαθημάτων Mathesis, «Φιλελληνισμός και '21: Οι πολλές όψεις ενός διεθνούς φαινομένου», Μάρτιος 2020, στην ιστοσελίδα mathesis, διαθέσιμο στο: <https://mathesis.cup.gr/courses/course-v1:History+Hist1.3+21A/course/>, βίντεο 2.2.1, ημερομηνία προσπέλασης 31.08.2021

⁵⁹ Α. Ε. Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, η Μεγάλη Ελληνική Επανάσταση (1821 – 1829) - οι Προϋποθέσεις και οι Βάσεις της (1813 - 1822)*, Θεσσαλονίκη 1980, τ. 5, σ. 305, στο εξής βλ. Α. Ε. Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τ. 5

στις δουλειές τους εμπόρων και κοτζαμπάσηδων. Η σημασία της μύησης τους ήταν μεγάλη, καθώς θα λειτουργούσαν ως κίνητρο για τους χωρικούς, ενώ η περιουσία τους θα συντηρούσε τον επερχόμενο αγώνα και οι σχέσεις τους με Οθωμανούς διοικητές θα κάλυπταν τις ενέργειες των Φιλικών⁶⁰.

Στη Μάνη θα σταλεί ο Χ. Περραιβός και αργότερα ο Η. Χρυσοσπάθης, ο Κ. Καμαρηνός και τέλος ο Παπαφλέσσας. Στην ευρύτερη περιοχή της Πελοποννήσου θα σταλούν και οι Π. Παπαγεωργίου - Αναγνωσταράς και ο Δ. Ευμορφόπουλος⁶¹. Περί τα 1818 και η περιοχή της Κορινθίας είναι επηρεασμένη από τα κηρύγματα των Φιλικών. Ο Γρηγόριος Δικαίος (Παπαφλέσσας) έχει στείλει στην οικογένεια των Νοταράδων, τον Αντώνιο Πελοπίδα. Εκείνος παρά την μεγάλη του προσπάθεια δεν κατάφερε να τους μυήσει. Τον Οκτώβριο του 1818 όμως θα καταφέρει να μυήσει τον προεστό της Κορίνθου Θεοχαράκη Ρέντη και μετά από προτροπή του τελευταίου φεύγει για την Πάτρα. Σημαντικός αριθμός μύησεων αποδίδεται και στον Δανιήλ Παμπούκη, Ηγούμενου της μονής της Παναγίας του Βράχου, η οποία κατά τη διάρκεια της μάχης στα Δερβενάκια θα μετατραπεί σε νοσοκομείο τραυματιών.

Η ακόλουθη κατήχηση του Δεσπότη Κορίνθου, Ζαχαρία θεωρείται έργο του Παμπούκη και του Θεοχάρη Ρέντη. Εκείνος με τη σειρά του, καθώς κατάγονταν από την επιφανή οικογένεια Περρούκα, μύησε τους αδελφούς του, πολλούς κληρικούς και τους πρόκριτους της Αργολίδας. Ο γραμματικός του Κιαμήλ Μπέη, Γεώργιος Διδασκαλόπουλος, μύησε πολλούς από τα χωριά Λάυκα, Γκούρα και Άγιο Γεώργιο (σημερινή Νεμέα), τον υποπρόξενο της Ρωσίας στη Κόρινθο και τον δημόσιο ταμιά⁶². Από τη θέση του κατόρθωσε όχι μόνο να καλύπτει τη δράση της Φιλικής Εταιρείας αλλά και να δίνει πληροφορίες για τα Τουρκικά σχέδια. Σημαντική ήταν και η δράση του Γεωργίου Καλαρά, ο οποίος μύησε τον Ηγούμενο της μονής Χιλιομοδίου και όλους τους εκεί καλόγερους.

Η μεγαλύτερη όμως επιτυχία του βρίσκεται στη μύηση των διστακτικών Νοταράδων, τον Νοέμβριο του 1818 στο μοναστήρι του Αγίου Βλασίου Τρικάλων⁶³. Πρώτος θα γίνει μέλος ο εξήντα έξι τότε ετών Πανούτσος Νοταράς, ενώ θα ακολουθήσει τον ίδιο μήνα ο ιατρός Ιωάννης Νοταράς. Τον Δεκέμβρη του ίδιο έτους

⁶⁰ Α. Βακαλόπουλος, *Ιστορία του νέου Ελληνισμού*, τ. 5, σ. 311

⁶¹ Λ. Αποστολίδης, *Η Κορινθία στην Επανάσταση του 1821*, τ. 1, Αθήνα 1971, σ. 173, στο εξής βλ. Λ. Αποστολίδης, *Η Κορινθία στην Επανάσταση του 1821*, τ. 1

⁶² Λ. Αποστολίδης, *Η Κορινθία στην Επανάσταση του 1821*, τ. 1, σ. 185

⁶³ Σ. Α. Κουτίβας, *Ιστορία της Κορινθίας. Οι Νοταράδες στη υπηρεσία του έθνους και της εκκλησίας*, Αθήνα 1968, τ. 3, σ. 725, στο εξής βλ. Σ. Α. Κουτίβας, *Ιστορία της Κορινθίας. Οι Νοταράδες*

θα μνηθεί από τον Σπυρίδωνα Δάσσιο ο Σωτήρης Νοταράς⁶⁴. Μια άλλη άποψη θέλει τον Γεώργιο Καλαρά να μνεί και τους τρεις Νοταραίους⁶⁵. Σε κάθε περίπτωση η μύηση τους οδήγησε όλη την περιοχή στο δρόμο προς την επανάσταση. Άλλοι δραστήριοι Φιλικοί ήταν ο Π. Αρβαλης, ο Εσφιγμενίτης Γερμανός (Νοταράς) και ο Αρχιμανδρίτης Αμβρόσιος Σιναΐτης. Ο τελευταίος λειτούργησε ως κρίκος μεταξύ των μητροπόλεων Κορίνθου, Κερνίτσης και Καλαβρύτων. Παράλληλα ο ήδη μνημένος στη Φιλική Εταιρεία οπλαρχηγός Χατζή Γιάννης Μερτζέλλος αναπτύσει δραστηριότητα στην Μεγαρίδα, ή οποία τότε εντάσσονταν διοικητικά στη περιοχή της Κορινθίας. Μύησε τον αδερφό του, Αθανάσιο, τον οποίο και έστειλε κατόπιν στον τόπο καταγωγής τους, το Σοφικό Κορινθίας για κατήχηση.

Μέχρι το 1819 μέλη της Φιλικής Εταιρείας βρίσκονται σε όλη τη Κορινθία, μετατρέποντας τη στο κυριότερο κέντρο τους στη Πελοπόννησο μεταξύ 1818 και 1821. Το αρχηγείο μάλιστα εντοπίζεται εντός του παλατιού του Κιαμήλ Μπέη. Όλα τα κεφαλοχώρια της ορεινής Κορινθίας, τα Δερβενοχώρια, τα Κούντουρα και τα Μέγαρα έχουν προσχωρήσει στη Φιλική Εταιρεία. Το ίδιο έχει συμβεί και με τα μοναστήρια του Αη Γιώργη του Φονιά, της Παναγίας του Βράχου, της Φανερωμένης, της Σαλαμίνας και της Αγίας Σωτήρας⁶⁶.

Η αύξηση αυτή οδήγησε σε διαφωνίες και στο αίτημα των προεστών της Κορίνθου για ορισμό μιας ιεραρχίας και κανονισμού για την προετοιμασία του αγώνα. Οι προτάσεις θα συμπεριληφθούν στο έγγραφο «*Στοχασμοί των Πελοποννησίων περί καλού Συστήματος*». Το κείμενο που στόχευε στην εξασφάλιση δικαιωμάτων πρωτοκαθεδρίας θα μεταφερθεί από τον Ι. Παπαρρηγόπουλο στην Οδησό, από όπου θα επιστρέψει το 1820 με νέο έγγραφο ορίζοντας τα μέλη της «*Πελοποννησιακής Εφορίας*», ανάμεσα τους και τον Πανούτσο Νοταρά, και πληροφορώντας για τη τοποθέτηση του Αλέξανδρου Υψηλάντη ως Γενικού Εφόρου⁶⁷.

Τον Νοέμβριο του 1820 θα φτάσει στο Ναύπλιο ο Μεχμέτ Χουρσίτ πασάς, εκει τον υποδέχτηκαν οι πρόκριτοι προσπαθώντας να καλύψουν τα ελληνικά σχέδια. Ο Χουρσίτ είχε τελικό προορισμό την Τρίπολη καθώς ήταν διορισμένος ως ο νέος

⁶⁴Β. Γ. Μέξας, *Οι Φιλικοί. Κατάλογος των μελών της Φιλικής Εταιρείας εκ του αρχείου Σέκερη*, Αθήνα 1937, σ. 30

⁶⁵Ι. Φιλήμων, *Δοκίμιον ιστορικών περί της Ελληνικής επαναστάσεως*, Αθήνα 1859, τ. 1, σ. 405

⁶⁶Λ. Αποστολίδης, *Η Κορινθία στην Επανάσταση του 1821*, τ. 1, σ. 193 - 194

⁶⁷Ι. Φιλήμων, *ό. π.*, τ. 1, σ. 342

βαλής της Πελοποννήσου⁶⁸. Τον Δεκέμβριο του 1820 θα αφιχθεί ο Αρχιμανδρίτης Γρηγόριος Δικαίος στις Σπέτσες. Θα ακολουθήσει η Συνέλευση στη Βοστίτσα, η σύνταξη και αποστολή εμπιστευτικού εγγράφου προς τους προύχοντες της Πελοποννήσου. Η συγκέντρωση πραγματοποιήθηκε τον Ιανουάριο του 1821, στο αρχοντικό του Α. Λόντου, εκεί οι Πελοποννήσιοι θα αντιληφθούν την υπερβολή στις δηλώσεις του Δικαίου, ο οποίος υποστήριζε πως όλα είναι προετοιμασμένα για την έναρξη της επανάστασης και πως υπάρχει απόθεμα χρημάτων και πολεμοφοδίων. Μπροστά στη θυελλώδη του στάση οι πρόκριτοι τρόμαξαν και δίστασαν με τους Νοταράδες ανάμεσα σε άλλους να υιοθετούν αρνητική στάση. Την θέση της οικογένειας Νοταρά εκτός του φόβου τιμωρίας από την Οθωμανική διοίκηση ενίσχυε η ανάμνηση της αποτυχημένης επανάστασης του Ορλώφ. Ο Πανούτσος Νοταράς είχε επιλέξει να μην παρευρίσκεται στη συνέλευση, έχοντας στείλει επιστολή στην οποία προέτρεπε τους υπόλοιπους προκρίτους να είναι επιφυλακτικοί⁶⁹.

Ο Παπαφλέσσας ύστερα πέρασε στη Πελοπόννησο με στοχο τη μετάδοση των τελευταίων λεπτομερειών πριν την έναρξη του αγώνα. Στη Κορινθία φτάνει τον Φεβρουάριο και συνοδευόμενος από τον Καπόμπαση του Κιαμήλ Μπέη, Νικόλαο Χριστόδουλο - Σουλιώτη, διέβη την ορεινή Κορινθία και έφτασε στη μονή του Αγίου Γεωργίου όπου συνομίλησε με τον Ηγούμενο Ναθαναήλ, τον Παπα - Νίκα, τον Αναγνώστη Οικονομόπουλο και Φιλικούς κλεφτοκαπετάνιους της περιοχής. Ακολούθησε η συνάντηση του Δικαίου με τον Πανούτσο Νοταρά στο μοναστήρι. Εκεί ο Νοταράς υποστήριξε πως για τη πραγματοποίηση της Επανάστασης πρέπει να υπάρχει απόλυτα κοινή γνώμη, να έχει εξασφαλιστεί η συμμαχία της Ρωσίας και η σωστή οργάνωση. Ο Παπαφλέσσας εξοργίστηκε με αυτή τη στάση και σχεδόν συγκρούστηκε με τον Γιάννη Πανάγου, υποστηρικτή των Νοταράδων. Τα πνεύματα όμως ηρεμούν με την παρέμβαση του Πανούτσου⁷⁰.

Ακολουθεί το πέρασμα του Παπαφλέσσα από την Κόρινθο στα χωριά Λαύκα και Καστανιά. Ο Δικαίος θα βρεθεί και στο μοναστήρι του Προφήτη Ηλία στη Ζάχολη, όπου θα συναντηθεί με τους Παναγιωτάκη Γεραρή, Χρήστο Ζαχολίτη, Σωτηράκη Κατούφα και άλλους μνημένους Φιλικούς. Ύστερα θα κατευθυνθεί προς την Αχαΐα⁷¹. Θα γίνει προσπάθεια περιορισμού του στο Μέγα Σπήλαιο, μέσω της

⁶⁸ Δ. Κόκκινος, *Η Ελληνική Επανάσταση*, τ. 1, σ. 163

⁶⁹ Ι. Φιλήμων, *ό. π.*, τ. 1, σ. 259

⁷⁰ Σ. Α. Κουτίβας, *Ιστορία της Κορινθίας. Οι Νοταράδες*, σ. 284

⁷¹ Λ. Αποστολίδης, *Η Κορινθία στην Επανάσταση του 1821*, τ. 1, σ. 200

ανάθεσης στον Αρχιμανδρίτη Ιερόθεο της συλλογής των εισφορών των προκρίτων και των αρχιερέων. Με αυτό τον τρόπο ίσως ο Δικαίος ν' ακινητοποιούνταν. Δεν στάθηκε όμως δυνατό καθώς εκείνοι απέφυγαν από φόβο αποκάλυψης των σχεδίων τους να καταβάλουν τα ποσά. Ο Ιερόθεος είχε επισκεφθεί προηγουμένως τον Πανούτσο Νοταρά ο οποίος όχι μόνο δεν κατέβαλε τα χρήματα, αλλά τον προειδοποίησε να μην πάει στην Κόρινθο, καθώς ο Κιαμήλ Μπέης εκεί είχε υποψίες και αναζητούσε αποδεικτικά στοιχεία. Γι αυτό το λόγο ο Ιερόθεος προχώρησε προς το μοναστήρι της Παναγίας του Βράχου. Εκεί βρίσκονταν ο Ηγούμενος Δανιήλ, μέλος επίσης της Φιλικής Εταιρείας. Την επόμενη αναχώρησε για το Άργος, όμως και ο εκεί πρόκριτος, Ιωάννης Περρούκας αρνήθηκε να καταβάλει τις εισφορές⁷².

Τα σχέδια της Φιλικής Εταιρείας σύντομα έγιναν γνωστά στους Οθωμανούς καθώς ο πρόκριτος της Τριπολιτσάς είχε μεταφέρει τις προθέσεις των Ελλήνων στον καϊμακάμη της περιοχής, ο οποίος με τη σειρά έλαβε αποφασιστικά μέτρα. Είχε γνωστοποιηθεί έτσι η άφιξη το Θεόδωρου Κολοκοτρώνη στη Μάνη, οι κινήσεις Ελλήνων για μυστικούς σκοπούς και η συγκέντρωση στη Βοστίτσα. Φαίνεται μάλιστα πως ένας ιερέας εν ονόματι Παπά Παντελής είχε καταγγείλει σε έναν Τούρκο της Κορίνθου πως η προαναφερθείσα συγκέντρωση ήταν ύποπτη, πληροφορία που άμεσα μεταφέρθηκε στον Κιαμήλ Μπέη. Οι πρόκριτοι βρίσκονται τώρα μπροστά στο δίλημμα της επανάστασης τη στιγμή που θεωρούν πως δεν έχει προετοιμαστεί επαρκώς ή της ομηρίας τους ως μέσο κατευνασμού των αρχών.

Πράγματι πολύ σύντομα θα αποσταλούν έγγραφα στους προκρίτους και αρχιερείς για τη μετάβαση τους στη Τρίπολη, ώστε να συσχεφθούν με τον καϊμακάμη⁷³. Οι περισσότεροι από αυτούς ανταποκρίθηκαν στο κάλεσμα, ανάμεσα τους βρέθηκαν ο Θεόδωρος Δελιγιάννης, ο Αναστάσιος Μαυρομιχάλης, ο Περρούκας, ο μητροπολίτης Αργολίδος Γρηγόριος, ο Σωτηράκης Νοταράς, ο μητροπολίτης Κορίνθου Κύριλλος. Δεν προσήλθαν οι πρόκριτοι της Αχαΐας, Καλαβρύτων και Βοστίτσας καθώς είχαν βάσιμους φόβους για την ενοχοποίηση τους. Από την περιοχή επίσης της Κορινθίας απουσίαζαν οι Θεοχαράκης Ρέντης ο οποίος είχε βρει καταφύγιο στη Σολυγεία και ο Γεώργιος Καλαράς. Ο τελευταίος επικαλούμενος ψευδός ασθένεια είχε αποσυρθεί στο μοναστήρι της Παναγίας Φανερωμένης⁷⁴. Οι πρόκριτοι θα προσπαθήσουν να καθησυχάσουν τον καϊμακάμη

⁷²Λ. Αποστολίδης, *Η Κορινθία στην Επανάσταση του 1821*, τ. 1, σ. 205

⁷³Δ. Κόκκινος, *Η Ελληνική Επανάσταση*, τ. 1, σ. 172

⁷⁴Λ. Αποστολίδης, *Η Κορινθία στην Επανάσταση του 1821*, τ. 1, σ. 210

διαβεβαιώνοντας τον πως οι σχέσεις του Μοριά με την Υψηλή Πύλη είναι αρμονικές. Και στρέφουν την προσοχή του στο κίνδυνο από την εξέγερση του Αλή πασά στα Γιάννενα.

Περί τα μέσα του Μαρτίου επικρατούσε ο προεπαναστατικός αναβρασμός σε ολόκληρη τη Πελοπόννησο. Όσοι εκ των προκρίτων δεν βρίσκονταν στην Τρίπολη κλήθηκαν να λάβουν οριστικές αποφάσεις. Οι Σωτήριος Χαραλάμπης και Σωτήριος Θεοχαρόπουλος προέβησαν σε σχετικές με την επανάσταση και τον μυθικό θησαυρό του Κιαμηλ, συνεννοήσεις με τους Νοταράδες. Ο θησαυρός αυτός ήταν καίριας σημασίας για την κάλυψη των εξόδων στην επαρχία της Κορίνθου. Ο Ευμορφόπουλος έφτασε στη Κορινθία, όπου βρήκε τον Σταύρο Νικολάου, δίνοντας του σχετικές εντολές. Έπρεπε να πραγματοποιηθούν χτυπήματα από την Ελληνική πλευρά στις περιοχές των Καλαβρύτων και της Κορινθίας και ν' αποκλειστούν τα Μεγάλα Δερβένια και τα Δερβενάκια⁷⁵. Ως τοποθεσία του αρχηγείου της Φιλικής Εταιρείας επιλέχθηκε τότε η μονή του Αγίου Γεωργίου στο Φενεό. Εκεί βρίσκονταν επίσης οι Ηγούμενοι της μονής Παναγίας του Βράχου, Δ. Παμπούκης και της Μονής Ταξιαρχών, Α. Σιναΐτης. Σειρά συσκέψεων έλαβε χώρα στο μοναστήρι, εκεί βρέθηκαν προσωπικότητες που συμμετείχαν ενεργά στον αγώνα, ο Παπανίκας, ο Παπα - Θανάσης Πιτσούνης, ο Παναγιωτάκης Γεραρής, ο Γκολφίνος Πετιμεζάς και άλλοι.

Η Επανάσταση μέσα από διαδικασίες που ένωσαν έναν σημαντικό αριθμό Ελλήνων όπου και αν αυτοί βρίσκονταν, θα εκδηλωθεί στις 22 Φεβρουαρίου 1821 με την είσοδο στο Ιάσιο της Μολδοβλαχίας, του αριθμητικά περιορισμένου στρατεύματος που είχε οργανώσει ο Αλέξανδρος Υψηλάντης. Η περιοχή επιλέχθηκε καθώς συνδύαζε τη συνοριακή θέση μεταξύ Ρωσικής και Οθωμανικής αυτοκρατορίας, την απουσία Οθωμανικών στρατευμάτων και το έντονο Χριστιανικό στοιχείο. Ενώ παράλληλα οι ηγεμόνες της χώρας ήταν Φαναριώτες Έλληνες τοποθετημένοι εκεί από τους Οθωμανούς. Πολλοί ήταν εκείνοι μάλιστα που είχαν μνηθεί στη *Φιλική Εταιρεία*. Η επανάσταση στη Μολδοβλαχία διήρκησε έξι μήνες. Πριν καταρρεύσει, το μέτωπο των επιχειρήσεων θα μεταφερθεί στην Πελοπόννησο. Την επιλογή αυτή ενίσχυσε η απουσία των Οθωμανικών στρατευμάτων στην περιοχή, καθώς είχαν κινηθεί προς τα Ιωάννινα όπου ο Αλή Πασάς Τεπελενλής είχε εξεγερθεί,

⁷⁵Ι. Φιλήμων, *Δοκίμιον ιστορικών περί της Ελληνικής επαναστάσεως*, Αθήνα 1860, τ. 3, σ. 7

με τον Μοριά σχεδόν να έχει ερημώσει⁷⁶.

Εκεί τα γεγονότα θα ξεκινήσουν στις 12 Μαρτίου στα Καλάβρυτα με την πολιορκία της πόλης λίγες ημέρες αργότερα. Τις επόμενες ημέρες θα πραγματοποιηθούν τα πρώτα χτυπήματα, ασκώντας πίεση στους μέχρι τότε διστακτικούς. Οι αφορμές που οδήγησαν στην έναρξη της επανάστασης στην Κορινθία δόθηκαν επίσης στις αρχές του Μαρτίου. Στις 14 του μήνα ο Νικόλαος Χριστόδουλος - Σουλιώτης σκοτώνει στα σύνορα Καλαβρύτων Κορινθίας Τούρκους ταχυδρόμους. Την ίδια μέρα θα τελεστεί δοξολογία στον Άγιο Γεώργιο Ζάχολης όπου θα υψωθεί η σημαία της επανάστασης. Στις 15 Μαρτίου ο Γκολφίνος Πετιμεζάς θα σκοτώσει τον εισπράκτορα του Κιαμής μπέη. Ο Γεώργιος Δανόπουλος, οπλαρχηγός από τον Άγιο Γεώργιο, θα σκοτώσει τον ταχυδρόμο της Κορίνθου και ύστερα θα καταλάβει το χωριό Ζαχαριά και τη Ζάχολη αποκόποντας την επικοινωνία μεταξύ Άργους και Κορίνθου, συμβάλλοντας με τον τρόπο αυτό στην γενίκευση της Επανάστασης⁷⁷.

Την ίδια στιγμή στη Περαχώρα θα πραγματοποιηθεί πολυπληθής συγκέντρωση οπλαρχηγών των Δερβενοχωριών όπου θα υπογράψουν βεβαίωση για τις επαναστατικές τους πεποιθήσεις⁷⁸. Στις 16 του μήνα οι Ν. Σουλιώτης και Κορδής θα σκοτώσουν μερικούς ταχυδρόμους και ο Χονδρογιάννης θα επιτεθεί σε Οθωμανούς που βρίσκονταν στη θέση Χελωνοσπηλιά. Αυτά τα γεγονότα θα οδηγήσουν σε έκτακτη συνέλευση των μοναχών στο μοναστήρι του Αγίου Γεωργίου Φενεού⁷⁹. Και ενώ οι επιθέσεις κατά Οθωμανών, από τον Αναγνώστη Κορδή, τον Χρήστο Ζαχολίτη, τον Νικόλα Σουλιώτη και τους Πετιμεζαίους, συνεχίζονται στην ορεινή Κορινθία, οι Νοταράδες διατηρούν την αρνητική στάση τους.

Όταν ο Κιαμής Μπέης θα κληθεί στην Τρίπολη κατόπιν εντολής του καϊμακάμη, την αναχώρηση του ακολούθησε η φυγή των γραμματικών του στοχεύοντας στην προετοιμασία της Επανάστασης. Ένας μόνο παρέμεινε στην Κόρινθο συλλέγοντας πληροφορίες για τις Τουρκικές κινήσεις. Η ομηρία των

⁷⁶Ν. Cakim, « Η εξέγερση του Αλή πασά Τεπελενλή, οι συνέπειες της σε εκείνες του Μοριά και η πορεία της Ελλάδας προς την ανεξαρτησία, μετάφραση Ανδρομάχη Μαρούδα», στην ιστοσελίδα eie.gr, διαθέσιμο στο: <http://www.eie.gr/nhrf/institutes/inr/instr-studiorumbalk/cakin.pdf>, ημερομηνία προσπέλασης 05.09.2021

⁷⁷Φ. Χρυσανθόπουλος (Φωτάκος), *Βίοι Πελοποννησίων ανδρών και των έξωθεν εις την Πελοπόννησον ελθόντων*, Αθήνα 1888, σ. 59, στο εξής βλ. Φ. Χρυσανθόπουλος (Φωτάκος), *Βίοι Πελοποννησίων ανδρών*

⁷⁸Λ. Αποστολίδης, *Η Κορινθία στην Επανάσταση του 1821*, τ. 1, σ. 205

⁷⁹Ν. Α. Διδασκάλου, *Άσβηστα Καντηλιέρα της Περιφέρειας Τρικάλων Κορινθίας. Μοναστήρια, ναοί, αρχοντικά, ιστορικά πρόσωπα*, Αρχαία Κόρινθος, 1986 - 1987, σελ 37

προκρίτων όμως στην Τρίπολη είχε στερήσει και από τους Κορίνθιους τους αρχηγούς τους. Οι Νοταράδες παρέμεναν σε αμηχανία⁸⁰, ο Πανούτσος σκεπτόμενος την τύχη του αδελφού και του γαμπρού του έδωσε εντολή να μην κινηθούν οι Κορίνθιοι, μέχρι την λήψη διαβεβαιώσεων από την επίσημη Αρχή. Έτσι ως αρχηγός των Κορινθίων επιλέχθηκε ο Καλαβρυτινός Αναγνώστης Πετμεζάς. Την 21η Μαρτίου ο Παλαιών Πατρών Γερμανός θα υψώσει το λάβαρο της Αγίας Λάυρας, την 22η θα κηρύξει την επανάσταση ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης, την επόμενη θα καταληφθεί η Καλαμάτα και θα συσταθεί η «Μεσσηνιακή Γερουσία». Τις ίδιες μέρες θα επαναστατήσει η Ηλεία και η Τριφυλία. Μεταξύ λοιπόν 14 και 25 Μαρτίου η επανάσταση έχει γενικευθεί στο Μοριά.

Κλείνοντας θα γίνει μια σύντομη αναφορά σε αγωνιστές με κοινό τόπο καταγωγής την περιοχή της Βόχας οι οποίοι συμμετείχαν καθόλη τη διάρκεια της Επανάστασης σε διάφορες θέσεις. Πρώτος ο οπλαρχηγός Αθανάσιος Βουδούρης, μέλος της οικογένειας Βουδούρη. Η οποία έδρασε κατά τη διάρκεια της Ενετικής και της Τουρκικής κατοχής της Πελοποννήσου. Με τον Αθανάσιο να διακρίνεται στα γεγονότα της επανάστασης των Ορλώφ, στις μάχες των Δερβενακίων και του Καματερού. Έχασε τη ζωή του στη μάχη στο Πασσά λιμάνι του Πειραιά. Από το Ζευγολατιό της Βόχας κατάγονταν και οι Γεώργιος και Νίκος Πιτσούνης. Ο Γεώργιος σπούδασε στην Ευαγγελική Σχολή της Σμύρνης και έμεινε γνωστός ως Παπαπιτσούνης. Μυήθηκε στη Φιλική Εταιρεία και πολέμησε μαζί με τους Κολοκοτρώνη και Νικηταρά. Μετά τη λήξη της Επανάστασης υπηρέτησε ως αιρετός πληρεξούσιος και επίτροπος του Ζευγολατιού⁸¹.

Ο αδερφός του ακολούθησε κοινές σπουδές και πορεία, λαμβάνοντας μέρος στις μάχες κατά του Δράμαλη και του Ιμπραήμ, στην Άνω Χρέμπα, στο Καματερό, στον Πειραιά, στο Σελά και στα Μαγούλιανα. Από τη Βόχα κατάγονταν επίσης ο αγωνιστής Παναγιώτης Οικονόμου. Από το Ελληνοχώρι κατάγονταν ο Δ. Κάσκος, φαίνεται πως μυήθηκε στη Φιλική Εταιρεία από τον Ηγούμενο της Μονής της Παναγίας του Βράχου, δίπλα στον οποίο είχε μάθει γράμματα. Παρευρέθηκε στην

⁸⁰Γ. Φιλήμων, *ό. π.*, τ. 3, σ. 51

⁸¹Κ. Σχοινοχωρίτης, «Οι οπλαρχηγοί της Βόχας κατά την Εθνική Επανάσταση των Ελλήνων 1821 - 1829», 21.10.2019, στην ιστοσελίδα e - sisifos, διαθέσιμο στο: <https://e-sisifos.gr/2019/10/23/%CE%BF%CE%B9-%CE%BF%CF%80%CE%BB%CE%B1%CF%81%CF%87%CE%B7%CE%B3%CE%BF%CE%B9-%CF%84%CE%B7%CF%83-%CE%B2%CE%BF%CF%87%CE%B1%CF%83-%CE%BA%CE%B1%CF%84%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%B5%CE%B8%CE%BD%CE%B9%CE%BA/>, ημερομηνία προσπέλασης 02.09.2021

Μονή της Αγίας Λαύρας κατά την έναρξη της Επανάστασης και κατόπιν υπηρέτησε υπό τον οπλαρχηγό Παπανίκα. Σκοτώθηκε στη μάχη πλησίον της Μονής Ζαρακά στη Στυμφαλία. Κλείνοντας αναφέρονται οι αγωνιστές Μπράβος και Τσιώτος που συμμετείχαν στην πολιορκία του Ακροκορίνθου.

2.2. Τα δύο πρώτα έτη της επανάστασης και τα γεγονότα στη Κορινθία

Μεγάλη κινητικότητα εντοπίζεται και στα Δερβενοχώρια, ενώ ο Φιλικός Σταύρος Νικολάου καταζητείται ως υπαίτιος της ανταρσίας, καθώς όμως έχει διαφύγει στη Περαχώρα, θα εκτελεστεί κατόπιν εντολής της μητέρας του Κιαμήλ Μπέη, ο Σπήλιος Νοταράς και ο Ανδρικός θα καταλήξει όμηρος στη Τρίπολη⁸². Βλέποντας τη μεγάλη συγκέντρωση οπλισμένων Ελλήνων οι Τούρκοι της Κορίνθου, παίρνοντας ομήρους θα οχυρωθούν στο φρούριο του Ακροκορίνθου. Το ίδιο βράδυ ένοπλοι υπό τον Παπά - Πιτσούνη, αρχηγού της Βόχας, θα καταλάβουν τα κοντινά υψώματα. Η πόλη της Κορίνθου έχει ερημώσει, μόνο λίγοι Τούρκοι βρίσκονταν σε έναν απομονωμένο πύργο στους πρόποδες του ακροκορίνθου, οι οποίοι θα οδηγηθούν σύντομα σε παράδοση. Ακολουθεί η λαφυραγώγηση των αποθηκών του Κιαμήλ Μπέη, για τις ανάγκες της επανάστασης. Την 25η Μαρτίου ένοπλοι από τα Δερβενοχώρια θα καταλάβουν την περιοχή του Ισθμού αποκόπτοντας την επικοινωνία μεταξύ Οθωμανών του Μοριά και της Ρούμελης.

Οι Κεχριές ορίζονται ως το στρατόπεδο των επαναστατών για την πολιορκία του Ακροκορίνθου, η οποία φαίνεται πως πραγματοποιήθηκε από Δερβενοχωρίτες, Σοφικίτες, Κλενιάτες, Αιγινήτες, Κρανιδιώτες, Τριζήνιους και Κουλουριώτες. Ο Αναγνώστης Πετμεζιάς θα φτάσει μεταξύ 6ης και 8ης Απριλίου μαζί με άλλους Καλαβρυτινούς προύχοντες και οπλαρχηγούς. Αφού προηγουμένως βρέθηκαν στα Τρίκαλα σε μια προσπάθεια πειθούς του Πανούτσου Νοταρά για συμμετοχή του στην πολιορκία, καθώς η αποχή της οικογένειας δυσχέραινε τη κατάσταση⁸³. Όμως η ομηρία των Σωτηρίου και Ανδρικού έκανε τον Πανούτσο αμετανόητο⁸⁴. Στις 27 Μαρτίου ο Παπανίκας θα πάρει μέρος στη Πολιορκία, αφού προηγουμένως έχει ενισχύσει τη δράση των επαναστατών στην ορεινή Κορινθία και έχει αναλάβει την

⁸²Σ. Τρικούπης, *ό. π.*, τ. 1, σ. 55

⁸³Γ. Φιλήμων, *ό. π.*, τ. 3, σ. 51

⁸⁴Δ. Κόκκινος, *Η Ελληνική Επανάσταση*, Αθήνα 1956, τ. 2, σ. 152, στο εξής βλ. Δ. Κόκκινος, *Η Ελληνική Επανάσταση*, τ. 2

αρχηγία του πρώτου επαναστατικού σώματος⁸⁵.

Ως αρχηγοί της πρώτης αυτής πολιορκίας έχουν ορισθεί οι δύο προαναφερθέντες (Πετμεζάς και Παπανίκας), ο Ν.Σουλιώτης και Κ. Ποριώτης⁸⁶. Την ίδια περίοδο ο Χατζή Γιάννης Μερτζέλλος βρίσκεται στο Σοφικό, όπου οργανώνει τους μάχιμους της περιοχής και ύστερα κατευθύνεται προς το φρούριο του Ακροκορίνθου ως ανεξάρτητος οπλαρχηγός⁸⁷. Η πολιορκία θα συστηματοποιηθεί στις αρχές του Απριλίου, όταν ενισχυθούν οι επαναστάτες με κανόνια και πολεμοφόδια. Στις αρχές του μήνα θα οργανωθεί από τους Καλαβρυτινούς η «εφορεία πολέμου» στοχεύοντας στην καλύτερη οργάνωση των πολιορκητικών στρατευμάτων.

Παράλληλα τον Απρίλιο η κίνηση του σερασκέρη, Μουσταφά Κεχαγιά Βεγή (Κεχαγιάμπεη) δημιουργεί αναταραχή στους πολιορκητές. Στο δρόμο του θα κάψει σπίτια και κτήματα στα παράλια της Κορινθίας και θα πάρει σκλάβους όσους δεν υποτάσσονται. Στο χωριό Ζευγολατιό συνελήφθη ο πατέρας του αγωνιστή Παπά - Πιτσούνη, Αναγνώστης, και μετά από αντίσταση αποκεφαλίζεται. Στις 22 του μηνός ο Κεχαγιάμπεης θα στρατοπεδεύσει στο Λέχαιο με τον στρατό του να προχωρά προς τις Κεχριές ώστε να κυκλώσει την παλαιά Κόρινθο. Οι προσπάθειες αναχαίτισης των Οθωμανικών στρατευμάτων στα χωριά Μελίσσι και Ξυλόκαστρο αποδείχθηκαν άκαρπες. Βλέποντας τις εξελίξεις ο Παπαφλέσσας έδωσε εντολή πυρπόλησης του Σεραγιού του Κιαμήλ Μπέη και της πόλης της Κορίνθου στον Γεώργιο Χελιώτη, παρέδωσε επίσης προς λεηλασία έναν πύργο στο Σοφικό. Έτσι λύθηκε η πρώτη πολιορκία του Ακροκορίνθου.

Στην απόφαση αυτή φαίνεται να εναντιώθηκαν αρκετοί Κορίνθιοι κρίνοντας πως τα οικήματα που καταστράφηκαν θα ήταν χρήσιμα στους μετέπειτα επαναστατικούς χρόνους. Εκτός του υλικού κόστους η εντολή αυτή οδήγησε στην εκτέλεση του Ανδρικού Νοταρά και εικοσιπέντε ακόμη ομήρων, καθώς και τη ρίψη του νεκρού σώματος του πρώτου από τα τείχη του φρουρίου⁸⁸. Ο Παπαφλέσσας με αυτή του τη κίνηση όμως επεδίωκε την αναγκαστική συμμετοχή στον αγώνα των Νοταράδων και των υπόλοιπων δυστακτικών προκρίτων μέσω της ενοχοποίησης τους. Ο Κεχαγιάμπεης φτάνοντας θα βρεί την πόλη έρημη και θα κάψει μερικά σπίτια

⁸⁵Λ. Αποστολίδης, *Παπανίκας. Ο Κορίνθιος κληρικός πολέμαρχος του 1821*, Αθήνα 1975, σ. 15, στο εξής βλ. Λ. Αποστολίδης, *Παπανίκας*

⁸⁶Σ. Τρικούπης, *ό. π.*, τ. 1, σ. 216

⁸⁷Σ. Α. Κουτίβας, *Ο αντιστράτηγος Χατζηγιάννης Μερτζέλλος ή Σοφικίτης. Οι στρατιωτικές και οικονομικές του υπηρεσίες στο αγωνιζόμενο έθνος το 1821*, Αθήνα 1968, σ. 14, στο εξής βλ. Σ. Α. Κουτίβας, *Ο αντιστράτηγος Χατζηγιάννης Μερτζέλλος ή Σοφικίτης*

⁸⁸Σ. Α. Κουτίβας, *Ιστορία της Κορινθίας. Οι Νοταράδες*, σ. 293

Ελλήνων, εκτός του αρχοντικού Ρέντη, που θα χρησιμοποιήσει ως κατάλυμα. Θα επιτρέψει τη λαφυραγώγηση⁸⁹ και θα προχωρήσει προς τον Ακροκόρινθο, όπου θα αφήσει ενισχύσεις. Περί τα τέλη Απριλίου θα πραγματοποιηθεί η κατάκτηση του Άργους, του Ναυπλίου και η πορεία προς την Τρίπολη.

Μετά την αναχώρηση του, οι οπλαρχηγοί της περιοχής θα πολιορκήσουν εκ νέου το Κάστρο. Την ίδια στιγμή οι Πρόκριτοι Θ. Ρέντης, Α. Οικονομόπουλος, Π. Τζολάκος και Μ. Λελέκος πραγματοποιούν συνέλευση στον Άγιο Γεώργιο όπου συγκροτούν Δημογεροντία και συζητούν θέματα περί της πολιορκίας, ανάμεσα τους για την τροφοδοσία των πολιορκούντων⁹⁰. Έτσι οι φούρνοι που θα χριστούν στα Εξαμίλια και στις Κεχριές ήταν κομβικής σημασίας για την εξέλιξη της οκτάμηνης δεύτερης πολιορκίας. Παράλληλα η Ελληνική επιτυχία στις μάχες του Βαλτετσίου και των Δολιανών, αναπτέρωσε το ηθικό των Ελλήνων, στενεύοντας τον πολιορκητικό κλοιό. Εξίσου ευεργετική ήταν και η σύσταση της «Πελοποννησιακής Γερουσίας» τον Μάιο, συμπεριλαμβανομένου του Θ. Ρέντη⁹¹. Η επιτροπή αυτής θα αποφασίσει την ενίσχυση με οχυρωματικά έργα και κάλυψη σημαντικών θέσεων των μεγάλων Δερβενίων στα Γεράνεια όρη και την οργάνωση στρατοπέδου στον Ισθμό, προετοιμάζοντας το έδαφος για την άμυνα σε μια εχθρική επίθεση.

Στις 8 Ιουνίου οι πρόκριτοι της Ύδρας θα υποδεχθούν τον Δημήτριο Υψηλάντη, αδελφό του Αλεξάνδρου. Λίγο αργότερα, μετά τη μάχη στα Τρίκορφα ο Δημήτριος θα αναγνωριστεί ως αρχιστράτηγος και θα του ζητηθεί η ανάληψη της πολιορκίας της Τρίπολης. Δύο μέρες μετά την άφιξη του οι Υδραίοι θα ενημερώσουν εγγράφως τον Πανούτσο Νοταρά. Μετά από αυτή την εξέλιξη η οικογένεια Νοταρά θα προσχωρήσει επίσημα στην επανάσταση. Αμέσως μετά θα μετακινηθεί στο στρατόπεδο της Τρίπολης, για να επιστρέψει στην Κορινθία τον Αύγουστο, στρατολογώντας άνδρες της περιοχής και στέλνοντας τους ως ενίσχυση στα στενά της Μεγαρίδας. Την κατάληψη της Τρίπολης είχε σχεδιάσει ο Κολοκοτρώνης από τις αρχές της Επανάστασης, λόγω της γεωγραφικής θέσης της και της σημασίας της ως έδρα του Μόρα - Βαλεσής.

Ήδη από τον Μάιο ελληνικά στρατεύματα βρίσκονταν γύρω από τη πόλη ώστε να την αποκόψουν από την υπόλοιπη Πελοπόννησο. Μέχρι τον Ιούλιο οι Έλληνες γύρω από την Τρίπολη ήταν πολυάριθμοι, εκεί βρίσκονταν μεταξύ άλλων ο

⁸⁹ Λ. Αποστολίδης, *Η Κορινθία στην Επανάσταση του 1821*, Αθήνα 1980, τ. 2, σ. 10, , στο εξής βλ. Λ. Αποστολίδης, *Η Κορινθία στην Επανάσταση του 1821*, τ. 2

⁹⁰ Σ. Α. Κουτίβας, *Ο αντιστράτηγος Χατζηγιάννης Μερτζέλλος ή Σοφικίτης*, σ. 14

⁹¹ Λ. Αποστολίδης, *Η Κορινθία στην Επανάσταση του 1821*, τ. 2, σ. 32

Κολοκοτρώνης και ο Υψηλάντης, ο οποίος αναγκάζεται σε έγγραφη υπόσχεση λαφυραγωγίας της πόλης μετά την πτώση της⁹². Αρχιστράτηγος της πολιορκίας ορίζεται ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης. Με τις πολεμικές επιτυχίες στο Λεβίδι, στο Βαλτέτσι και στα Δολιανά το ηθικό της ελληνικής πλευράς έχει αναπτερωθεί. Ο Κολοκοτρώνης θα ορίσει τη διάνοιξη τάφρου (γράνας) γύρω από τα τείχη της πόλης δισχαίροντας την κατάσταση των πολιορκημένων και μετά τη μάχη της Γράνας η Τουρκική άμυνα της πόλης θα καμφθεί. Οι αρχηγοί των Ελλήνων δεν κατάφεραν να επιβληθούν στους κατώτερους τους και επικράτησε η αναρχία με αποτέλεσμα τις σφαγές του άμαχου πληθυσμού. Η είδηση της ανελέητης σφαγής και λαφυραγωγίας της πόλης έφτασε σύντομα στην Ευρώπη επηρεάζοντας αρνητικά πολλούς Φιλέλληνες. Η ακρόπολη παραδόθηκε τρεις μέρες αργότερα λόγω έλλειψης τροφίμων και νερού⁹³.

Η άλωση της Τρίπολης συνεπάγονταν και με την απελευθέρωση του Σωτήριου Νοταρά αφαιρώντας και τις τελευταίες ενστάσεις των Νοταράδων. Ο Υψηλάντης που απουσίαζε, καθώς Κολοκοτρώνης τον είχε πείσει να κινηθεί προς τη Πάτρα και να παρακολουθήσει τις κινήσεις του εχθρικού στόλου επέστρεψε στην Τρίπολη στις 29 Σεπτεμβρίου, όπου συνταράχθηκε από τις ελληνικές αγριότητες. Τον προϋπάντησαν επιφανείς μεταξύ των οι μπέηδες Μουσταφά και Κιαμήλ. Ο τελευταίος έχοντας κληθεί στην Τρίπολη αποκλείστηκε λόγω της πολιορκίας. Ο Υψηλάντης ενδιαφέρθηκε για την κατάληξη των Τούρκων αιχμαλώτων και ιδιαίτερος του Κιαμήλ μπέη που έχαιρε μεγάλης εκτίμησης και από ορισμένους οπλαρχηγούς. Στην μεσολάβηση του Κιαμήλ βασιζόνταν επίσης πολλοί για την παράδοση του Ακροκορίνθου, όπου σταδιακά δημιουργούνταν δυσαρέσκεις από τους εκεί οπλαρχηγούς. Μεγάλο πρόβλημα ήταν και οι απειλές του Αναγνώστη Πετμεζά για παραίτηση από την αρχηγία της πολιορκίας του Ακροκορίνθου. Τελικά ουσιαστικά αναγκάστηκε σε παραίτηση και τη θέση του πήρε ο Νικόλαος Σουλιώτης⁹⁴.

Ο Δ. Υψηλάντης και Θ. Κολοκοτρώνης θα μετακινηθούν προς την Κόρινθο με τον αιχμάλωτο Κιαμήλ Μπέη να μεταφέρεται επίσης εκεί ως μέσο πειθούς για την ειρηνική παράδοση του κάστρου και για την εύρεση των μυθικών θησαυρών του⁹⁵.

⁹²Δ. Κόκκινος, *Η Ελληνική Επανάσταση*, τ. 2, σ. 77

⁹³Α. Ε Βακαλόπουλος, *Ιστορία του νέου Ελληνισμού*, τ. 5, σ. 664

⁹⁴Λ. Αποστολίδης, *Η Κορινθία στην Επανάσταση του 1821*, τ. 2, σ. 52

⁹⁵Σ. Τρικούπης, *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασως*, τ. 2, Αθήνα 1888, σ. 128, στο εξής βλ. Σ. Τρικούπης, *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασως*, τ. 2

Στην Κόρινθο ο Κιαμήλ θα προτρέψει τους πολιορκημένους σε παράδοση. Όμως εκείνοι δεν θα ακούσουν τα λόγια του, καταλαβαίνοντας πως υπαγορεύονταν από τους Έλληνες. Έτσι ο Κολοκοτρώνης ακολούθησε την τακτική δημιουργίας καχυποψιών στους πολιορκημένους και προχώρησε σε διαπραγματεύσεις με τους έμπιστους του Κιαμήλ, Λαλαίους⁹⁶. Καθώς όμως οι επιθέσεις γίνονταν σκληρότερες και η πείνα ταλαιπωρούσε τους έγκλειστους, στις 10 Ιανουαρίου εξήλθαν 150 Αλβανοί. Οι εναπομείναντες στο κάστρο κατανοώντας πως δεν θα υπάρξει καμία βοήθεια παραδίδονται με συνθηκολόγηση τέσσερις ημέρες αργότερα⁹⁷. Συμφωνήθηκε η παράδοση όλων των όπλων, του δημόσιου υλικού του κάστρου και της κινητής περιουσίας των Τούρκων. Διατήρησαν μόνο λίγα ευτελή ενδύματα και μικρό χρηματικό ποσό για τις ανάγκες μετακίνησης τους με πλοίο στην Μικρά Ασία.

Καθώς όμως κατέβηκαν στο λιμάνι του Λουτρακίου⁹⁸ αναμένοντας τα καράβια που θα τους μετέφεραν περίπου οι μισοί σκοτώθηκαν από Έλληνες. Τα λάφυρα που συγκεντρώθηκαν μετά από απόφαση που πάρθηκε στις 15 Δεκεμβρίου θα διατίθενταν στο δημόσιο ταμείο. Πολλά τελικά εκλάπησαν, εκείνα που διασώθηκαν όμως εκποιήθηκαν και δόθηκαν στα νησιά Ύδρα, Σπέτσες και Ψαρά. Ο Κιαμηλ Μπέης παρέμεινε αιχμάλωτος συνέχιζοντας να μην αποκαλύπτει την τοποθεσία του θησαυρού του, υπέστει γι' αυτό σκληρά βασανιστήρια.

2.3. Οι δύο πρώτες Εθνοσυνελεύσεις. Οι αιτίες και η έναρξη της εμφύλιας σύγκρουσης

Η κατάληψη της Τρίπολης λοιπόν δημιουργεί μια νέα δυναμική στην Επανάσταση και κατοχυρώνει το δίπολο μεταξύ πολιτικών, δηλαδή των κοτζαμπάσηδων, προεστών και των στρατιωτικών όπου συγκαταλέγεται και ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης⁹⁹. Περί τα τέλη του Νοεμβρίου, πραγματοποιήθηκαν οι συνεδριάσεις της «Πελοποννησιακής Γερουσίας» στην Επίδαυρο καθώς η ανάγκη για μια κεντρική διοίκηση είχε μεγαλώσει. Εκεί εκλέχθηκαν τα είκοσι μέλη για την Εθνική Βουλή, μεταξύ τους και ο Πανούτσος Νοταράς. Και στις 20 Δεκεμβρίου

⁹⁶Λ. Αποστολίδης, *Η Κορινθία στην Επανάσταση του 1821*, τ. 2, σ. 74

⁹⁷Γ. Δροσίνης (επιμ.), *Ημερολόγιον της μεγάλης Ελλάδος*, Αθήνα 1922, τ. 1, σ. 19

⁹⁸Χ. Σ. Βυζάντιος, *Ιστορία του τακτικού στρατού της Ελλάδος από της πρώτης συστάσεως του κατά το 1821 μέχρι των 1832*, Αθήνα 1837, σ. 30 - 31

⁹⁹Κέντρο Ανοικτών Διαδικτυακών Μαθημάτων Mathesis, «*Η Επανάσταση του 1821, Ένα δύσκολο εγχείρημα μιας περίπλοκης κοινωνίας*», 2019, στην ιστοσελίδα mathesis, διαθέσιμο στο: <https://mathesis.cup.gr/courses/course-v1:History+Hist1.2+19C/course/>, βίντεο 4.5.1, ημερομηνία προσπέλασης 31.08.2021.

ξεκινούν οι συνεδριάσεις της συνέλευσης για τη δημιουργία αυτής. Επτά μέρες μετά τα πρακτικά απεστάλησαν στην Κόρινθο ώστε να προσυπογραφούν από τον Υψηλάντη, τον Κολοκοτρώνη και τους ευρισκόμενους στη περιοχή πληρεξούσιους στρατηγούς, επικυρώνοντας τα αποφασισθέντα¹⁰⁰.

Οι Έλληνες θα επιλέξουν μια Δυτικού τύπου οργάνωση. Το πρώτο άρθρο που ψηφίστηκε, διαιρούσε τη συνέλευση σε τέσσερις «κλάσεις», στους αντιπροσώπους δηλαδή της Πελοποννήσου, των νήσων Ύδρας, Σπετσών και Ψαρών, της Ανατολικής Χέρσου Ελλάδας και της Δυτικής. Πρόεδρος εξελέγη ο Φαναριώτης Α. Μαυροκορδάτος. Εκείνος μνημένος στη «*Φιλική Εταιρεία*» είχε φτάσει στη Ελλάδα από τη Μασσαλία συνοδευόμενος από ενόπλους. Γραμματείς ορίστηκαν οι Δ. Τομαρόπουλος και Γ. Σταυρίδης. Μέλη εξελέγησαν οι Θ. Νέγρης, Γ. Αινιάν, Δ. Μανσόλας, Ι. Ορλάνδος, Π. Ομηρίδης Σκυλίτσης, Α. Μοναρχίδης, Α. Μαυροκορδάτος, Ι. Κωλέττης, Φ. Καραπάνος, Παλαιών Πατρών Γερμανός, Π. Νοταράς και Α. Κανακάρης. Την 1η Ιανουαρίου 1822 θα υποβληθεί προς ψηφοφορία το προσωρινό πολίτευμα της Ελλάδος. Σύμφωνα με αυτό η διοίκηση διακρίνονταν στο βουλευτικό και στο εκτελεστικό σώμα. Το εκτελεστικό αποτελούνταν από οκτώ εκλεγμένα μέλη με την εξουσία διορισμού οκτώ μινίστρων. Ο Πανούτσος Νοταράς ανέλαβε το μινιστέριο των οικονομικών. Καθώς ήταν απαραίτητη η στήριξη των Ευρωπαϊκών αυλών, αφού οργανώθηκε η προσωρινή Κυβέρνηση, καταργήθηκαν τα σύμβολα της «*Φιλικής Εταιρείας*» και ως σύμβολο της εθνικής σφραγίδας επιλέχθηκε η Αθηνά. Τώρα θα προσδιοριστεί και η εθνική σημαία με εννέα οριζόντιες λευκές και κυανές ταινίες. Η Α' Έθνοσυνέλευση λειτουργεί ουσιαστικά ως η ληξιαρχική πράξη θανάτου της «*Φιλικής Εταιρείας*», παρά τις εξελίξεις αυτές ο Υψηλάντης, δεν θα αρνηθεί την προεδρία της Βουλής ως μια ένδειξη τιμής¹⁰¹, κατόπιν όμως σταδιακά θα παραμεριστεί.

Το Βουλευτικό και Εκτελεστικό σώμα παρέμειναν στην Επίδαυρο μέχρι τις 25 Ιανουαρίου 1822 όταν και αναχώρησαν για την Κόρινθο, την Πρωτεύουσα και Έδρα της «*Προσωρινής Διοικήσεως της Ελλάδας*». Τα παρακάτω έγγραφα της Α Βουλευτικής περιόδου δείχνουν τη μετάβαση αυτή:

«Εν Επίδαυρω τη 22 Ιανουαρίου 1822

Εν τη σημερινή συνελεύσει του Βουλευτικού, επί Αντιπροέδρου Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη, προυβλήθη (κατά την αναφοράν του Γεωργίου Ψύλλα) αν πρέπει να

¹⁰⁰ Δ. Κόκκινος, *Η Ελληνική Επανάσταση*, τ. 2, σ. 378

¹⁰¹ Σ. Τρικούπης, *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασεως*, τ. 2, σ. 108

δοθώσιν από την ακρόπολιν της Κορίνθου δύο χαβάνια βόμβας με τας αναγκαίας σφαίρας, ίνα χρησιμεύσωσι διά πυροβολισμός του φρουρίου των Αθηνών έτι, αν πρέπει να δοθώσι εις τους ιδίους Αθηναίους και όσοι Τούρκοι Αθηναίοι ευρέθησαν αιχμάλωτοι εις το φρούριον της Κορίνθου, ίνα δυνάμει τούτων λυτρώσωσι τους εκεί αιχμαλώτους Χριστιανούς, και ενταυτώ πιθανόν να χρησιμεύσωσιν εις παράδειγμα διά να παραδοθώσι και εκείνοι και δη ομοφώνως ενεκρίθησαν.

Υπογράφεται ο Πρώτος Γραμματεύς του Βουλευτικού

Ιω. Σκανδαλίδης

Εν Επιδαύρω, τη 23 Ιανουαρίου 1822»¹⁰²

Μέχρι την 29η Ιανουαρίου θα ακολουθήσει αργία λόγω της μεταφοράς του Βουλευτικού σώματος στη Κόρινθο:

« Τη 30 Ιανουαρίου 1822

Σήμερον ομοίως συνέλευσις ουκ εγένετο.

Η οκταήμερος αργία του Βουλευτικού συνέβη εξ αιτίας της μετοικήσεως του Βουλευτικού από της νέας Επιδαύρου εις Κόρινθον.

Υπογράφεται ο Πρώτος γραμματεύς του Βουλευτικού

Ιω. Σκανδαλίδης»¹⁰³

Τα γραφεία της «*Προσωρινής Διοικήσεως*», της «*Εθνικής Βουλής*», το πρώτο νομισματοκοπείο και το πρώτο εθνικό τυπογραφείο εγκαταστάθηκαν στη οικία του Θεοχάρη Ρέντη. Εκεί εκτυπώθηκε το πρώτο σύνταγμα της Ελλάδας, διάφορες προκηρύξεις, νόμοι, η διακήρυξη «*Εθνικής Ανεξαρτησίας της Ελλάδας*» και τιμητικά μετάλλια για τις προσφερθείσες υπηρεσίες στον αγώνα με την εικόνα της Αθηνάς στη μια όψη και την επιγραφή «*Η Ελλάς ευγνωμονούσα*», και στην πίσω την επιγραφή «*εθνική συνέλευσις ακοβ*»¹⁰⁴. Τα μετάλλια αυτά δόθηκαν αποκλειστικά στα μέλη της συνέλευσης, όχι όμως σε στρατιωτικούς και ναυτικούς.

Οι διαδικασίες της Βουλής θα αρχίσουν επίσημα στις 31 Ιανουαρίου 1822 προεδρεύοντος του Υψηλάντη. Παρά τις ταπεινώσεις που δέχτηκε με την αποδοχή της προεδρίας και την παρουσία του έδωσε μεγάλο κύρος.

«Τη 31 Ιανουαρίου 1822 εν Κορίνθω

Εν τη σημερινή συνελεύσει παρευρέθη ο Πρόεδρος Πρίγκηψ Δημήτριος Υψηλάντης.

¹⁰² *Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας*, τ. 1, σ. 4

¹⁰³ *Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας*, τ. 1, σ. 5

¹⁰⁴ Σ. Τρικούπης, *ό. π.*, τ. 2, σ. 112

Υπογράφεται ο Πρώτος Γραμματεύς του Βουλευτικού

ΙΩ. ΣΚΑΝΔΑΛΙΔΗΣ»¹⁰⁵

Στην Κόρινθο θα ψηφιστούν ο «*Οργανισμός των Ελληνικών Επαρχιών*», θα οργανωθούν τα πρώτα πολιτικά και ποινικά δικαστήρια, θα καθιερωθεί η γενική στρατολογία και ο μισθός των στρατιωτών, θα συσταθεί και θα οργανωθεί για πρώτη φορά ο τακτικός στρατός¹⁰⁶. Τα παραπάνω προσδιορίζει το έγγραφο που ακολουθεί:

«Εν Κορίνθω, τη 1 Απριλίου 1822

Εν τη σημερινή συνελεύσει του Βουλευτικού, επί Αντιπροέδρου Σωτηρίου Χαραλάμπη, ανεγνώσθη αναφορά του Μινίστρου του Πολέμου, έτι δε και σχέδιον νόμου περί στρατιωτικού οργανισμού, συμπαραυρεθέντος εν τη συνελεύσει και του Μινίστρου του Πολέμου και σκέψεως γενομένης, ομοφώνως, ενεκρίθη η αποδοχή τακτικού στρατού εις την Ελληνικήν επικρατείαν, κατά τον Νόμον υπ' αριθ. 8 και προβούλευμα της σημερινής ημέρας υπό αριθ. 77, ο οποίος νόμος και υπεγράφη σήμερον.

Υπογράφεται ο Πρώτος γραμματεύς του Βουλευτικού

Ιω. Σκανδαλίδης»¹⁰⁷

«Εν Κορίνθω, τη 5 Απριλίου 1822.

Εν τη σημερινή συνελεύσει του Βουλευτικού, επί Αντιπροέδρου Σωτηρίου Χαραλάμπη...Έτι δε υπεγράφη νόμος υπ' αριθ. 9 περί συνάξεως των χρυσών και αργυρών σκευών των Μοναστηριών και Εκκλησιών.

Υπογράφεται ο Πρώτος γραμματεύς του Βουλευτικού

Ιω. Σκανδαλίδης»¹⁰⁸

Η οικονομική κατάσταση του κράτους ήταν τραγική, η κυβέρνηση αναζητούσε στήριξη σε εκκλησίες, μοναστήρια και στη φορολογία των επαναστατημένων περιοχών. Σε μια προσπάθεια αντιμετώπισης της κατάστασης ο Μαυροκορδάτος προχώρησε σε εσωτερικό δανεισμό και εκτύπωση εθνικών ομολόγων. Η Κυβέρνηση όμως δεν είχε ουσιαστική δύναμη, η πραγματική εξουσία βρίσκονταν στα χέρια των στρατιωτικών αρχηγών, οι οποίοι αμέσως μετά την εγκαθίδρυση της ήρθαν σε σύγκρουση με τον Άρειο Πάγο και τα πολιτικά σώματα

¹⁰⁵ *Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας*, τ. 1, σ. 5

¹⁰⁶ Λ. Αποστολίδης, *Η Κορινθία στην Επανάσταση του 1821*, τ. 2, σ. 104 - 105

¹⁰⁷ *Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας*, τ. 1, σ. 22

¹⁰⁸ *Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας*, τ. 1, σ. 22

της Γερουσίας Δυτικής Ελλάδας¹⁰⁹.

Τον Μάιο του 1822 όπως φαίνεται και από το παρακάτω έγγραφο, θα αποφασιστεί η μεταφορά της πρωτεύουσας στο Άργος. Η απόφαση θα αιτιολογηθεί από τις απειλητικές πληροφορίες για την κίνηση πολυάριθμων εχθρικών στρατευμάτων προς την Πελοπόννησο.

«Από 23 Μαΐου 1822 έως 3 Ιουνίου του αυτού έτους συνέλευσις ούκ εγένετο διά την μετοίκησιν της Διοικήσεως από Κορίνθου εις Άργος.

Υπογράφεται ο Πρώτος γραμματεύς του Βουλευτικού

Ιω. Σκανδαλίδης»¹¹⁰

Τον Ιούνιο του 1822 ο Σωτηράκης Νοταράς διορίζεται ως ο αρχηγός των Κορίνθιων στρατιωτών στην εκστρατεία της Στερεάς Ελλάδας η οποία δεν πραγματοποιήθηκε λόγω της επερχόμενης εκστρατείας του Δράμαλη. Ο Μαχμούτ πασάς της Δράμας διορίστηκε αρχιστράτηγος και Βεζύρης του Μοριά, έχοντας οργανώσει μεγάλο στρατό έφτασε στις 5 Ιουλίου στα Δερβένια των Γερανείων, με τον Σωτήρη Νοταρά αναχωρώντας τότε για το Σούλι να συνιστά στους Κορίνθιους τη φυγή τους στο κάστρο. Μεταξύ 5ης και 6ης Ιουλίου η Κόρινθος εκκενώθηκε με τους κατοίκους να καταφεύγουν στον Ακροκόρινθο και σε δυσπρόσιτες περιοχές. Τα Τουρκικά στρατεύματα περνώντας τον Ισθμό πραγματοποίησαν κυκλωτική κίνηση του Ακροκορίνθου η οποία αρχικά αποκρούστηκε. Διοικητής του φρουρίου τότε ήταν ο Ιάκωβος Θεοδωρίδης (γνωστός με το προσωνύμιο Αχιλλέας). Εκείνος στη θέα των εχθρικών στρατευμάτων φαίνεται πως εγκατέλειψε τη θέση του με το πρόσχημα πως δεν μπορούσε να συγκρατήσει την φυγή των ανδρών του.

Μέσα σε αυτή τη κατάσταση θα χάσει τη ζωή του μετά από μεγάλο διάστημα ομηρίας ο Κιαμήλ Μπέης. Τα αίτια εντοπίζονται στο φόβο των Ελλήνων για την καθοδήγηση και την χρηματική υποστήριξη που θα παρείχε στον Δράμαλη. Ένας Κορίνθιος, ο Δημήτριος Μπενάκης ήταν αυτός που εκτέλεσε τον μπέη στην οικία που κρατούνταν. Θεωρήθηκε αρχικά πως θα θανατώνονταν και το χαρέμι του, όμως πριν εγκαταλείψει το κάστρο ο Θεοδωρίδης απαγόρευσε αυτή την ενέργεια. Λίγο αργότερα θα αιχμαλωτιστεί και φυλακιστεί σε μοναστήρι της Ερμιόνης όπου θα αυτοκτονήσει. Την επόμενη μέρα ο Δράμαλης ειδοποιήθηκε για την εγκατάλειψη του

¹⁰⁹Α. Ε. Βακαλόπουλος, *Ιστορία του νέου Ελληνισμού. Η μεγάλη επανάσταση (1821-1829). Η εσωτερική Κρίση (1822-1825). Στρατιωτικές επιχειρήσεις, διπλωματικές και πολιτικοκοινωνικές ζυμώσεις, ο πρώτος διχασμός φυσικό περιβάλλον, παραδοσιακοί οικισμοί και λαός*, Θεσσαλονίκη 1982, τ. 6, σ. 10 - 12, στο εξής βλ. Α. Ε. Βακαλόπουλος, *Ιστορία του νέου Ελληνισμού*, τ. 6

¹¹⁰*Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας*, τ. 1, σ. 37

κάστρου, εκεί τον υποδέχθηκε η οικογένεια του Κιαμήλ. Τότε θα παντρευτεί τη χήρα του, θα προχωρήσει στη θανάτωση Ελλήνων αιχμαλώτων και θα ξεκινήσει την οργάνωση εκστρατείας κατά του Άργους¹¹¹.

Στην είδηση αυτή οι κάτοικοι του Άργους κατέφυγαν στο δύσβατο εσωτερικό της Πελοποννήσου και τα κοντινά νησιά. Εκτυλίχθηκαν σκηνές χάους με βιαιοπραγίες και ληστείες κατά των αναχωρούντων. Σε αυτή τη κατάσταση η Πελοποννησιακή Γερουσία αναζήτησε τη σωτηρία στο πρόσωπο του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη. Εκείνος προχωρά σε επιστράτευση, στέλνει επιστολές σε όλες τις επαρχίες ζητώντας ενισχύσεις και οργανώνει την τροφοδοσία των στρατιωτών. Προτρέποντας τους άρχοντες να κρατήσουν σκληρή στάση απέναντι στους λιποτάκτες. Στις 13 Ιουλίου στέλνει τους Γιαννάκη Κολοκοτρώνη - Ντασκούλια και Παπανίκα να στρατολογήσουν στην Κορινθία. Ο Παπανίκας αφού συγκεντρώσει τους στρατιώτες εγκαθίσταται στο χωριό Στιμάγκα, τέλος στο Κούτσι θα οργανωθεί εφοδιαστικό κέντρο. Ο Κολοκοτρώνης θα ακολουθήσει την τακτική της καμμένης γής και θα διατάξει την κατάληψη ορεινών περασμάτων της Αργολίδας, αποκόπτοντας την επικοινωνία μεταξύ Κορίνθου και Ισθμού. Λίγες μέρες μετά κατά τη κάθοδο του Δράμαλη στο Μοριά, ο Νικηταράς περνώντας έξω από τη Κόρινθο εγκαθιστά τον στρατό του στα χωριά Αγιονόρι και Στεφάνι¹¹². Εκεί μαζί με τον Χατζή Γιάννη Μερτζέλλο θα αντιμετωπίσουν στις 15 Ιουλίου τα Τουρκικά στρατεύματα¹¹³. Την ίδια ημέρα ο Δράμαλης περικυκλώνει το Άργος θεωρώντας πως η κατάληψη του θα ήταν ταχύτατη.

Ο Κολοκοτρώνης ασχολούνταν προσωπικά με τη κατάληψη των διαβάσεων στα Δερβενάκια, μαθαίνοντας όμως πως οι πολιορκημένοι στο Άργος υπέφεραν από την έλλειψη νερού, θα προβεί σε επίθεση κατά του Τουρκικού στρατού ώστε να υποβοηθήσει την έξοδο. Η επίθεση έγινε το βράδυ της 23η Ιουλίου, με τους πολιορκημένους να εξέρχονται του φρουρίου, το επόμενο πρωί οι Τούρκοι εισερχόμενοι στο κάστρο θα το βρουν άδειο¹¹⁴. Ύστερα ο Δράμαλης σχεδίαζε την προέλαση προς την Τρίπολη, η αδυναμία όμως ανεφοδιασμού τροφίμων και νερού σε συνδυασμό με τη μεγάλη εξάντληση και τις ασθένειες διέλυε το στράτευμα. Μόνη ελπίδα ήταν η τροφοδοσία από τον στόλο οδηγώντας τον προς την Κορινθία. Την ίδια

¹¹¹Σ. Α. Κουτίβας, *Ιστορία της Κορινθίας. Οι Νοταράδες*, σ. 119-120

¹¹²Α. Ε. Βακαλόπουλος, *Ιστορία του νέου Ελληνισμού*, τ. 6, σ. 229

¹¹³Σ. Α. Κουτίβας, *Ο αντιστράτηγος Χατζηγιάννης Μερτζέλλος ή Σοφικίτης*, σ. 17

¹¹⁴Δ. Κόκκινος, *Η Ελληνική Επανάσταση*, τ. 2, σ. 571

περίοδο ο Παπανίκας έχοντας επιστρέψει από το στρατόπεδο της Ανατολικής Στερεάς, περνά στον Ισθμό και ανεβαίνει στο χωριό Καστανιά από όπου, κατόπιν συνεννόησης με τον Κολοκοτρώνη, καταλαμβάνει τα υψώματα της Στιμάγκας, ώστε να πλευροκοπήσει τον Δράμαλη. Αργότερα θα κληθεί στα Δερβενάκια¹¹⁵.

Ο Κολοκοτρώνης έχοντας αντιληφθεί την κατάσταση πρότεινε τη συγκέντρωση ανδρών στα στενά των Δερβενακίων από όπου τελικά θα αναγκάζονταν να περάσει ο Δράμαλης κατά την επιστροφή του στη Κόρινθο στην αναζήτηση προμηθειών. Οι υπόλοιποι οπλαρχηγοί αντέδρασαν θεωρώντας πως θα κινηθεί προς την Τρίπολη και δέχονταν μόνο την αποστολή ενισχύσεων στον Ισθμό και τα Μεγάλα Δερβένια¹¹⁶. Εκείνος όμως σίγουρος συγκέντρωσε τους στρατιώτες του και αναχώρησε γρήγορα προς τον Άγιο Γεώργιο και κατόπιν στα Δερβενάκια. Ενώ το στράτευμα κινούνταν, ο υπασπιστής του Φώτιος Χρυσανθόπουλος (Φωτάκος), στάλθηκε για παρακολούθηση του εχθρικού στρατού. Σύντομα ειδοποίησε τον Κολοκοτρώνη πως ο Δράμαλης κινούνταν με όλες του τις δυνάμεις προς τα Δερβενάκια. Ο Κολοκοτρώνης θα φτάσει στην τοποθεσία την 26 Ιουλίου, τοποθετώντας στις θέσεις Χρυσοκουμαριές και Παλιόχανο ορισμένους οπλαρχηγούς στους οποίους δίνει οδηγίες να μην ξεκινήσουν τις εχθροπραξίες χωρίς τη δική του εντολή¹¹⁷. Όταν όμως τους πλησιάζει το πρώτο τμήμα του αντίπαλου στρατού, μετά από σύντομες συνομιλίες ξεκινούν πυροβολισμοί. Κατανοώντας ο Κολοκοτρώνης πως ο εχθρός θα οπισθοχωρήσει διάταξε γενική επίθεση. Οι Οθωμανοί στράφηκαν προς τα στενά του Αγίου Σώστη, όπου τους εμπόδισε ο Αντώνιος Κολοκοτρώνης τον οποίο αργότερα ενίσχυσαν οι Νικηταράς και Υψηλάντης. Με τις οχυρές θέσεις να έχουν καταληφθεί από τους Έλληνες, τα Τουρκικά στρατεύματα χτυπήθηκαν μέχρι τη δύση του ηλίου.

Ο Δράμαλης που ηγούνταν του δεύτερου τμήματος του στρατού, βλέποντας τις εξελίξεις μπροστά του είχε υποχωρήσει στον Μπάρμπακα όπου την επόμενη συγκάλεσε συμβούλιο. Πρότεινε τη διάβαση του στρατεύματος τη νύχτα από τα στενά του Αγιονορίου προς τη Κόρινθο, όμως δεν εγκρίθηκε από τους άλλους πασάδες. Έτσι ο στρατός κατευθύνθηκε προς το Ναύπλιο, με τον εκεί πασά Αλή, να μην επιτρέπει τη είσοδο στον Δράμαλη, οργισμένος καθώς δεν είχε ακούσει τη γνώμη του για την εκστρατεία. Έτσι οι άνδρες στρατοπέδευαν στην οδό Άργους -

¹¹⁵Λ. Αποστολίδης, *Παπανίκας, ο Κορίνθιος Κληρικός Πολέμαρχος*, σ. 16

¹¹⁶Λ. Αποστολίδης, *Η Κορινθία στην Επανάσταση του 1821*, τ. 2, σ. 135

¹¹⁷Δ. Κόκκινος, *Η Ελληνική Επανάσταση*, τ. 2, σ. 580

Ναυπλίου. Την 27η του μηνός ο Κολοκοτρώνης προτείνει την κατάληψη των στενών των Δερβενακίων και του Αγιονορίου όπως και έγινε. Από την άλλη πλευρά ο Δράμαλης αποφάσισε γρήγορο πέρασμα του στρατού στην Κόρινθο, επιλέγοντας τον δρόμο του Αγιονορίου. Λόγω καθυστέρησης από την Ελληνική πλευρά όμως, όταν ο Δράμαλης προσέγγισε τα στενά αντιμετώπισε μόνο το σώμα του Νικηταρά. Ο τελευταίος οδηγώντας τους άνδρες του σε απρόσιτα σημεία κατάφερε να δημιουργήσει σύγχυση στους αντιπάλους. Ο Δράμαλης διασώθηκε και κατέφυγε στη Κόρινθο με μικρό μέρος του στρατού του.

Ο Κολοκοτρώνης φοβούμενος πως από εκεί ο Δράμαλης θα επιχειρούσε έξοδο προς τη Αχαΐα μετά από ενίσχυση του στόλου, διέταξε τους Νικηταρά, Παπαφλέσσα και Υψηλάντη ν' αναχωρήσουν προς τον Ισθμό, όπου και κατέλαβαν τα στενά της περιοχής αποκλείοντας έτσι κάθε δυνατότητα ανεφοδιασμού και φυγής. Στις 30 Ιουλίου το συμβούλιο των αρχηγών θα αποφασίσει ομόφωνα τον αποκλεισμό του Δράμαλη στη Κόρινθο¹¹⁸. Στην περιοχή της Σικυώνας στρατοπέδευσε ο ίδιος ο Κολοκοτρώνης, με τον γιό του και κάποιους Πετμεζαίους. Ο στρατός του Δράμαλη ταλαιπωρούνταν από την έλλειψη τροφίμων ήδη από την περίοδο κατάληψης του Άργους και στην Κόρινθο δεν βρέθηκαν οι προμήθειες που αναμένονταν, ενώ τώρα είχε αποκλειστεί από ξηρά και θάλασσα. Τις πρώτες μέρες παρατηρήθηκαν μόνο μικροσυμπλοκές μεταξύ Ελλήνων και Τούρκων που αναζητούσαν τροφή στα κτήματα.

Την 4η Αυγούστου αφού ανασυντάχθηκε ένα αξιόλογο τμήμα του Οθωμανικού στρατού, αποφασίστηκε εξόρμηση στην περιοχή του Αγίου Γεωργίου καθώς μαθεύτηκε πως κάποια λάφυρα από τη μάχη των Δερβενακίων φυλάσσονταν στη Κλένια¹¹⁹, εκεί θα καμφθεί η Ελληνική άμυνα και το χωριό θα εγκαταλειφθεί. Την 7η Αυγούστου οι Τούρκοι πραγματοποίησαν μια πρώτη δοκιμαστική έξοδο με σκοπό τη μετάβαση στη Βοστίτσα, όμως γρήγορα έγιναν αντιληπτοί και μετά από μάχη επέστρεψαν στη πόλη. Την 12η του ιδίου μηνός επιχειρήθηκε έξοδος και ένας ικανός αριθμός, πέρασε τα χωριά Μούλκι και Διμηνιό. Αντιμετώπισαν όμως τους Κολοκοτρώνη, Γιατράκο, Πλαπούτα και τους Πετμεζαίους, έτσι μαχόμενοι αποχώρησαν προς τη Βόχα. Κατά την οπισθοχώρηση όμως έστησαν ενέδρα, αφήνοντας μερικά άλογα φορτωμένα και δίνοντας την εντύπωση ότι εγκαταλείφθηκαν. Οι Καλαβρυτινοί προσέγγισαν τα άλογα και ακολούθησε σύρραξη

¹¹⁸ Δ. Κόκκινος, *Η Ελληνική Επανάσταση*, τ. 2, σ. 598

¹¹⁹ Λ. Αποστολίδης, *Η Κορινθία στην Επανάσταση του 1821*, τ. 2, σ. 156

δίπλα στον ποταμό Κύριλλο. Προς βοήθεια έσπευσε ένα σώμα Αρκάδων πολεμιστών, οδηγώντας στην Τουρκική οπισθοχώρηση. Η μάχη έληξε με βαριές απώλειες και για τις δύο πλευρές, με τους Έλληνες να θρηνούν τον Αναγνώστη Πετμεζά και τον γιό του Σωτήρη¹²⁰.

Παρά τις μεγάλες απώλειες ο Δράμαλης θα προσπαθήσει εκ νέου να διασπάσει τον πολιορκητικό κλοιό εκμεταλευόμενος την εμφάνιση Τουρκικών πλοίων απο τη Ναύπακτο στον Κορινθιακό. Τη νύχτα της 9ης Σεπτεμβρίου θα αποβιβαστούν ικανά στρατεύματα στην ακτή του Ηραίου της Περαχώρας και θα επιτεθούν στους εκεί Έλληνες οι οποίοι θα οπισθοχωρήσουν δίνοντας ψευδή εικόνα εγκατάλειψης των θέσεων τους. Καθώς προελαύνει ο Τουρκικός στρατός θα ανατιναχθούν οι ριτινοαποθήκες που βρίσκονταν στην περιοχή και θα ακολουθήσει η νικηφόρα ελληνική επίθεση. Μετά και από αυτό το γεγονός οι πολιορκημένοι δεν θα επιχειρήσουν άλλη έξοδο. Θα ακολουθήσουν μάχες στον Αργολικό κάμπο με αποτέλεσμα την κατάληψη του Ναυπλίου από τα Ελληνικά στρατεύματα. Αυτή η επιτυχία εκτός του μεγάλου πλήγματος στον Τουρκικό στρατό οδήγησε ακόμη μια φορά στον περιορισμό των υπολειπόμενων στρατευμάτων του Δράμαλη στη Κόρινθο χωρίς τρόφιμα. Στις 4 Ιανουαρίου 1823, λόγω της αντίθεσης μεταξύ των σωμάτων του Σ. Χαραλάμπη και των Πετμεζαίων, που ήταν επιφορτισμένοι με τη φρούρηση του δρόμου προς Πάτρα, οι Οθωμανοί επιχειρήσαν να διαφύγουν μέσω της παραλιακής οδού.

Έγιναν όμως αντιληπτοί από τον Γ. Χελιώτη, ο οποίος προσπαθούσε να συμφιλιώσει τους δύο αντιπάλους¹²¹. Η Ελληνική πλευρά γρήγορα ενώθηκε και κατέλαβε το δρόμο προς τη Βοστίτσα και τον Προφήτη Ηλία στη Ζάχολη. Οι Πετμεζάς, Χελιώτης και Γεραρής οχυρώθηκαν στην θέση Μαύρα Λιθάρια, στα σύνορα μεταξύ Κορινθίας και Αργολίδας, ώστε να χτυπήσουν τους αντιπάλους αν οπισθοχωρούσαν. Την επόμενη μέρα το εχθρικό στράτευμα που θα φτάσει στο σημείο, υποχρεούται σε μάχη μεγάλης διάρκειας. Τώρα η Ελληνική πλευρά βρέθηκε σε δυσχερή θέση, καθώς είχαν τελειώσει οι τροφές και τα πυρομαχικά. Μια αποστολή ζήτησε βοήθεια στο μοναστήρι του Μεγάλου Σπηλαίου. Εκεί οι μοναχοί ετοίμασαν τροφές και πολεμοφόδια, ενώ υπό τον Ηγούμενο Γεράσιμο Προεστόπουλο πενήντα οπλισμένοι μοναχοί έφτασαν στο στρατόπεδο. Ο Τουρκικός στρατός υπό τις διαταγές

¹²⁰Κ. Γ. Κελλάρης, *Το Κλημέντι και η ευρύτερη περιοχή της Κορινθίας στην Επανάσταση του 1821*, Κιάτο 2021, σ. 60-61

¹²¹Λ. Αποστολίδης, *Η Κορινθία στην Επανάσταση του 1821*, τ. 2, σ. 203-204

του Δελήμπαση, προχώρησε σε κίνηση αντιπερισπασμού με επίθεση στη θέση του Σουλιώτη.

Καθώς όμως δεν μπορούσαν να κινηθούν προς τη Πάτρα διατάχθηκε υποχώρηση προς τα Μαύρα Λιθάρια. Η Ελληνική επίθεση στο σημείο οδήγησε στην άτακτη φυγή του Οθωμανικού στρατού προς το Χάνι της Ακράτας. Εκεί πολιορκήθηκαν σκληρά, φτάνοντας σύντομα στο σημείο διαπραγματεύσεων για παράδοση. Λόγω όμως ασυμφωνιών μεταξύ των δύο πλευρών κυρίως για τα λάφυρα δεν απέδωσαν. Στις 8 Φεβρουαρίου έφταναν στον Κορινθιακό 15 Οθωμανικά πλοία, λόγω κακοκαιρίας όμως αρχικά αγκυροβόλησαν στον όρμο της Περαχώρας και τέσσερις μέρες μετά επέστρεψαν στην Ακράτα. Σε αυτά κατέφυγε ένα μέρος των Τούρκων, καταδιωκόμενο από ελληνικά σώματα. Αρκετοί παρέμειναν στο Χάνι της Ακράτας με την υπόσχεσή όσων διέφυγαν πως θα τους σώσουν. Τελικά όμως μέχρι τα τέλη του Φεβρουαρίου, μετά από πολλές απώλειες, παραδόθηκαν. Ύστερα από αυτές τις εξελίξεις καταστράφηκε ολοκληρωτικά η στρατιά του Δράμαλη.

Τα γεγονότα αυτά δίνουν αυτοπεποίθηση στους Έλληνες ενώ παράλληλα συνέβαλαν στη προώθηση του διπλωματικού αγώνα. Τώρα το ελληνικό ζήτημα είχε αρχίσει να λαμβάνει υπόσταση στο εξωτερικό. Ιδιαίτερος μετά τη καταστροφή της στρατιάς του Δράμαλη το κύρος και η φήμη του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη είχαν ανέλθει στα ύψη, και μαζί του όλων των στρατιωτικών. Σε αυτό το σημείο τονίζεται πως από την αρχή της επανάστασης και καθ' όλη τη διάρκεια της παρατηρείται η σφοδρή αντίθεση μεταξύ των λεγόμενων «Πολιτικών» και «Στρατιωτικών». Με τους δεύτερους να θεωρούν πως οι πολιτικοί έλεγχαν τα πράγματα του αγώνα.

Στα εσωτερικά θέματα καθώς η θητεία του Βουλευτικού φτάνει στο τέλος της και οι εκλογές είναι απαραίτητες, η «Πελοποννησιακή Γερουσία» θα ορίσει τον Θ. Κολοκοτρώνη ως αρχιστράτηγο και τον γιό του Πάνο ως χιλίαρχο. Τότε ο Οδυσσέας Ανδρούτσος θα αυτοανακηρυχθεί αρχιστράτηγος της Ανατολικής Στερεάς Ελλάδας. Η κυβέρνηση θα απαντήσει υποστηρίζοντας τον εκλεγμένο αρχιστράτηγο, Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη, κρούοντας τον κώδωνα κινδύνου μιας εμφύλιας σύγκρουσης. Ο Κολοκοτρώνης ανήκοντας στους στρατιωτικούς θα βασιστεί στην ανάγκη του Αγώνα για έναν πολιτικό και στρατιωτικό αρχηγό, αποφασίζοντας την ανάληψη αρχηγίας της Ελληνικής Επανάστασης. Προσεγγίζει τους προύχοντες της Κεντρικής Πελοποννήσου και την «Πελοποννησιακή Γερουσία», συνασπίζεται με την ισχυρή οικογένεια Δεληγιάννη, τον Ο. Ανδρούτσο και αρκετούς οπλαρχηγούς της Πελοποννήσου και της Στερεάς Ελλάδας.

Έτσι μέχρι το 1822 θα έχει δημιουργήσει ένα πολιτικό σχήμα, (φατρία) εξαπλωμένο σε όλη τη Πελοπόννησο. Ο Κολοκοτρώνης επίσης θα προβεί σε κινήσεις που προκαλούν ανησυχία καθώς θεωρείται πως ετοιμάζει τη δημιουργία στρατιωτικής κυβέρνησης. Μια από τις πράξεις του ήταν ο έλεγχος της πόλης και του κάστρου του Ναυπλίου διακηρύσσοντας πως θα το παραδώσει μόνο στην κυβέρνηση που θα προκύψει από τη νέα Εθνοσυνέλευση. Στον αντίποδα βρίσκεται ο Α. Μαυροκορδάτος, υποστηρίζοντας τον αγγλόφιλο προσανατολισμό της Επανάστασης.

Τον Νοέμβριο του 1822 η κυβέρνηση θα στείλει προκήρυξη σύμφωνα με την οποία πρέπει να εκλεγούν οι πληρεξούσιοι για την Εθνοσυνέλευση, ενώ μια δεύτερη προκήρυξη για εθνική συνέλευση στη Τρίπολη θα στείλει ο Κολοκοτρώνης. Τελικά θα λάβει χώρα στο Άστρος Κυνουρίας, μετά από απαίτηση των Υδραίων, με τις εργασίες να ξεκινούν στις 30 του Μάρτη 1823. Σε αυτή την Εθνοσυνέλευση θα γίνει συστηματική προσπάθεια των πλειοψηφούντων Πολιτικών για την απογύμνωση των Στρατιωτικών από τη δύναμη τους¹²². Έτσι εκτός της ανανέωσης του προσωρινού συντάγματος της Επιδάουρου, την διαίρεση της επικράτειας σε επαρχίες, θα καταργηθεί η «Πελοποννησιακή Γερουσία» και όλα τα τοπικά πολιτεύματα, θα συζητηθεί η ανάγκη ύπαρξης βασιλέα και θα καταργηθεί ο τίτλος του Αρχιστράτηγου από τον Κολοκοτρώνη. Παράλληλα ο Πανούτσος Νοταράς θα βρει την ευκαιρία να λάβει το βαθμό της αντιστρατηγίας ο νεαρός ανιψιός του Ιωάννης Νοταράς.

Θα επιχειρηθεί επίσης η εκποίηση των εθνικών κτημάτων, των μεγάλων εκτάσεων δηλαδή της Πελοποννήσου που προηγουμένως άνηκαν σε μουσουλμάνους γαιοκτήμονες και τώρα είχαν δεσμευτεί από τη κυβέρνηση¹²³. Την ίδια περίοδο μια επιτροπή έχει σταλεί στην Αγγλία επιδιώκοντας τη σύναψη δανείου το οποίο θα εγκριθεί μετά την υποθήκη των εθνικών αυτών κτημάτων. Η έγκριση δανείου από τη μεγαλύτερη δύναμη της εποχής, εκτός της οικονομικής ανακούφισης αποτελούσε μεγάλη διπλωματική επιτυχία, αναγνωρίζοντας έμμεσα την Ελληνική Επανάσταση.

Οι εργασίες της Εθνοσυνέλευσης θα διακοπούν στις 18 Απριλίου. Με τις βάσεις του εμφυλίου πολέμου να έχουν τεθεί και την κατάσταση στη Πελοπόννησο να επιδεινώνεται. Οι διαμάχες μεταξύ Βουλευτικού με εκλεγμένο πρόεδρο τον Α. Μαυροκορδάτο και του Εκτελεστικού σώματος έχουν ήδη ξεκινήσει. Στην αρχή και

¹²²Α. Ε. Βακαλόπουλος, *Ιστορία του νέου Ελληνισμού*, τ. 6, σ. 291

¹²³Κέντρο Ανοικτών Διαδικτυακών Μαθημάτων Mathesis, «*Η Επανάσταση του 1821, Ένα δύσκολο εγχείρημα μιας περίπλοκης κοινωνίας*», 2019, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα [mathesis](https://mathesis.cup.gr/courses/course-v1:History+Hist1.2+19C/course/), στο: <https://mathesis.cup.gr/courses/course-v1:History+Hist1.2+19C/course/>, βίντεο 5.1.5, ημερομηνία προσπέλασης 31.08.2021

τα δύο σώματα εδρεύουν στο Κρανίδι που έχει οριστεί πρωτεύουσα. Όμως σύντομα οι Στρατιωτικοί διαπίστωσαν πως τα δικαιώματα τους καταπατούνταν, έτσι συγκεντρώθηκαν λίγο έξω από τη πόλη και έκαναν συνέλευση υπό τον Κολοκοτρώνη όπου αποκηρύχθηκε η Εθνοσυνέλευση, αποφασίστηκε στρατολόγηση στο Μοριά και ενίσχυση των θέσεων στα Μεγάλα Δερβένια. Λίγο αργότερα όμως ο Κολοκοτρώνης θα δεχτεί την πρόταση της Κυβέρνησης και θ' αναλάβει την αντιπροεδρία, προκαλώντας τη σφοδρή κριτική των υπολοίπων Στρατιωτικών.

Γ' Κεφάλαιο

Τα γεγονότα από το 1823 έως και το τέλος της Επανάστασης

3.1. Τα γεγονότα των εμφυλίων πολέμων

Η ολοκλήρωση λοιπόν των εργασιών της Εθνοσυνέλευσης του Άστρους, μέσω της αναθεώρησης του συντάγματος της Επιδαύρου οδήγησε στην αποδυνάμωση του Εκτελεστικού σώματος¹²⁴ και την ισχυροποίηση του Βουλευτικού με Πρόεδρο τον Ιωάννη Ορλάνδο, γαμπρό του Κουντουριώτη. Την άνοιξη του 1823 οι ισορροπίες έχουν ανατραπεί δημιουργώντας τις δύο αντίθετες παρατάξεις, τους λεγόμενους στρατιωτικούς ή δημοκρατικούς και τους πολιτικούς ή αριστοκρατικούς. Οι εξελίξεις αυτές οδήγησαν σε δύο κύκλους καταστροφικών εμφυλίων πολέμων. Η πρώτη φάση βρίσκει την Πελοπόννησο διηρημένη στα στρατόπεδα στρατιωτικών και πολιτικών. Τα γεγονότα που θα ακολουθήσουν καταλαμβάνουν το διάστημα μεταξύ του Φθινοπώρου 1823 και Ιουνίου 1824. Η σύγκρουση θα συνεχιστεί από τον Ιούλιο του ίδιου έτους μέχρι τον Ιανουάριο του 1825. Αυτή τη φορά η αντίθεση εκδηλώνεται μεταξύ Πελοποννησίων και μη Πελοποννησίων (αυτοχθόνων και ετεροχθόνων). Και στους δύο εμφυλίους διακρίνονται τέσσερις διαστάσεις.

Η πρώτη, ιδεολογική εντοπίζεται στην πεποίθηση των πολιτικών πως ο πόλεμος είναι πολιτική υπόθεση. Η στρατηγική διάσταση εντοπίζεται στην επιδίωξη των Υδραίων υπό τον Λάζαρο Κουντουριώτη, για έλεγχο των νησιών, καθώς θεωρούνταν πως ο ναυτικός αγώνας είχε καθοριστικό ρόλο στην έκβαση της επανάστασης. Η πολιτική διάσταση εντοπίζεται στην απαίτηση της Επανάστασης για συγκεντρωτική διοίκηση. Οι προύχοντες όμως της Πελοποννήσου, ανάμεσα τους και της Κορίνθου, κατέχοντας πολλά προνόμια ήδη από την Οθωμανική περίοδο προτιμούσαν την αποκεντρωμένη διοίκηση την οποία και είχαν συνηθίσει. Η τέταρτη διάσταση, η τοπικιστική αφορά επίσης την πεποίθηση των προυχόντων Πελοποννησίων πως το κέντρο της Επανάστασης ήταν ο Μοριάς ο οποίος και τους άνηκε¹²⁵.

Με τους στρατιωτικούς να μην αναγνωρίζουν τις αποφάσεις του Βουλευτικού, τον Ιούνιο του ίδιου έτους θα συσταθεί γενικό στρατόπεδο στον Ισθμό, με τον Νικηταρά να είναι ο μόνος πρόθυμος για συγκέντρωση στρατευμάτων.

¹²⁴Μ. Χ. Ανδρεάδης, *Η Κορινθία μετά το 1821*, Αθήνα 1980, σ. 85, στο εξής βλ. Μ. Χ. Ανδρεάδης, *Η Κορινθία μετά το 1821*

¹²⁵Κ. Ε. Μπότσιου, «Οι εμφύλιοι της επανάστασης του 1821», στο «*Η Επανάσταση του 1821. Έντεκα ιστορικοί ιχνηλατούν την πορεία του Αγώνα*», Αθήνα 2021, σ. 247 - 248

Παράλληλα στην περιοχή της Κορινθίας είχαν δημιουργηθεί αναταραχές λόγω της ενοικίασης των προσόδων από τα εθνικά κτήματα. Όταν τον Μάιο του 1823 θα κατακυρωθούν στην οικογένεια Οικονομόπουλου από το Φενεό, οι Νοταράδες έχοντας ανάγκη τα χρήματα για την διατροφή και μισθοδοσία των στρατευμάτων τους θα αντιδράσουν, οδηγώντας μεγάλο πλήθος κατά ενός μέλους της οικογένειας, του Δανιήλ, ιερομονάχου της μονής Παναγίας του Βράχου, τον οποίο και λιθοβόλησαν. Η οικογένεια του νεκρού διαμαρτηρήθηκε με αποτέλεσμα να δημιουργούνται καθημερινά αναταραχές στη Κορινθία. Ο Κολοκοτρώνης θα φτάσει στα Τρίκαλα στις 24 Ιουνίου για να ερευνήσει την υπόθεση, αφού όμως ο φόνος προκλήθηκε από τον όχλο ήταν ουσιαστικά αδύνατη η ποινή του υπαιτίου. Έτσι θα επιβάλλει σε ολόκληρη την Κορινθία βαρύτερη φορολογία¹²⁶.

Συγχρόνως με αυτά τα γεγονότα εξελίσσεται και η τρίτη πολιορκία του Ακροκορίνθου, όπου βρίσκονταν περί του τετρακόσιους Τούρκους. Φρούραρχος μετά το θάνατο του Δράμαλη, έχει οριστεί ο Αβδουλάχ Μπέης. Την πολιορκία είχε αναλάβει ο νεαρός Ιωάννης Νοταράς, γνωστός με το προσωνύμιο «Αρχοντόπουλο», τον συντροφεύουν οι Παναγιωτάκης και Γεωργαντάς Νοταράδες και ο Σ. Σταϊκόπουλος. Στις αρχές του Ιουλίου ο Τουρκικός στόλος θα φέρει στο λιμάνι του Λεχαιού τρόφιμα για τους πολιορκημένους. Γίνονται όμως αντιληπτοί από την ελληνική πλευρά και δεν καταφέρνουν να μεταφέρουν τις προμήθειες. Έτσι καθώς ο ανεφοδιασμός απέτυχε η πτώση του κάστρου ήταν θέμα χρόνου. Η πολιορκία συνεχίστηκε για τους επόμενος τρεις μήνες και το Εκτελεστικό σώμα αποφάσισε την επίσπευση της κατάληψης του στέλνοντας τον γιο του Θ. Κολοκοτρώνη, Γενναίο¹²⁷.

Καθώς η πολιορκία γίνεται στενότερη, σύντομα θα κατατεθούν οι πρώτες προτάσεις συνθηκολόγησης από τους πολιορκημένους, με όρο να παραδοθούν στον ίδιο τον Θ. Κολοκοτρώνη, ο οποίος έφτασε σύντομα συνοδευόμενος από μια επιτροπή. Η συμφωνία υπεγράφει κατόπιν προσωπικής συνεννόησης του Αβδουλάχ Μπέη με τον Κολοκοτρώνη και όριζε πως οι Τούρκοι του κάστρου θα μεταφέρονταν μετά από καταβολή ενός χρηματικού ποσού, χωρίς να παροπλιστούν σε μακρινό σημείο της αυτοκρατορίας. Η συνθήκη θα υπογραφεί τη 19η Οκτωβρίου, θα ακολουθήσει η καταγραφή των υλικών αγαθών που βρίσκονταν στο κάστρο και περιέρχονταν στους Έλληνες. Το κάστρο θα εγκαταλειφθεί την 26η Οκτωβρίου

¹²⁶ Δ. Κόκκινος, *Η Ελληνική Επανάσταση*, Αθήνα 1957, τ. 2, σ. 503

¹²⁷ Λ. Αποστολίδης, *Η Κορινθία στην Επανάσταση του 1821*, Αθήνα 1980, τ. 2, σ. 237

συνοδεία του Κολοκοτρώνη και του Νικηταρά μέχρι το Λουτράκι¹²⁸. Παρά τη συμφωνία όμως ενά μεγάλο μέρος του άμαχου πληθυσμού θα σφαγεί από ελληνικά στρατεύματα. Λίγες ημέρες νωρίτερα έχει προηγηθεί η παραίτηση του ευρισκόμενου στην Κόρινθο, Θεόδωρου Κολοκοτρώνη από τη θέση του Αντιπροέδρου με την παρακάτω επιστολή: «..Παραιτούμαι του βαθμού της αντιπροεδρίας, παραιτούμαι επίσης από όλα τα αξιώματα του στρατηγού, επειδή σκοπόν έχω ν' αποδείξω την ατοπία των διανεμηθέντων στρατιωτικών αξιωμάτων. Εις το εξής ας μετρούμαι ως απλός πατριώτης και στρατιώτης..»¹²⁹. Την εξέλιξη αυτή θα εκμεταλλευτεί ο Α. Μαυροκορδάτος και θα εκλεγεί πρόεδρος του Βουλευτικού με την υποστήριξη των προκρίτων της Ύδρας και του Μοριά. Μέχρι το τέλος του έτους και τα δύο σώματα θα μεταφέρουν πολλές φορές την έδρα τους. Με εμφανή τα σημάδια του εμφυλίου, το Εκτελεστικό θα μεταφερθεί από την Τρίπολη στο Κλημέντι και ακολούθως στο Σοφικό Κορινθίας¹³⁰. Το Βουλευτικό θα μεταφερθεί στη Σαλαμίνα όπου λίγο αργότερα θα καταφύγει και το Εκτελεστικό.

Στην Κορινθία η κατάσταση παραμένει τεταμένη, οι Νοταράδες ρημάζονται από εσωτερικές έριδες, με τους δύο εξαδέλφους Ιωάννη και Παναγιωτάκη Νοταρά να ανταγωνίζονται για την πρωτοκαθεδρία της περιοχής. Οι αντιθέσεις τους λειτουργούν ως αφορμή για τον Κολοκοτρώνη ώστε να αντικαταστήσει τον φρούραρχο του Ακροκορίνθου, Ιωάννη Νοταρά και στη θέση του να τοποθετήσει τον Γεώργιο Χελιώτη, έναν από τους λίγους Κορίνθιους οπλαρχηγούς που πήρε το μέρος του. Κατά την έναρξη των εργασιών του Βουλευτικού τον Νοέμβριο θα προεδρεύσει επιτροπικώς ο Πανούτσος Νοταράς, θέτωντας προς συζήτηση ανάμεσα σε άλλα, διάφορα οικονομικά ζητήματα, την αποστολή επιτροπής στο εξωτερικό, τον ποινικό κώδικα και την εκλογή φρουράρχου του Ακροκορίνθου θεωρώντας πως η απόφαση έπρεπε να ανήκει στην Διοίκηση¹³¹. Στις 26 του ίδιου μηνός θα εισβάλλουν στο βουλευτήριο στο Άργος ένοπλοι οι Πάνος Κολοκοτρώνης, Νικηταράς και Τσόκρης ζητώντας τις αξιώσεις τους και κρίνοντας άδικες τις αποφάσεις του Βουλευτικού. Τότε ο Πανούτσος Νοταράς επεδίωξε την εξομάλυνση των σχέσεων, όμως χωρίς επιτυχία. Οι τρεις άνδρες θα αποχωρήσουν παίρνοντας μαζί τους τα αρχεία του Βουλευτικού. Έκτοτε θα ξεσπάσουν συμπλοκές σε όλη την Πελοπόννησο με κάποιες

¹²⁸ Λ. Αποστολίδης, *Η Κορινθία στην Επανάσταση του 1821*, τ. 2, σ. 238 - 239

¹²⁹ *Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας*, τ. 9, σ. 293 - 295

¹³⁰ Μ. Χ. Ανδρεάδης, *Η Κορινθία μετά το 1821*, σ. 104

¹³¹ Σ. Α. Κουτίβας, *Ιστορία της Κορινθίας. Οι Νοταράδες στη υπηρεσία του έθνους και της εκκλησίας*, Αθήνα 1968, τ. 3, σ. 326, στο εξής βλ. Σ. Α. Κουτίβας, *Ιστορία της Κορινθίας. Οι Νοταράδες*

να εξελίσσονται σε αιματηρές συγκρούσεις.

Η φιλοκυβερνητική εφημερίδα «*Φίλος του Νόμου*» γράφει χαρακτηριστικά «Για τον Θεόν Πελοποννήσιοι! Ανοίξατε τέλος πάντων τους οφθαλμούς σας. Σείς είχατε στα χέρια σας τον μεγαλύτερον εχθρόν της υπάρξεως σας. Σείς είχατε το Ναύπλιον, διά το οποίον εχύθη τόσον Ελληνικόν αίμα: Τον πρώτον επώλησεν ο Πάνος Κολοκοτρώνης για λίγα χρήματα και για λίγα περισσότερα ακόμη πραγματεύεται να πωλήση το δεύτερον και ίσως όλην την Πελοπόννησον. Έως πότε θα είσθε αμφιρρεπείς μεταξύ νομίμου Διοικήσεως σας και των ληστών, οι οποίοι, αν δεν τους αφίσετε να καταπίνωσι τα εθνικά άπαντα, ειν' έτοιμοι να πωλήσωσι και το αίμα σας και το αίμα των παιδιών σας εις τον αίμα διψώντα Σουλτάνον;»¹³². Η ίδια εφημερίδα λίγο νωρίτερα θα εξυμνήσει εκείνους που πήραν το μέρος της κεντρικής κυβερνήσεως, ανάμεσα τους και τον Ιωάννη Νοταρά: «...Δεν εμπορούμεν όμως να παραδράμωμεν με σιωπήν την γεναιότητα και τον ένθερμον πατριωτισμόν των αντιστράτηγων Ιωάννου Νοταρά, Χατζή Χρήστου Βούλγαρη και των καπιτάνων Κυριάκου Σκούρτη, Μακρυγιάννη και Γκιλώκα, και τόσον άλλων αρχηγών, οι οποίοι έδειξαν αφιέρωσιν και πίστιν προς τη Διοίκησην, και επολέμησαν και πολεμούν υπέρ της στερεώσεως των Νόμων με σταθεράς απόφασιν και ανδρείαν...»¹³³.

Η αντιπαλότητα μεταξύ των δύο σωμάτων θα οξυνθεί, μετά την καθαίρεση του Χαράλαμπου Περρούκα, υπουργού της Οικονομίας, κίνηση που θα λειτουργήσει ως μια ακόμη αφορμή του εμφύλιου σπαραγμού¹³⁴. Λίγες ημέρες αργότερα θα καθαιρεθούν τα μέλη του Εκτελεστικού Ανδρέας Μεταξάς και Σωτήριο Χαραλάμπης. Την προεδρία του εκτελεστικού θ' αναλάβει τον Δεκέμβριο ο Γ. Κουντουριώτης. Από τις πρώτες του ενέργειες ήταν η πρόσκληση του τέως πρόεδρου Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη προς ανάληψη του Βουλευτικού, η μεταφορά της έδρας στο Κρανίδι, ώστε να βρίσκεται πιο κοντά στη Ύδρα και η προσπάθεια σύναψης δανείου με την Αγγλία, αποβλέποντας στην υπεροχή της παράταξης του. Ο Πετρόμπεης θα αρνηθεί τη θέση και θα κατηγορηθεί για οικονομικές καταχρήσεις. Με τη σειρά του θα διακυρήξει τη δημιουργία ενός δεύτερου Εκτελεστικού. Θα φύγει από το Ναύπλιο, ορίζοντας ως πρωτεύουσα την Τρίπολη ώστε να βρίσκεται πιο κοντά στην έδρα του Κολοκοτρώνη. Η δεύτερη κυβέρνηση έκτοτε θα προσδιορίζεται από την κεντρική ως «αντιπατριώτες» ή «αντάρτες».

¹³² *Φίλος του Νόμου*, αρ. φ. 21, 05.26.1824, σ. 2

¹³³ *Φίλος του Νόμου*, αρ. φ. 19, 05.19.1824, σ. 2

¹³⁴ Κ. Γ. Κελλάρης, *Το Κλημέντι και η ευρύτερη περιοχή της Κορινθίας στην Επανάσταση του 1821*, Κιάτο 2021, σ. 151

Ο πρώτος γύρος του εμφυλίου πολέμου λοιπόν θα ξεκινήσει μέσα σε αυτό το κλίμα την ώρα που η Πάτρα, το Ρίο και το Αντίρριο βρίσκονταν υπό Οθωμανική κατοχή με τον στόλο της αυτοκρατορίας να κινείται ελεύθερος στον Πατραϊκό και Κορινθιακό. Ο αγώνας θα εκτυλιχθεί μέσω της κατοχής των μεγάλων κάστρων όπως του Ναυπλίου, του Ακροκορίνθου, της Τρίπολης. Στην περιοχή της Κορινθίας οι Νοταράδες παίρνοντας το μέρος του Κουντουριώτη θα βρουν ευκαιρία ανάκτησης ελέγχου του ακροκορίνθου, που θα εξελιχθεί στο κεντρικό θέατρο των επιχειρήσεων. Παράλληλα οι Νοταράδες έχοντας την υποστήριξη της κυβέρνησης του Κρανιδίου υποκινούν στρατιωτικούς παράγοντες κατά του Κολοκοτρώνη. Εκείνος θα στείλει στον φρούραρχο Γ. Χελιώτη ενισχύσεις υπό τον Τσώκρη. Μετά από την έφοδο τους ο Ιωάννης Νοταράς απομακρύνεται από το κάστρο και οι Νοταραίοι εξοργισμένοι δημιουργούν αναταραχές.

Γι' αυτό ο Κολοκοτρώνης αποφασίζει να στείλει σώμα Ρουμελιωτών υπό τον γιό του Γενναίο στην Κόρινθο τον Φεβρουάριο, διώχνοντας ξανά τον Ιωάννη Νοταρά και του προτείνει να απομακρύνει τους ξένους μισθοφόρους ώστε να του παραδώσει το κάστρο, πρόταση που δεν θα γίνει αποδεκτή¹³⁵. Ο Γενναίος θα εγκατασταθεί ύστερα στο χωριό Κλημέντι, καθώς όπως λέγεται ένας ακόμη λόγος για την μετακίνηση του στην Κορινθία ήταν η επιθυμία του να παντρευτεί την Διαμαντούλα Νοταρά, αδελφή του Ιωάννη, η οποία απέκρουε τα αισθήματα του και τελικά Σεπτέμβριο του 1829 νυμφεύθηκε τον Γεώργιο Μαυρομιχάλη¹³⁶. Αφού ελέγξει τη περιοχή θα στείλει απειλητικές επιστολές και τελικά θα κάψει τα σπίτια των Χατζηγιάνη Μερτζέλλο και Παπανίκα, που είχαν ταχθεί με την κυβέρνηση του Κρανιδίου. Θα προχωρήσει επίσης σε λεηλασίες και καταστροφές στην ευρύτερη περιοχή.

Πολλοί είναι Κορίνθιοι οπλαρχηγοί όμως που στο πλευρό των Νοταράδων οργάνωναν την ανακατάληψη του κάστρου. Υπό τον Πανούτσο Νοταρά και τον Χατζηγιάνη Μερτζέλλο καταλήφθηκαν σημαντικές θέσεις γύρω από το κάστρο, στο Πεντεσκούφι και στα χωριά Αγιονόρι και Στεφάνι. Σύντομα έρχονται και ενισχύσεις από τους Α. Λόντο, Γ. Κίτσο και λίγο αργότερα από τον Ν. Πετμεζά στο χωριό Καστανιά. Οι Κορίνθιοι θα ενισχυθούν από τον Ανδρέα Λόντο και Γ. Κίτσιο κάνοντας στενότερη την πολιορκία. Ο ήδη απομονωμένος Γ. Κολοκοτρώνης θα

¹³⁵ Δ. Κόκκινος, *Η Ελληνική Επανάσταση*, Αθήνα 1956, τ. 4, σ. 378, στο εξής βλ. Δ. Κόκκινος, *Η Ελληνική Επανάσταση*, τ. 4

¹³⁶ Λ. Αποστολίδης, *Παπανίκας. Ο Κορίνθιος κληρικός πολέμαρχος του 1821*, Αθήνα 1975, σ. 22, στο εξής βλ. Λ. Αποστολίδης, *Παπανίκας*

δεχτεί επίθεση από τον Α. Λόντο στο Κλημεντοκαίσαρι αποτρέποντας τα σχέδια του προς κατάληψη των Τρικάλων. Οι Μακρυγιάννης, Χορμόβας και Σκίπης θα εγκαταλείψουν τον Γενναίο και θα ταχθούν με τους Νοταράδες, καταδιώκοντας μέχρι τον Άγιο Γεώργιο τους τέως συντρόφους τους. Έτσι ο Γ. Κολοκοτρώνης με μικρή δύναμη θα αποσυρθεί στο Κλημέντι και κατόπιν στη Τρίπολη. Ο Ακροκόρινθος θα περάσει στα χέρια των κυβερνητικών την 21η Μαρτίου 1824 με τον Γεώργιο Κίτσιο να ορίζεται ως ο νέος φρούραρχος. Τα γεγονότα καταγράφονται από τον τύπο της εποχής. Η εφημερίδα «*Ελληνικά Χρονικά*» του Μεσολογγίου, εκδίδει άρθρο για την κατάσταση στην Κορινθία, όπως περιγράφεται σε επιστολή του Α. Λόντου: «Εις την πολιορκίαν του Ακροκορίνθου άφηκα τον φρούραρχον Κίτζον, και αντιστράτηγον Νοταράν· το φρούριον απόψε έως άυριον πίπτει· και εκεί μένει ο φρούραρχος με την αναγκαίαν φρουράν, και κατέρχεται εις το Άργος ο κ. Νοταράς με τους υπό την οδηγίαν του...»¹³⁷. Στο ίδιο φύλλο θα δημοσιευτεί σχόλιο της εφημερίδας όπου αναγράφεται: «Ένα γράμμα από τα Ζάλωνα της 27ης Μαρτίου αναφέρει, ότι η Ακροκόρινθος έπεσεν εις χείρας της Διοικήσεως...».

Το γεγονός επιβεβαιώνει και η Υδραϊκή εφημερίδα «*Ο φίλος του Νόμου*» γράφοντας: «Ελήφθησαν γράμματα από Κορίνθου της 20 Μαρτίου παρά του κυρίου Πανούτζου Νοταρά, όστις αναγγέλλει ότι οι στρατιώται της Ακροκορίνθου, ομολογούντες την απάτην των εξήτησαν αμνηστία των προγεγονότων...και ούτως έμελλεν εκείνην την ημέραν ή την ακόλουθον να παραδώσωσι το φρούριον εις τον παρά της Διοικήσεως διορισμένο φρούραρχο»¹³⁸. Στο επόμενο τεύχος προσδιορίζεται συγκεκριμένα ο νέος φρούραρχος «Ο Γεώργιος Κίτζιος διορισθείς παρά της Διοικήσεως φρούραρχος της Κορίνθου παρέλαβε το φρούριον εκείνο τη 21 του ενεστώτος»¹³⁹.

Αν και η ορεινή Κορινθία έχει ρημάξει από τις συγκρούσεις, οι Νοταράδες δίνουν προτεραιότητα στην πληρωμή των μισθοφόρων τους, ωθώντας τους κατοίκους λεηλατημένων χωριών σε καταγγελίες προς τη κυβέρνηση¹⁴⁰. Στους καταγγέλλοντες βρίσκεται και ο Παπανίκας με την προσωρινή διοίκηση να απαντά: «Ανεγνώσθη αναφορά του χιλιάρχου Παπά Νίκα, όστις ελεεινολογεί τον εαυτό του διά τα όσα παρά του Γενναίου Κολοκοτρώνη και Νικολάου Οικονομόπουλου έπαθεν...Ενεκρίθη

¹³⁷*Ελληνικά Χρονικά*, αρ. φ. 28, 05.04.1824, σ.2

¹³⁸*Ο φίλος του Νόμου*, αρ. φ. 5, 24.03.1824, σ. 4

¹³⁹*Ο φίλος του Νόμου*, αρ. φ. 6, 28.03.1824, σ. 4

¹⁴⁰Μ. Χ. Ανδρεάδης, *Η Κορινθία μετά το 1821*, σ. 125

παρά του Βουλευτικού να σταλή μετά προβουλεύματος προς το Εκτελεστικόν, ότι να προσκαλεσθή ο εναγόμενος Οικονομόπουλος να καθυποβληθή υπό κρίσιν και. αν ευρεθή ένοχος της ζημίας του καλού τούτου πατριώτου, ν' αποζημιώσει αυτόν...»¹⁴¹.

Μετά από αυτά, φιλοκυβερνητικά στρατεύματα πολιορκούν τη βάση της παράνομης κυβέρνησης, Τρίπολη αλλά και το Ναύπλιο¹⁴². Ανάμεσα σε άλλους θα εκστρατεύσουν οι Ιωάννης Νοταράς, Ανδρέας Λόντος, Ανδρέας Ζαΐμης, Γεώργιος Γιατράκος. Ο τελευταίος στις 23 Μαΐου θα προβιβαστεί στον βαθμό του στρατηγού. Στις αρχές του έτους έχει προηγηθεί αλληλογραφία μεταξύ Πανούτσου Νοταρά και Γ. Κουντουριώτη. Με τον πρώτο να ενημερώνει για την δύσκολη οικονομική κατάσταση της οικογένειας λόγω της συντήρησης πολυάριθμων στρατευμάτων με δικά τους έξοδα. Στις στρατιωτικές εξελίξεις, του ίδιο μήνα προστίθενται τα ακόλουθα όπως καταγράφει η «*Εφημερίς των Αθηνών*»: «Τας 14 Ιουλίου μηνός, ημέρα δευτέρα ο Ισούφ - Πασάς Μπερκόφτζαλης, ο Αμπάς - Πασάς Δίμπρας και ο Ρούμελης Βαλεσής Δερβίς - Πασάς όντες στρατοπεδευμένοι με 15 χδ στράτευμα εις το Χάνι της Γραβιάς μιαν ώραν μακριάν από το, εις Άμπλιανην Ελληνικόν Στρατόπεδον, όρμησαν κατά των Ελλήνων, οίτινες μόλις ήσαν 800 διηρημένοι δε και αυτοί εις δέκα οχυρώματα (ταμπούρια) με απόφασιν να εμποδίσουν την είσοδο των Οθωμανών στα Σάλωνα.

Τα οχυρώματα αυτά είχε κτίσει ο Σ. Πανουργιάς από τον χειμώνα με απόφασιν να σφαιλισθή ο υιός του Χ. Νάκος Πανουργιάς, εις οποιαδήποτε εχθρική εκστρατείαν με τους μόνους στρατιώτας του και Έλληνας της επαρχίας Σαλώνων, και άνευ μηδεμίας άλλης βοήθειας. Εις το πρώτον λοιπόν οχύρωμα ήτον ο Χ. Νάκος Πανουργιάς, εις το δεύτερον οι άλλοι τίνες Έλληνες του Καραϊσκάκη υπό την οδηγίαν του Βασίλη Δαγκλή, εις το τρίτον οι Σουλιώται Γιώτης Δαγκλής, Διαμαντής Ζέρβας και Περραιβός, εις το τέταρτον ο Γιωργάκης Δράκος, εις το πέμπτον ο Τ. Ζέρβας, εις το έκτον ο Σ. Κίτζος Τζαβόλας και ο Αντιστράτηγος Παναγιωτάκης Νοταράς, εις δε τα υπόλοιπα διάφοροι Αξιωματικοί και στρατιωτικοί Έλληνες του σώματος του Σ. Πανουργιά...»¹⁴³. Παράλληλα πραγματοποιείται η πολιορκία της Πάτρας με την ίδια εφημερίδα να ενημερώνει: «Τα τελευταία γράμματα του Σ. Νοταρά μας κάμνουν να ελπίζωμεν ογλίγωρα της πτώσιν της παλαιάς Πάτρας, εκείνης της σημαντικής θέσεως της Πελοποννήσου (..) Σ. Σ. Ανδρέας Λόντος, Ιω.

¹⁴¹ *Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας*, τ. 2, σ. 322

¹⁴² Σ. Α. Κουτίβας, *Ιστορία της Κορινθίας. Οι Νοταράδες*, σ. 334

¹⁴³ *Εφημερίς των Αθηνών* αρ. φ. 7, 24.09.1824, σ. 4

Νοταράς, Κολιόπολους, Κεφαλάς, ο κύρ Ανδρέας Ζαΐμης, οι Πετιμεζαίοι, τα Κολοκοτρονόπουλα, Σισίνης είναι όλοι εκεί με τα στρατεύματα των και πολιορκούν στενώτατα την Πάτραν..»¹⁴⁴.

Κατά τη διάρκεια του Μαΐου θα φτάσει στη Ζάκυνθο η πρώτη δόση του δανείου από την Αγγλία¹⁴⁵, κάνοντας τον Κολοκοτρώνη να αντιληφθεί τη δυσχερή θέση του και να επανέλθει στη Τρίπολη από όπου θα επιδιώξει συμβιβαστική λύση. Οι Ανδρέας Λόντος και Ανδρέας Ζαΐμης παρακούοντας τις εντολές τους θα δεχτούν η παράδοση της πόλης να γίνει σε αυτούς και όχι στην κυβέρνηση¹⁴⁶. Λίγο αργότερα ο Πάνος Κολοκοτρώνης που εξουσίαζε το Ναύπλιο, θα παραδοθεί μετά από διπλωματικό αγώνα στις 3 Ιουνίου 1824. Οι νησιώτες έχουν επικρατήσει, το Εκτελεστικό υπό τον Πετρόμπεη θα διαλυθεί και ύστερα από διαβουλεύσεις θα δοθεί αμνηστία στους στρατιωτικούς, απαγορεύοντας τους όμως τη συμμετοχή στα δύο σώματα. Τότε λοιπόν θα λήξει με μια τάση συνδιαλλαγής ο πρώτος εμφύλιος πόλεμος¹⁴⁷.

Σύντομα μετά την επικράτηση των Πολιτικών ξεκινούν τα εσωτερικά προβλήματα, με τους Πελοποννήσιους προύχοντες να αντιλαμβάνονται τα αρνητικά προς αυτούς αισθήματα των Υδραίων. Η στάση αυτή μπορεί να ερμηνευθεί ως το πρώτο δείγμα της επερχόμενης ρήξης¹⁴⁸. Στις 9 Ιουλίου το Εκτελεστικό με τον Ι. Κωλέττη, ορίζει τέσσερα γενικά στρατόπεδα στη Πελοπόννησο, αυτά της Αχαΐας, της Ηλείας, της Μεσσηνίας και των Δερβενοχωριών. Ο Ιωάννης Νοταράς βρέθηκε με τον Ζαΐμη στο Αχαϊκό υπό τον Λόντο. Ο Κουντουριώτης διατήρησε περιφρονητική στάση προς τους υποστηρικτές τους με τη Κυβέρνηση να στρέφεται σταδιακά σε στρατιωτικούς εκτός Πελοποννήσου, καθώς αν και είχε λάβει τα ποσά του δανείου δεν τα χρησιμοποιούσε για την μισθοδοσία των στρατιωτών. Δημιουργήθηκαν τότε εντάσεις στο Αχαϊκό στρατόπεδο με τους Λόντο και Νοταρά να εκφράζουν τη δυσαρέσκεια τους, και να συνασπίζονται με τον Α. Ζαΐμη. Στις 9 Οκτωβρίου θ' αναλάβει την προεδρία του Βουλευτικού ο Πανούτσος Νοταράς.

¹⁴⁴ *Εφημερίς των Αθηνών* αρ. φ. 8, 27.09.1824, σ. 1

¹⁴⁵ Μ. Χ. Ανδρεάδης, *Η Κορινθία μετά το 1821*, σ. 126

¹⁴⁶ Κέντρο Ανοικτών Διαδιδυκτακών Μαθημάτων Mathesis, «*Η Επανάσταση του 1821, Ένα δύσκολο εγχείρημα μιας περίπλοκης κοινωνίας*», 2019, στην ιστοσελίδα mathesis, διαθέσιμο στο: <https://mathesis.cup.gr/courses/course-v1:History+Hist1.2+19C/course/>, βίντεο 5.2.2, ημερομηνία προσπέλασης 31.08.2021

¹⁴⁷ Κ. Ε. Μπότσιου, *ό. π.*, σ. 257

¹⁴⁸ Σ. Γ. Σταυρόπουλος, *Ιστορία Τρικάλων Κορινθίας. Με απλή αναφορά στην ιστορία της Αργολιδοκορινθίας και της Πελοποννήσου γενικότερα*, Πάτρα 2000, σ. 410 - 411

Οι Μωραΐτες οπλαρχηγοί προβλέποντας τα μελλούμενα επεδίωκαν την διεξαγωγή Εθνικής Συνέλευσης μέχρι τον Ιανουάριο του 1825 και την εξεύρεση συμμάχων στη Στερεά Ελλάδα, με μόνο τον Οδυσσέα Ανδρούτσο να προσχωρεί στην παράταξη¹⁴⁹. Ο τελευταίος σχεδίαζε την κάθοδο του στην Πελοπόννησο και την πτώση της κυβέρνησης. Τον Οκτώβριο σημειώνεται επίσης η παραίτηση του Πανούτσου Νοταρά από το αξίωμα του, με την Εφημερίδα των Αθηνών ν' αναφέρει: «Πληροφορούμεθα ότι ένας των μελών του Εκτελεστικού, ο Κ. Π. Νοταράς, έδωκε εσχάτως την παραίτησιν του, και αντ' αυτού διώρισε το Βουλευτικό Σώμα τον Κ. Ασ. Φωτύλλαν. Ο πρώτος είναι ένας των σημαντικότερων της Κορίνθου, και ο δεύτερος των Καλαβρύτων..»¹⁵⁰.

Οι αυθαίρετες αποφάσεις του Ι. Κωλέττη προς κατάργηση των στρατοπέδων στη Μεσσηνία και στην Ηλεία, η τιμωρία κάποιων περιοχών της Πελοποννήσου με την κατηγορία της μη καταβολής φόρων και της άρνησης αναγνώρισης των εκπροσώπων της κυβέρνησης, οδήγησαν ταχύτερα στη σύγκρουση. Περί τα τέλη Οκτωβρίου οι Νοταράς, Ζαΐμης και Λόντος θα φύγουν από το Πατραϊκό στρατόπεδο και θα προσχωρήσουν σε αυτό του Κολοκοτρώνη, ο οποίος εκμεταλλευόμενος την κατάσταση ξεκινά στρατολόγηση. Τώρα τα αντικυβερνητικά στρατεύματα είναι πιο πολυάριθμα και αποτελούνται από τις οικογένειες Δεληγιάννη, Κολοκοτρώνη, Νοταρά, Ζαΐμη, Λόντου και Σισίνη¹⁵¹.

Ο τύπος χαρακτηριστικά αναφέρει: «Τα πράγματα της Πελοποννήσου, όπου από καιρόν άρχισαν να θολώνονται, φαίνονται τώρα πλέον κατασυγχυσμένα, και φοβερίζουν πάλιν την Ελλάδα με νέαις καταστροφαίς, καθώς μαρτυρούν τα απερασμένα, Λόντος, Ζαΐμης, Νοταράς και Κολοκοτρώνης φαίνονται να βοηθούν την επανάστασιν των Αρκάδων εναντίων της Διοικήσεως, ζητούντες παντού συνέλευσιν Τοπικήν, και Εθνικήν..»¹⁵² Απέναντι σε αυτό τον κίνδυνο τη λύση θα δώσει ο Κωλέττης μεταφέροντας στην Πελοπόννησο Ρουμελιώτικα στρατεύματα. Με τους κυβερνητικούς θα συμπράξει ο Ι. Γκούρας, φρούραρχος των Αθηνών κατόπιν παρέμβασης του Μακρυγιάννη.

Στις 22 Νοεμβρίου Ρουμελιώτικα στρατεύματα υπό τους Γκούρα, Καρατάσσο, Γάτζο, Δουμπιώτη, Ευμορφόπουλο, Ρούκη, Κριεζώτη, Δυοβουνιώτη

¹⁴⁹Μ. Χ. Ανδρεάδης, *Η Κορινθία μετά το 1821*, σ. 129

¹⁵⁰*Εφημερίς των Αθηνών*, αρ. φ. 13, 15.10.1824, σ. 2

¹⁵¹Σ. Α. Κουτίβας, *Ιστορία της Κορινθίας. Οι Νοταράδες*, σ. 351

¹⁵²*Εφημερίς των Αθηνών*, αρ. φ. 22, 15.11.1824, σ. 3

αναχωρούν προς την Κόρινθο. Το γεγονός επιβεβαιώνεται μέσω του τύπου: «Προχθές την Τετράδην εκίνησαν απ'εδώ τα στρατεύματα διά την Κόρινθον, κατά ταις διαταγαίς όπου είχαν λάβη από την Διοίκησιν. Μανθάνομεν, ότι εις την Κόρινθον, ευρίσκεται μέρος αντιδιοικητικών Στρατευμάτων και κάμνουν ένα είδος πολιορκίας της Ακροκορίνθου..»¹⁵³. Στις 23 Νοεμβρίου περνούν με κυβερνητική διαταγή τον Ισθμό, όπου θα ενωθούν με τους Χ. Μέξη και Δ. Δικαίο. Αφού καταλάβουν σημαντικές θέσεις της Κορίνθου θα προχωρήσουν προς τον Ακροκόρινθο. Την κίνηση καταγράφει η «*Εφημερίς των Αθηνών*»: «...Σήμερον ήλθαν και διαταγές της Διοικήσεως προς τους εδώ στρατηγούς Γκούραν, Κατζικογιάννην, κλπ, να περάσουν με τους ανθρώπους των όσον το δυνατόν ογλήγορα εις την Κόρινθον, και εκεί θέλουν εύρει διαταγές άλλες διά να εκτελέσουν»¹⁵⁴.

Θα ακολουθήσει μεγάλη σύγχυση καθώς οι Ιωάννης και Ανδρέας Νοταράδες που πολιορκούν το κάστρο, θεωρούν αρχικά σύμμαχο τους τον Γκούρα, αφού οι Ρουμελιώτες είχαν διαβεβαιώσει πως ακόμη και σε περίπτωση διαταγής για εισβολή θα τους υποστήριζαν. Στην πόλη θα εισέλθουν οι Γκούρας και Καρατάσος. Ο Νοταράς και ο Λόντος αφού οι μισθοφόροι τους θα τους εγκαταλείψουν, υποχωρούν στα Βασιλικά ή σύμφωνα με μια δεύτερη άποψη στο Κουτσομόδι. Από εκεί θα στείλουν γράμμα στο Γκούρα για την αθέτηση της συμφωνίας τους και στον Καρατάσο ενημερώνοντας για την κατάσταση και το θάνατο του Πάνου Κολοκοτρώνη στη μάχη, από ένα Βούλγαρο των κυβερνητικών στρατευμάτων. Η πρώτη επιστολή μάλιστα θα αναγνωστεί σε επεχόμενη συνεδρίαση του Βουλευτικού: «Ανεγνώσθη υπ' αριθ. 1240 προβούλευμα του Εκτελεστικού διά του οποίου περικλείεται αντίγραφον επιστολής του στρατηγού Γκούρα προς τον κύριον Σωτήριον Νοταράν, διά της οποίας ζητεί από αυτόν με την σύνεσιν του να οικονομήση τα πράγματα και να μην ανοιχθεί εμφύλιος πόλεμος. Ανεγνώσθη και αντίγραφον επιστολής Ανδρέου Λόντου και Ιω. Νοταρά.. »¹⁵⁵.

Στις 27 Νοεμβρίου στην Κόρινθο θα σταλεί ο κυβερνητικός Ι. Κωλέττης, συνοδευόμενος από τον Μακρυγιάννη προς ανάληψη της αρχηγίας των Ρουμελιωτικών στρατευμάτων και να επιβληθεί στη Πελοπόννησο¹⁵⁶. Την 1η Δεκεμβρίου ο Κωλέττης θα εκστρατεύσει κατά της Κορίνθου ώστε ν' αντιμετωπίσει

¹⁵³*Εφημερίς των Αθηνών*, αρ. φ. 24, 22.11.1824, σ. 2

¹⁵⁴*Εφημερίς των Αθηνών*, αρ. φ. 23, 15.11.1824, σ. 2

¹⁵⁵*Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας*, τ. 7, σ. 55

¹⁵⁶Σ. Α. Κουτίβας, *Ιστορία της Κορινθίας. Οι Νοταράδες*, σ. 354

τους οχυρωμένους στον Άγιο Γεώργιο, αντικυβερνητικούς. Η ίδια εφημερίδα αναφέρεται στις μάχες της Πελοποννήσου: «Δύο στρατιώται πληγωμένοι ελθόντες σήμερον από Κόρινθον, μας λέγουν ότι οι ειδικοί μας επολέμησαν με τους ενάντιους της Διοικήσεως εις Άγιον Γεώργιον, και εσκοτώθησαν και από τα δύο μέρη, και επληγώθησαν, και ζωντανά επιάσθησαν διάκρισις όμως της νίκης καμμία δεν έγινε. Περίμένεται εκεί ο κύριος Κωλέττης με μιαν άλλη στρατιωτική δύναμιν...»¹⁵⁷.

Ο Πανούτσος Νοταράς ως πρόεδρος του Βουλευτικού θα επέμβει επιδιώκοντας την ασφάλεια των Τρικάλων, η κυβέρνηση θα ειδοποιήσει τον Γκούρα απαγορεύοντας την επίθεση στα Τρίκαλα, εκείνος όμως μένοντας στην αρχική εντολή θα στείλει ένα σώμα Ρουμελιωτών προς σύλληψη των Ι. Νοταρά και Α. Λόντου. Στις 4 Δεκεμβρίου ο Γκούρας περιγράφει τη κατάσταση της περιοχής του μέσω μιας δημοσιευμένης επιστολής: «...Ημείς κινηθόντες από την Κόρινθον, ήλθομεν ενταύθα εις Κουτσουμάδι, το οποίον είχαν πιάση αυτοί, τους εκτοπίσαμεν, εσκοτώθησαν απ' εκείνους περίπου των [...] και λαβωμένοι πολλοί περισσότεροι, επιάσαμεν και πολλούς από αυτούς και τους εστείλαμε εις την Διοίκησην, από ημάς εσκοτώθησαν τρεις, και άλλοι τόσοι λαβωμένοι...»¹⁵⁸. Λίγες μέρες αργότερα, σε δεύτερη επιστολή προσθέτει «Γενναιότατε Σ. Κύριε Ιωάννη Νοταρά, ο εκλαμπρότατος κύριος Ιωάννης Κωλέττης πληρεξούσιος του. Εκτελεστικού Σώματος με αναγγέλει με διαταγή των 8 του τρέχοντος γραμμένην από τον Άγιον Γεώργιον να σας στείλω εις την Σ. Διοίκησιν. Λοιπόν ιδού έρχεται αυτόνο Στρατηγός Ευμορφόπουλος, και Κυ. Ν. Γρεζιώτης διά να σας αναγγείλουν την απόφασιν ταύτην, και διορίζω τον Αντιστράτηγον κυρ Ιωάννην Ροίκην να σας συντροφεύση έως εκεί.»¹⁵⁹.

Οι Τρικαλίτες υπό τον φόβο σφαγών θα καταφύγουν στις περιοχές της Γελήνης, του Φενεού και της Στυμφαλίας, ο Α. Λόντος θα προλάβει επίσης να ξεφύγει. Στις 9 Δεκεμβρίου ο Ιωάννης Νοταράς επιστρέφει στα Τρίκαλα, τα βρίσκει υπό την κατοχή Ρουμελιωτών¹⁶⁰ και παραδίδεται. Θα ακολουθήσει λεηλασία και ιδιαίτερος του πύργου των Νοταράδων. Την προηγούμενη μέρα ο Σωτήρης Νοταράς επιθυμώντας την αποφυγή της σύγκρουσης και την εύνοια προς τον γιό του Ιωάννη, μετέβη στο Κλημεντοκαίσαρι, όπου συνομίλησε με τον Γκούρα. Ο Νοταράς υιοθέτησε απολογητική στάση και συμφώνησε στην στρατιωτική αντιμετώπιση της

¹⁵⁷ *Εφημερίς των Αθηνών*, αρ. φ. 28, 06.12.1824, σ. 2

¹⁵⁸ *Εφημερίς των Αθηνών*, αρ. φ. 29, 10.12.1824, σ. 2

¹⁵⁹ *Εφημερίς των Αθηνών*, αρ. φ. 32, 21.12.1824, σ. 1

¹⁶⁰ Ν. Σπηλιάδης, *Απομνημονεύματα συνταχθέντα υπό του Ν. Σπηλιάδου διά να χρησιμεύσωσιν εις την Νέαν Ελληνικήν Ιστορίαν*, τ. 2, Αθήνα 1882, σ. 175

παράνομης Κυβέρνησης¹⁶¹. Ο Γκούρας θα οδηγήσει τον Σωτήριο στη φυλακή, όπου θα τον βασανίσει και θα τον υποχρεώσει να τον συμπεριλάβει στην διαθήκη του.

Ο Πανούτσος Νοταράς από το Ναύπλιο θα εκφράσει την έντονη διαμαρτυρία του στη κυβέρνηση για τα συμβάντα στα Τρίκαλα. Ο Γκούρας θα αγνοήσει την αντίδραση της κυβέρνησης και το μόνο που θα κάνει είναι η αποστολή του Ιωάννη Νοταρά, σιδεροδέσμιου, στο Ναύπλιο. Εκεί αρχικά ο Κουντουριώτης ορίζει την φυλάκιση του στο μπούρτζι, μετά τη παρέμβαση του θείου του, Πανούτσου Νοταρά, θα παραδοθεί σε εκείνον. Η *«Εφημερίς των Αθηνών»* χαρακτηριστικά γράφει: «Η Σ. Διοίκησις αφ' ού τους έπιασεν εις τον αδικώτατον κατά της Πατρίδος πόλεμον, τους φυλάττει για να τους παραδώσει ενα καιρώ εις το Έθνος, όταν συνέλθη. Και τον μεν Αρχοντόπουλον εδιώρισε διά φυλακήν όλον το Ναύπλιον, επεδή δεν είχε δι αυτό καμμίαν υποψίαν μήπως και φύγη, διά δύο δίκαια, πρώτον διότι αυτό από λόγου του επήγε και πρόσπεσεν εις τα άρματα της Διοικήσεως, και δεύτερον διατί έγινεν εγγυητής δι αυτό όπου να μη φύγη υποκείμενον εν πολλή υπολείψη, ο θείος του κύρ Πανούτζος Νοταράς...»¹⁶². Η δράση του Πανούτσου θα συνεχιστεί με τις αποκαλύψεις των πράξεων του Γκούρα στα Τρίκαλα κάνοντας την κυβέρνηση να κρατήσει μια πιο επιεική στάση απέναντι στους αντικυβερνητικούς. Έτσι το Εκτελεστικό θα αποδοκιμάσει τα γεγονότα στη Κορινθία και θα στείλει διαταγή στον Γκούρα να συνεχίσει την εκστρατεία του σε άλλες περιοχές.

Στις 5 Ιανουαρίου 1825 θα συσταθεί εννεαμελής επιτροπή ώστε να κριθούν οι ένοχοι της ανταρσίας και να αποδοθούν ποινές. Έτσι θα φυλακισθούν ανάμεσα σε άλλους ο Ιωάννης Νοταράς, ο Δεληγιάννης και ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης. Ο τελευταίος απαρηγόρητος μετά το θάνατο του γιού του, Πάνου βρίσκονταν στη Βυτίνα όντας σκιά του εαυτού του, ορίζει υπεύθυνο στην διαπραγμάτευση της παράδοσης τους, τον Πλαπούτα. Μετά από αυτά ο Κουντουριώτης θα εκμηδενίσει τους αντιπάλους και θα επιβάλλει τον πλήρη έλεγχο του στα πράγματα της Ελληνικής Επανάστασης. Την επικράτηση Κουντουριώτη ακολουθεί ο διορισμός νέων πληρεξουσίων στην Κορινθία, αλλά και οι διαμαρτυρίες από τον λαό εξαιτίας της παρουσίας Ρουμελιωτών. Με τους κατοίκους του χωριού Καλύβια Φενεού να ενημερώνουν τον Γκούρα για την κατανάλωση των σιτηρών τους από τα στρατεύματα¹⁶³. Σχεδόν ένα μήνα μετά, οι φυλακισμένοι πολιτικοί αρχηγοί θα

¹⁶¹Σ. Γ. Σταυρόπουλος, *ό. π.*, σ. 421

¹⁶²*Εφημερίς Αθηνών*, αρ. φ. 36, 17.01.1825, σ. 2

¹⁶³Μ. Χ. Ανδρεάδης, *Η Κορινθία μετά το 1821*, σ. 168

μεταφερθούν στην Ύδρα όπου κρατήθηκαν στο Μοναστήρι του Προφήτη Ηλία. Άγνωστο πως, φυλακισμένος στην Ύδρα βρέθηκε και ο Παναγιωτάκης Νοταράς. Είκοσι περίπου μέρες μετά τη σύλληψη τους έγινε γνωστή η εκστρατεία του Ιμπραήμ Πασά κατά της Πελοποννήσου. Υπό την απειλή του κοινού για όλους τους Έλληνες κινδύνου θα κλείσει η δεύτερη φάση του εμφυλίου.

3.2. Η απόβαση του Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο

Η Κυβέρνηση Κουντουριώτη έχει τώρα επιβληθεί πλήρως στους αντάρτες, ο εμφύλιος πόλεμος όμως παραλίγο να καταστρέψει τον αγώνα, με τα στρατεύματα να έχουν ουσιαστικά διαλυθεί και τον λαό εξαθλιωμένο. Αυτή την τραγική κατάσταση εκμεταλλεύτηκε η Υψηλή Πύλη σε μια προσπάθεια καταστολής της Ελληνικής επανάστασης. Ο Σουλτάνος προχώρησε σε συμφωνία με τον Μεχμέτ Αλή της Αιγύπτου. Εκείνος θα δεχτεί, θεωρώντας πως η κατάπνιξη της επανάστασης θα τον έκανε κύριο του Αιγαίου και θα μετέτρεπε την Αίγυπτο σε ανεξάρτητο κράτος. Δεν θα εκστρατεύσει όμως ο ίδιος, αλλά ο γιός του Ιμπραήμ¹⁶⁴. Ο Αιγυπτιακός στόλος είχε εξοπλιστεί και προετοιμαστεί για εκστρατεία, ενώ μια Γαλλική στρατιωτική επιτροπή είχε αναλάβει την αναδιοργάνωση του στρατού. Ο ναυτικός επίσης εξοπλισμός του είχε ενισχυθεί από τη Γαλλία. Πρώτα θα χτυπήσει τη Κρήτη, θ' ακολουθήσουν τα νησιά Κάσος και Ψαρά. Στα νέα αυτά οι Μωραΐτες και Ρουμελιώτες αρχικά ξαφνιάστηκαν, συνέχισαν όμως την εμφύλια διαμάχη με τον Κουντουριώτη να οργανώνει την πολιορκία της Πάτρας.

Οι νησιώτες προσπάθησαν ν' αμυνθούν εν μέρει επιτυχημένα, με τη κυβέρνηση να διαθέτει για τον εξοπλισμό του στόλου κάποια χρήματα από το δάνειο της Αγγλίας. Περί τα τέλη Αυγούστου ο Αιγυπτιακός θα ενωθεί με τον Τουρκικό στόλο και παρά μια επίθεση του Μιαούλη το μεγαλύτερο μέρος των πλοίων φτάνει στη Σούδα. Από εκεί θα πλεύσει χωρίς καμία αντίσταση προς τη Πελοπόννησο, όπου δεν υπήρχε πλέον οργανωμένος στόλος. Μεταξύ 11ης και 12ης Φεβρουαρίου 1825, ο Ιμπραήμ θα φτάσει στο λιμάνι της Μεθώνης. Θα προελάσει στη Πελοπόννησο και θα καταλάβει το μεγαλύτερο τμήμα της, συμπεριλαμβανομένης της Τρίπολης, της Κορίνθου και του κάστρου της. Ισχυρή αντίσταση θα επιδειχθεί στη Μάνη και τη περιοχή της Ερμιονίδας, με την τελευταία να παραμένει σε ελληνικά χέρια. Αναλυτικότερα στα τέλη του ίδιου μήνα ο Κουντουριώτης με επικυρωμένο ψήφισμα

¹⁶⁴Γ. Κορδάτος, *Η μεγάλη Ιστορία της Ελλάδας*, τ. 10, Αθήνα 1959, σ. 469 - 470

θα συγκεντρώσει όλες τις εξουσίες και θα ηγηθεί της εκστρατείας κατά του Ιμπραήμ στη Μεσσηνία¹⁶⁵.

Θα χρησιμοποιήσει τα διαθέσιμα Ρουμελιώτικα και Πελοποννησιακά στρατεύματα του Μοριά. Την ίδια στιγμή οι Έλληνες παραμένουν διχασμένοι με τους ηγέτες της Επανάστασης να βρίσκονται φυλακισμένοι στην Ύδρα ή να καταζητούνται. Το ηθικό των Ελλήνων είναι πεσμένο με την κατάσταση να χειροτερεύει από την άρνηση των Πελοποννησίων για μάχη, εξαιτίας της απουσίας των φυσικών αρχηγών τους¹⁶⁶.

Η κυβέρνηση θα εγκαταλείψει τα σχέδια για εκστρατεία κατά της Πάτρας, θα στείλει εντολές προς τους οπλαρχηγούς, θα οργανώσει επιμελητείες για τον ανεφοδιασμό του στρατού σε όλη την Πελοπόννησο, θα απευθύνει προκηρύξεις προς τη Γαλλία και την Ιταλία. Στην αντίπαλη πλευρά ο Ιμπραήμ σχεδιάζει την κατάληψη των κάστρων της νοτιοδυτικής Πελοποννήσου. Πρώτα θα πέσουν τα φρούρια της Σφακτηρίας και του Ναυαρίνου. Λόγω της προέλασης του Ιμπραήμ και μετά από πιέσεις, ο Λάζαρος Κουντουριώτης θα αναγκασθεί να ελευθερώσει τους κρατούμενους και να συνεργαστεί με τους μέχρι τότε αντιπάλους του. Θα τους μεταφέρει στο Ναύπλιο, όπου μετά τη δοξολογία στην Εκκλησία του Αγίου Γεωργίου και του όρκου στα δύο σώματα της κυβέρνησης, θα δωθεί αμνηστία. Ο Κολοκοτρώνης θα οριστεί αρχιστράτηγος και ο Ι. Νοταράς θα αναλάβει εκ νέου την αρχηγία της Κορινθίας.

Ισχυρή αντίσταση στον Ιμπραήμ θα προβάλλει ο Παπαφλέσσας, στις 20 Μαΐου θα οχυρωθεί στο Μανιάκι όπου παρα την εμφανή αδυναμία επικράτησης, θα αμυνθεί σθεναρά μέχρι να χάσει τη ζωή του μαζί με όλους τους στρατιώτες του. Η ήττα όμως στη Ντραμπάλα, στις 7 Ιουνίου άνοιξε τον δρόμο προς την Τρίπολη για τους Αιγυπτίους. Κάνοντας τον Κολοκοτρώνη να κατανοήσει την δυναμική του οργανωμένου αντίπαλου στρατού και οδηγώντας τον σε απομάκρυνση στις ορεινές περιοχές της Καρύταινας και Στεμνίτσας. Από εκεί θα επιδωθεί σε ανταρτοπόλεμο θεωρώντας την τακτική αυτή ως μοναδική λύση. Ο Ιμπραήμ θα φτάσει στην Τρίπολη τρεις μέρες μετά, βρίσκοντας την πόλη εγκαταλελειμμένη από τους κατοίκους, γεμάτη όμως με προμήθειες. Έξω από την πόλη θα συγκεντρωθούν ελληνικές δυνάμεις, ανάμεσα τους και Κορινθιακά σώματα. Ο Ιμπραήμ θα κινηθεί προς την

¹⁶⁵Δ. Κόκκινος *Η Ελληνική Επανάσταση*, τ. 4

¹⁶⁶Α. Ε. Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού. Η μεγάλη Ελληνική Επανάσταση (1821 - 1829). Ο Αφρικανικός Σιμόν ή η επιδρομή του Ιμπραήμ στην Ελλάδα*, Θεσσαλονίκη 1986, τ. 7, σ. 19, στο εξής βλ. Α. Ε. Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού. Η μεγάλη Ελληνική Επανάσταση*, τ. 7

Αργολίδα αντιμετωπίζοντας τους Έλληνες στους Μύλους.

Μαζί με τους υπόλοιπους απελευθερωμένους αντικυβερνητικούς οι Ιωάννης και Παναγιωτάκης Νοταράδες είχαν επιστρέψει στα Τρίκαλα. Από εκεί ο πρώτος θα στείλει ενημερωτική επιστολή στον Κολοκοτρώνη αναμένοντας τις εντολές του¹⁶⁷. Μετά από αυτή την επικοινωνία ο Κολοκοτρώνης θα μετακινηθεί στο Χρυσοβίτσι όπου θα οργανώσει στρατόπεδο σχεδιάζοντας την εισβολή στη Τρίπολη. Στρατολόγηση πραγματοποιούσαν και οι Νοταράδες στην Κορινθία, με λιποταξίες όμως να σημειώνονται συνεχώς. Ο Κολοκοτρώνης θα συγκροτήσει ένα ακόμη στρατόπεδο στο Λεβίδι με τους Ζαΐμη, Λόντο, Σολιώτη και τους Νοταράδες. Με μια επιστολή ο στρατηγός ενημερώνει για την επικρατούσα κατάσταση: «Κατά την 22 του ήδη λήγοντος πρωίας πληροφορηθείς εκ των γραμμάτων της Διοικήσεως, ότι ο εχθρός ήτον να κάμη απόβασιν εις Νεόκαστρον, απεφάσισα να δώσω γενικήν μάχην περί τα Τρίκορφα, ώστε νικών αυτών να τους αφαιρέσω την ελπίδα της ενώσεως. Εδίδωρισα λοιπόν τον Στρατηγόν Δημήτριον Κολιόπουλον με δύο χιλιάδας να προκαταλάβη το Βαλτέστι τους Στρατηγούς Κανέλλον και Παπατσώνην και τον υιόν μου Γενναίον με 3 χιλ, προκαταλάβουν τα χαρακώματα (ταμπούρια) των Τρικόρφων, και τους κυρίους Ζαΐμην, Λόντον και Νοταράν, Πετιμεζάν και Σουλιώτην με 4 χιλ, οίτινες ήσαν εις το Λεβίδι... Ο Ζαΐμης όμως, Λόντος και, Νοταράς, φθάσαντες κατά την 22 το εσπέρας εις Σχρέπαν, άναψαν ταις φωτιές των, εκ των οποίων πληροφορήθησαν οι εχθροί τον ερχομόν των στρατευμάτων, και περί τα ξημερώματα εκινήθησαν εκ Τριπολιτζάς διά να προκαταλάβωσι τα Τρίκορφα...Εγώ κατ' εκείνην την ώραν έφθασα εις την Σχρέπαν, και διέταξα τον στρατηγόν Νοταράν ναπροκαταλάβη εν Τσιμάρι... Η μάχη εξηκολουθει από τας δώδεκα έως τας επά ώρας εις το χαρακώμα του Δελιγιάννη και του Γενναίου...Ο αντιστράτηγος Νοταράς κατά τον οποίο διευθύνθη η δυνατωτέρα ορμή του εχθρού, αφού εις την γενναίαν του αντίστασιν εφονεύθη ο υπασπιστής του Χρήστος Παναγιούλας, και ο ίδιος εκινδύνευσε, δεν εδυνήθη πλέον να κρατήση τας λειποτακτών τας Κορινθίους...Της λειποταξίας των Κορινθίων το οποίον εμιμήθησαν οι περισσότεροι των Καλαβρυτινών, επέφερε την γενικήν τροπήν, μ' όλον ότι εις την μάχην ταύτην μόνον 30 Έλληνες εφονεύθησαν των δε εχθρών περίπου εξακόσιοι έπεσαν, πεζοί και ιππείς και μεταξύ αυτών πολλοί σημαντικοί...»¹⁶⁸.

¹⁶⁷ Δ. Κόκκινος, *Η Ελληνική Επανάσταση*, Αθήνα 1956, τ. 5, σ. 43, στο εξής βλ. Δ. Κόκκινος, *Η Ελληνική Επανάσταση*, τ. 5

¹⁶⁸ *Εφημερίς των Αθηνών*, αρ. φ. 74, 03.07.1825, σ. 2

Ο Κολοκοτρώνης κατόπιν σκόπευε να αποκλείσει στην Τρίπολη τους Τούρκους, ο Ιμπραήμ αντιλαμβάνεται όμως τα σχέδια του και στέλνει στις 24 Ιουνίου πολυάριθμο σώμα στα κοντινά οχυρώματα της πόλης. Εκείνα θα προσπαθήσουν να καταλάβουν ο Γενναίος Κολοκοτρώνης και ο Παπατσώνης. Ο Ιμπραήμ υπερισχύει αριθμητικώς οδηγώντας σε φυγή πρώτα τα σώματα των Καλαβρυτινών και ύστερα του Παναγιωτάκη Νοταρά. Θ' ακολουθήσουν διάφορες μικροσυμπλοκές μεταξύ Ελληνικών και Αιγυπτιακών στρατευμάτων, όπως αυτή στα τέλη Ιουλίου στην περιοχή Διάσελο της Κανδήλας με τη συμμετοχή του Νοταρά. Τον Ιούλιο του 1825 ο Ιμπραήμ με πολυάριθμα στρατεύματα θα φτάσει στην περιοχή της Ορεινής Κορινθίας. Οι κάτοικοι θα εγκαταλείψουν τα σπίτια τους και θα καταφύγουν στα βουνά και στις σπηλιές εκεί. Οι Έλληνες θα στήσουν ενέδρες υπό τον Παπανίκα στην Στυμφαλία, στην Καστανία και στα Ντούσια, κάνοντας εφόδους κατά του εχθρικού στρατού. Οι Τουρκαλβανοί του Ιμπραήμ προσπάθησαν να καταλάβουν το ορμητήριο του Παπανίκα στη Λαύκα και στη Καστανιά, χωρίς αποτέλεσμα¹⁶⁹, έτσι η εκστρατεία δεν σημείωνε αξιόλογα αποτελέσματα στην ορεινή Κορινθία. Στις 3 Αυγούστου ο Ζαΐμης και Νοταράς βρίσκονται στα σύνορα Κορινθίας Καλαβρύτων περιμένοντας εντολές για κάθοδο στην Τρίπολη¹⁷⁰.

Ο Κολοκοτρώνης είχε πληροφορίες για τη μετακίνηση νέων Αιγυπτιακών στρατευμάτων από το Ναυαρίνο στην Τρίπολη, αποφασίζοντας τον αποκλεισμό αυτής της οδού. Καταλαμβάνει οχυρές θέσεις της περιοχής, όμως ο Ιμπραήμ αντιλαμβάνεται τις ελληνικές κινήσεις και σύντομα στέλνει ένα τάγμα. Αποτέλεσμα μεταξύ 23 και 24 Ιουλίου να εκτυλιχθεί σφοδρή μάχη με μεγάλες απώλειες και για τις δύο πλευρές¹⁷¹. Μετά τα γεγονότα στα Τρίκορφα και ακολούθως στη Δαβιά, ο Παπανίκας θα παραμείνει στην Ορεινή Κορινθία, οργανώνοντας τον ανεφοδιασμό των ανδρών του και μέρος των Νοταράδων θα προχωρήσουν στη Βόχα. Μετά τις εξελίξεις αυτές οι στρατιωτικοί αρχηγοί δυσκολεύονται να σχηματίσουν πολυπληθή σώματα, έτσι γίνονται οι πρώτες σκέψεις αίτησης εξωτερικής βοήθειας. Στις 15 Αυγούστου ο Νοταράς θα φτάσει στα Βέρβαινα μαζί με τους Κολοκοτρώνη και Γρίβα και από εκεί κινούνται κατά του Ιμπραήμ στην επαρχία του Μυστρά όπου θ' αντιμετωπίσουν Αιγυπτιακά στρατεύματα περιορίζοντας τις λεηλασίες τους. Το ενωμένο στρατόπεδο απάρτιζαν οι Γ. Κολοκοτρώνης, Κ. Δεληγιάννης, Ι. Νοταράς και

¹⁶⁹Λ. Αποστολίδης, *Παπανίκας*, σ. 32

¹⁷⁰Σ. Α. Κουτίβας, *Ιστορία της Κορινθίας. Οι Νοταράδες*, σ. 380

¹⁷¹Α. Ε. Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τ. 7, σ. 410

Χατζή Μιχάλης.

Όμως η οικονομική αδυναμία της κυβέρνησης και οι εσωτερικές έριδες μεταξύ αγγλόφιλης και γαλλόφιλης παράταξης οδήγησαν στην υπογραφή πρακτικού συνεργασίας των αγγλόφιλων στο Ναύπλιο περί τα τέλη Αυγούστου. Υπέγραψαν οι Θ. Κολοκοτρώνης, Α. Λόντος, Γ. Γιατράκος, Ι. Νοταράς, Β. Θεοδώρητος, Π. Νοταράς, Γ. Κουντουριώτης, Α. Παπαγιαννόπουλος, Α. Μαυροκορδάτος και Κ. Μαυρομιχάλης¹⁷². Από το Ναύπλιο ο Κολοκοτρώνης θα επιδιώξει την οργάνωση τακτικού στρατού, άποψη που υποστήριζε και ο Πανούτσος Νοταράς. Μέσα από αυτές τις διαδικασίες ο Α. Ζαΐμης θ' αποδεχτεί την αρχιστρατηγία του Καραϊσκάκη στη Στερεά Ελλάδα. Με τον Ιμπραήμ να συνεχίζει τις επιδρομές του στη Πελοπόννησο ο Κολοκοτρώνης προέβει στις εξής κινήσεις όπως καταγράφει ο τύπος: «Κατά δε νεωτέρας ειδήσεις από γράμματος του γενικού στρατηγού Θ. Κολοκοτρώνη από 8 του παρόντος μηνός, οι ημέτεροι έπιασαν τα μεταξύ Αρκαδίας και Αλφειού στενά, το Κλειδί, και μίαν άλλην θέσιν εξ' ών εδύνατο να περάση ο εχθρός εις Ήλιδα. Ο γενικός αρχηγός Θ. Κολοκοτρώνης, δεν έλειψε ούτε λείπει από του να βιάζη τους οπλαρχηγούς των επαρχιών, καθώς και τον κ. Ζαΐμην, Νοταράν και λοιπούς να επιταχύνωσι την στρατολογίαν των επαρχιών των...»¹⁷³. Παράλληλα ξεκίνησαν οι διαδικασίες προς εκλογή διπλάσιων από τους υπάρχοντες πληρεξούσιους για την επερχόμενη Γ' Εθνική Συνέλευση.

Η εθνοσυνέλευση είχε προγραμματιστεί για τις 25 Δεκεμβρίου 1825, όμως οι παραστάτες δεν εμφανίστηκαν. Τον Φεβρουάριο το επόμενου έτους μετά από δεύτερη εγκύκλιο, ως τόπος συγκέντρωσης θα οριστούν τα Μέγαρα. Τελικά η συγκέντρωση θα γίνει στην Επίδαυρο, με τον Πανούτσο Νοταρά να εκλέγεται πρόεδρος. Οι εργασίες της θα ξεκινήσουν στις 6 Απριλίου σε εκρηκτικό κλίμα, με τους Πελοποννήσιους να δημοσιεύουν σχέδιο νόμου ανατίθεντας όλη την κυβερνητική εξουσία σε τρία πρόσωπα και ένα γραμματέα¹⁷⁴.

Την ήδη δύσκολη κατάσταση θα χειροτερέψει μια ακόμη προσπάθεια της Υψηλής Πύλης προς διάλυση της Ελληνικής Επανάστασης. Στέλνοντας τον διακεκριμένο στρατηγό Κιουταχή να πολιορκήσει το Μεσολόγγι. Ήδη από τον Οκτώβριο του 1825 ο Ιμπραήμ έχει μεταβεί προς βοήθεια του σερασκέρη της Ρούμελης στην πολιορκία του Μεσολογγίου. Στα πλαίσια της Εθνοσυνέλευσης ο

¹⁷²Σ. Α. Κουτίβας, *Ιστορία της Κορινθίας. Οι Νοταράδες*, σ. 382

¹⁷³Γενική Εφημερίς της Ελλάδος, αρ. φ. 2, 10.10.1825, σ. 2

¹⁷⁴Γ. Κορδάτος, *ό. π.*, σ. 531

Νοταράς θα ψηφίσει νόμο για δανεισμό προς στήριξη των πολιορκημένων όπως φαίνεται παρακάτω: «Η. Ανεγνώσθη έγγραφον του Εκτελεστικού υπ' αριθ. 18858, διά του οποίου προσκαλεί τους πληρεξούσιους της Πελοποννήσου να επιταχύνωσι το δάνειον του τμήματος της Πελοποννήσου και ζητεί ή άλλον πρόχειρον πόρον ή την ευκόλυνσιν εκείνου της εκποιήσεως. Εγκλείει και αντίγραφον επιστολής των πληρεξουσίων της Πελοποννήσου εξ Άργους προς αυτό, διά της οποίας υπέσχοντο να γένη έρανος από Πελοποννησίους ενός 20 ημερών διά την έκπλευσιν του στόλου.

Έμεινεν εις σκέψιν.

ΎΘ. Επέστρεψεν η επιτροπή, ήτις διωρίσθη να σκεφθή περί του τρόπου να έμβη στρατιωτική δύναμις εις Μεσολόγγιον από της Πελοποννήσου, και επαρουσίασε σχέδιον, διά του οποίου προβάλλει να διαταχθώσι διάφοροι οπλαρχηγοί της Πελοποννήσου να στρατολογήσωσιν από τας επαρχίας των και να λάβωσι τα έξοδα από τας προσόδους αυτών.

Έμεινεν εις σκέψιν

Τη 7 Απριλίου 1826 εν Επιδαύρω

Ο Πρόεδρος

Πανούτζος Νοταράς»¹⁷⁵

Οι πολιορκημένοι στο Μεσολόγγι αν και απελπισμένοι από πείνα και αρρώστιες αρνούνται τις προτάσεις του για παράδοση, ακόμη και κατά τις αρχές Μαρτίου. Τελικά οι οπλαρχηγοί θα αποφασίσουν να κάνουν έξοδο, ως ημερομηνία θα οριστεί η 10η Απριλίου. Το σχέδιο θα διαρρεύσει και ο Ιμπραήμ έχει προχωρήσει στις απαραίτητες προετοιμασίες. Το βράδυ οι Μεσολογγίτες και οι Φιλέλληνες που βρίσκονταν εκεί χωρίστηκαν σε τρία σώματα και βγήκαν από τη πόλη. Χτυπήθηκαν σκληρά από τα εχθρικά πυρά, ενώ όσοι δεν σκοτώθηκαν στο πεδίο εκτελέστηκαν. Η ηρωική πτώση θα μεταδοθεί στην Ευρώπη. Κανοντας τους Φιλέλληνες και πολλούς άλλους να υποστηρίζουν ξανά ένθερμα τον Ελληνικό αγώνα.

Στις 12 Απριλίου θα φτάσει στη Συνέλευση η είδηση της Εξόδου οδηγώντας στην επιτάχυνση εκλογής της νέας κυβέρνησης, την ψήφιση σχεδίου νόμου της «*Διοικητής Επιτροπής Ελλάδος*» με έντεκα όμως μέλη και δικτατορική ουσιαστικά εξουσία υπό του Α. Ζαΐμη. Θα οριστεί επίσης και μια «*Επιτροπή της Συνελεύσεως*», όπου συμπεριλαμβάνεται και ο Πανούτσος Νοταράς, με τα εξής καθήκοντα. Την προκήρυξη Εθνικής Συνέλευσης στο τέλος του Σεπτεμβρη, τον έλεγχο λογαριασμών

¹⁷⁵ *Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας*, τ. 3, σ. 158

του υπουργείου Οικονομικών, της διαπραγμάτευσης με τον Άγγλο πρέσβη της Κωνσταντινούπολης, Κάννιγκ και τον διορισμό νέων μελών στην αντιπροσωπεία του Λονδίνου ζητώντας επίσημα τη στήριξη της χώρας. Ο Υψηλάντης μόνο θα διαμαρτυρηθεί για την αποκλειστική στροφή στην Αγγλία, με αποτέλεσμα ψήφισμα για την στέρηση κάθε πολιτικού και στρατιωτικού υπουργήματος του¹⁷⁶. Εκτός αυτού του θλιβερού περιστατικού στη νέα κυβέρνηση, με τις παρεμβάσεις του Π. Νοταρά θα κυριαρχήσει η συμφιλίωση. Υπό τις προτροπές του ο Λ. Κουντουριώτης εκλέγεται μέλος της κυβέρνησης, αρνήθηκε όμως τη θέση για λόγους υγείας. Παρά την επικρατούσα κατάσταση θα φτάσουν τότε στην Ελλάδα τρεις σημαντικοί Άγγλοι, ο Κόχραν, ο Τσωρτς και ο Χάμιλτον προσπαθώντας να βοηθήσουν στη σύγκλιση της κατάστασης. Μαζί τους θα φέρουν χρήματα από τους φιλελληνικούς κύκλους της Ευρώπης, και ποσά από το δεύτερο δάνειο της Αγγλίας. Η κυβέρνηση αφού εγκαταστάθηκε στο Ναύπλιο έλαβε μέτρα προστασίας των φρουρίων, όρισε φρούραρχο του Ακροκορίνθου τον Ι. Νοταρά και του ανέθεσε τη συγκέντρωση των χρημάτων από το εσωτερικό δάνειο για την επαρχία του. Την επικρατούσα κατάσταση περιγράφει η «Γενική Εφημερίς της Ελλάδος» με το παρακάτω άρθρο: «Ο στρατηγός Ιωάννης Νοταράς και οι Κ. Ιωάννης, Θ. Κολοκοτρώνης, αισθανόμενοι κατά βάθος την βαρύτητα του γενικού της Ελλάδος κινδύνου, και εννοούντες πόσον εύκολον είναι και ο γενικός της πατρίδος κίνδυνος να απομακρυνθή, και τα σχέδια του Αιγυπτίου εχθρού ολικώς να ανατραπώσιν, όταν οχυρωθώσι και ενδυναμωθώσιν ακόμη περισσότερο τα μέρη εκείνα, τα οποία μελετά να προσβάλη ο εχθρός...»¹⁷⁷.

3.3. Η δράση των Κορινθίων στα γεγονότα της εποχής

Στα τέλη του Απριλίου ο Ιμπραήμ θα επιστρέψει στην Πελοπόννησο προχωρώντας στα Καλάβρυτα. Τότε ο Α. Λόντος θα καταλάβει το μοναστήρι του Μέγα Σπηλαίου με τον Ι. Νοταρά να τον ενισχύει. Ο Παναγιωτάκης Νοταράς σπεύδει προς ενίσχυση του στρατοπέδου του Κολοκοτρώνη. Τον Ιούλιο, ο Ιμπραήμ θα φτάσει με μεγάλο σώμα ιππέων και πεζών στην Κορινθία και θα κινηθεί προς τα χωριά Λαύκα και Καστανιά. Τη προέλαση του διακόπτει η αντίσταση στη θέση Καταβόθρες¹⁷⁸. Την ίδια περίοδο θα ξεκινήσουν και οι έριδες μεταξύ Ζαΐμη και Κολοκοτρώνη με τον πρώτο να επεμβαίνει σε στρατιωτικά ζητήματα των επαρχιών

¹⁷⁶Α. Ε. Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τ. 7, σ. 533

¹⁷⁷Γενική Εφημερίς της Ελλάδος, αρ. φ. 10, 07.11.1825, σ. 38

¹⁷⁸Α. Ε. Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τ. 7, σ. 570

Βοστίτσας και Κορινθίας¹⁷⁹. Στρατιωτικός αρχηγός της πρώτης ήταν ο Α. Λόντος με αρχηγό τον Δ. Μελετόπουλο. Τις αντίστοιχες θέσεις στην Κορινθία κάλυπταν οι Ιωάννης και Παναγιωτάκης Νοταράδες.

Οι δύο αρχηγοί διατηρούσαν ιδιαίτερους δεσμούς με τον Ζαΐμη (οι οικογένειες Ζαΐμη και Νοταρά είχαν συνδεθεί με επιγαμίες), έτσι ο Κολοκοτρώνης επεδίωξε να προσεταιρίσει τους υπαρχηγούς αυτών. Η ρήξη των δύο Νοταράδων ήταν εύκολη λόγω της προϋπάρχουσας αντίθεσης μεταξύ των δύο συγγενικών οικογενειών των στα Τρίκαλα, όπως αυτή αναφέρθηκε στα πρώτα κεφάλαια. Ο Παναγιωτάκης είχε διακριθεί σε πολλές μάχες, έχαιρε της συμπάθειας του Κ. Δεληγιάννη και του Θ. Κολοκοτρώνη, ήταν υπεύθυνος για τη στρατολόγηση της περιοχής και την πληρωμή των ανδρών από την είσπραξη φόρων. Από την άλλη πλευρά ο Ιωάννης αν και είχε την υποστήριξη του Πανούτσου Νοταρά είχε προκαλέσει την εχθρότητα των Κορινθίων λόγω της βαριάς φορολογίας που είχε επιβάλλει¹⁸⁰.

Τον Μάιο του 1826 ο Θ. Κολοκοτρώνης θα στείλει τους δύο υπαρχηγούς στις επαρχίες τους προς στρατολόγηση ανδρών. Εκεί ο Παναγιωτάκης ζήτησε την αναλογία του στη φορολογία (δεκατιά) από τις σταφίδες, ώστε να πληρώσει τους στρατιώτες του. Η κυβέρνηση αρνήθηκε απαντώντας πως τα χρήματα θα εισπράττονταν από τον Ιωάννη Νοταρά και πως ο Παναγιωτάκης όφειλε να τεθεί υπό τις διαταγές του. Εκείνος κατόπιν συνεννόησης με τον Κολοκοτρώνη στρατολόγησε Κορινθίους και προχώρησε προς τον Ισθμό όπου ενώθηκε με τις δυνάμεις του. Ο Ιωάννης Νοταράς αφού ενημερώσει τον Ζαΐμη θα ενισχυθεί με Σουλιώτικα και Ρουμελιώτικα στρατεύματα και θα προχωρήσει σε βιαιότητες κατά των αντιπάλων του. Μπροστά σε αυτές τις εξελίξεις οι οπλαρχηγοί αναστατώθηκαν θεωρώντας πως εάν οι πρόσοδοι δίδονταν στον Ιωάννη Νοταρά, τότε θα πληρώνονταν μόνο οι Ρουμελιώτες. Την ρήξη μεταξύ των Νοταράδων χειροτέρεψε μια ερωτική αντιζηλία, το κοινό ενδιαφέρον δηλαδή για την μικρότερη κόρη του προκρίτου Θεοχαράκη Ρέντη, Σοφία. Εκείνη τον Ιούλιο του 1826 θα αρραβωνιαστεί τον Ιωάννη. Τον ίδιο μήνα θα μεταφερθεί από το Ναύπλιο στο Σοφικό ο πατέρας του, Σωτήριος. Εκεί θα βρεθεί όμηρος του Παναγιωτάκη Νοταρά και των Σοφικιτών, με τον γιό του σύντομα να βαδίζει κατά του χωριού ώστε να τον ελευθερώσει. Το Σοφικό θα πολιορκηθεί για οκτώ ημέρες και τελικά ο Ιωάννης θα εισέλθει σε αυτό καίγοντας σπίτια και το δάσος

¹⁷⁹Σ. Α. Κουτίβας, *Ιστορία της Κορινθίας. Οι Νοταράδες*, σ. 394

¹⁸⁰Λ. Αποστολίδης, *Παπανίκας*, σ. 36

όπου κατέφυγαν οι κατοικοί. Υπεύθυνος θα θεωρηθεί ο αντιστράτηγος Χατζη Γιάννης Μερτζέλλος και θα φυλακιστεί¹⁸¹. Κατόπιν οι Σοφικίτες θα απευθυνθούν επανειλημμένα στη κυβέρνηση για απόδοση δικαιοσύνης, χωρίς αποτέλεσμα. Ο Παναγιωτάκης τότε θα μετατρέψει σε ορμητήριο τη Μονή της Παναγίας του Βράχου, στη Νεμέα και θα προβεί σε επιθέσεις κατά φιλικών προς τον Ιωάννη χωριών, ακόμη και στα Τρίκαλα. Την εμφύλια σύγκρουση στην Κορινθία σχολιάζει η *«Γενική Εφημερίς της Ελλάδος»*: «..Αι ταραχαί αυταί επικρατούσι κυριωτέρως εις την επαρχίαν της Κορίνθου. Ο στρατηγός Ιωάννης Νοταράς, και ο αντιστράτηγος Παναγιώτης Νοταράς, νέοι και οι δύο ανάγωγοι, εμπαιθείς και των πραγμάτων άπειροι, είναι των νέων τούτων εμφυλίων ταραχών πρωταίτιοι. Οι καλοί τούτοι πατριώται μήτε την αληθινήν φιλοτιμίαν, μήτε την αληθινήν δόξα γνωρίζοντες, και μικρά φροντίζοντες περί των κοινών της πατρίδος συμφερόντων, αντιζηλία μόνον μικροπρεπεί κινούμενοι, εφιλονείκουν πρό πολλού περί πρωτείων και υπεροχής εις την επαρχίαν της Κορίνθου, ως εξ αυτής και οι δύο όντες. Εις τα αίτια της διαφοράς ταύτης ηνώθησαν έπειτα και μικρά τίνα ίδια συμφέροντα και τελη, και διά ποταπάς αφορμάς εκινήθησαν και εξήφθησαν άγρια πάθη..»¹⁸².

Η μεγάλη περιουσία των Νοταράδων έχει σπαταληθεί κατά τα προηγούμενα έτη για τις ανάγκες του αγώνα, έτσι τώρα για την πληρωμή των στρατευμάτων ήταν απαραίτητη η συγκέντρωση των φόρων και ιδιαίτερα από τη πώληση σταφίδας. Όταν όμως κάτι τέτοιο δεν στάθηκε δυνατό, ο Ι. Νοταράς κινδύνευσε από τους Ρουμελιώτες και αποσύρθηκε στον Ακροκόρινθο. Τελικά τα μέλη της *«Διοικητικής επιτροπής»*, ο Πλαπούτας και ο Αποστόλης Κολοκοτρώνης θα πάρουν θέση, μοιράζοντας στις αρχές Σεπτεμβρίου τα εισοδήματα της Κορινθίας αποτρέποντας με τον τρόπο αυτό μια νέα σύγκρουση. Και αυτός ο εμφύλιος θα αφήσει μια Κορινθία κατεστραμμένη με εκθεμελιωμένα χωρία και πολλούς νεκρούς.

Μετά την πτώση του Μεσολογγίου η Δυτική Στερεά Ελλάδα ελέγχεται από τους Οθωμανούς. Ο Ιμπραήμ θα συνεχίσει τη δραση του στο κέντρο της Πελοποννήσου. Ο Κιουταχής ετοιμάζεται να κινηθεί προς την Αττική και να διαβεί κατόπιν τον Ισθμό. Η πόλη της Αθήνας γρήγορα θα υποκύψει, η ακρόπολη όμως θα πολιορκηθεί και θα αντέξει για ένα χρόνο τις επιθέσεις.

Τότε στην Κορινθία ο Ι. Νοταράς απαιτούσε χρήματα από τη φορολογία των

¹⁸¹Σ. Α. Κουτίβας, *Ο αντιστράτηγος Χατζηγιάννης Μερτζέλλος ή Σοφικίτης. Οι στρατιωτικές και οικονομικές του υπηρεσίες στο αγωνιζόμενο έθνος το 1821*, Αθήνα 1968, σ. 52, στο εξής βλ. Σ. Α. Κουτίβας, *Ο αντιστράτηγος Χατζηγιάννης Μερτζέλλος ή Σοφικίτης*

¹⁸²*Γενική Εφημερίς της Ελλάδος*, αρ. φ. 82, 11.08.1826, σ. 327

χωριών για την εκστρατεία του υπό την απειλή επίθεσης. Οι κάτοικοι ζήτησαν τη βοήθεια του Κορίνθιου Δημογέροντα, ο οποίος όρισε στον Χατζή Γιάννη και τον Χελιώτη να αποτρέψουν μια τέτοια εξέλιξη. Την ίδια περίοδο ο Πανούτσος Νοταράς είχε προτείνει την διαίρεση της Κορινθίας προς αποφυγή περαιτέρω συγκρούσεων μεταξύ των εξαδέλφων¹⁸³, η πρόταση αυτή όμως προξένησε έντονες αντιδράσεις. Η σύγκρουση αποφεύχθηκε μέσω της επείγουσας μετακίνησης του στην Αττική, με τον Μερτζέλλο να υποχρεούται σε εκστρατεία υπό τον Νοταρά¹⁸⁴. Εκείνη την περίοδο πολυάριθμα Ελληνικά σώματα είχαν συγκεντρωθεί στην πεδιάδα μεταξύ της ακρόπολης των Αθηνών και του Φαλήρου. Έτσι αφού η κατάσταση θα ηρεμήσει, ο Ι. Νοταράς θα φτάσει τον Δεκέμβριο του 1826 στο Φάληρο, στο στρατόπεδο του Τόμας Γκόρντον. Ο Παναγιωτάκης θα διατηρήσει ανεξάρτητο στρατόπεδο, στο Κερατσίνι¹⁸⁵.

Ο ίδιος μέσω επιστολής έλεγε: «Καθώς και σήμερον το πρωί ανέφερον προς τη Σ. Διοίκησιν ότι εκκινώ με όσους στρατιώτας έχω έτοιμους, και έρχομαι εις το Καλαμάκι, ταύτη τη ώρα περί την δωδεκάτην της ημέρας έφθασα ενταύθα, όπου και εστρατοπέδευσα μένω δε ενταύθα έως την αύριον, διά να συναχθώσι και τα υπό την οδηγίαν μου διάφορα μισθωτά τάγματα, συμποσούμενα εις χίλιους τριακόσιους στρατιώτας, και άμα φθάσωσιν εκστρατεύω, καθώς διετάχην, αυτόχθονας στρατιώτας Κορίνθιους δεν επήρα μαζί μουσ επειδή οι μεν έχοντες προθυμίαν να με ακολουθήσωσιν, εμποδίζονται φοβούμενοι τούς όπισθεν αντενεργούντας.»¹⁸⁶. Τον Ιανουάριο του 1827 η «Γενική Εφημερίς της Ελλάδος» πληροφορεί πως «...ο στρατηγός Ι. Νοταράς εκστρατεύει, ως και όπου διετάχθη, επροτρέψαμεν και αντιστράτηγον Π. Νοταράν, να εκστρατεύση και αυτός, και να τρέξη το αυτό ένδοξον στάδιον. Ο αντιστράτηγος διετάχθη έπειτα παρά της Σ. Διοικήσεως να εκστρατεύση, και δεν εφάνη απειθής εις την διαταγήν. Ομιλούμεν ειλικρινώς ότι, όσσην λύπην ησθάνθημεν, ότε ευρέθημεν εις την ανάγκην να ομιλήσωμεν περί των κατά την Κόρινθον εμφυλίων ταραχών, βλέποντες δύο νέους περί μικρών πραγμάτων διαφιλονεικούντας, προς αλλήλους, και γενομένους τοιουτοτρόπως κοινής και μεγάλης βλάβης και κατασχύνης αιτίους, άλλην τόσην και περισσοτέραν χαράν αισθανόμεθα τώρα, βλέποντες και τους δύο εκείνους νέους αντιφιλοτιμούμενους, και

¹⁸³Μ. Χ. Ανδρεάδης, *Η Κορινθία μετά το 1821*, σ. 221

¹⁸⁴Σ. Α. Κουτίβας, *Ο αντιστράτηγος Χατζηγιάννης Μερτζέλλος ή Σοφικίτης*, σ. 54

¹⁸⁵Σ. Γ. Σταυρόπουλος, *ό. π.*, σ. 493

¹⁸⁶*Γενική Εφημερίς της Ελλάδος*, αρ. φ. 15, 29.12.1826, σ. 38

συμπροθυμούμενους εις το ένδοξον υπέρ των κλεινών Αθηνών Αγώνα.»¹⁸⁷.

Η μάχη στην Αθήνα κρίνεται ως η αποφασιστικότερη της περιόδου, καθώς η πτώση της θα συνεπάγονταν με το τέλος της Επανάστασης. Στην Ελευσίνα βρίσκονταν το στρατόπεδο του Καραϊσκάκη και του φιλέλληνα Φαβιέρου. Η διαφορετική φιλοσοφία τους ως προς τον τρόπο μάχης, δηλαδή της συμμετοχής τακτικού στρατού ή ατάκτων στρατευμάτων, οδήγησε σε λάθη και ελληνικές απώλειες. Τον Ιανουάριο του 1827 ο Ιωάννης Νοταράς με τον Μακρυγιάννη θα αποβιβαστούν στο Φάληρο και θα καταλάβουν την άνω Καστέλλα. Η νίκη εκείνης της ημέρας καταγράφεται στις εφημερίδες: «Η εικοστή του ενεστώτος μηνός είναι ημέρα λαμπρά διά την κατ' αυτήν γενομένην λαμπρά νίκην εις τον Πειραιά. Ο πολιορκητής της ακροπόλεως δεν έβλεπε με βλέμμα καλόν την γειτνίαν των ημετέρων εις τον Πειραιά, και μάλιστα αφ' ού ούτοι κατέλαβον και τοις κάτωθεν των επί της Καστέλας οχυρωμάτων εις το πεδίον τρείς πύργους, και οχυρώθησαν εκεί... Οι εχθροί μετά πολλάς εφορμήσεις και προβολάς αποφασιστικάς άφησαν περισσότερους των χιλίων φονευμένων και πληγωμένων εις το πεδίον της μάχης... Εκ των φονευμένων του στρατηγού Νοταρά εις είναι και ο αξιωματικός του Μπεκιάρης επονομαζόμενος Αργείος, ο οποίος έπεσεν εις τον τόπον από γρανάτας.»¹⁸⁸. Θα ακολουθήσουν διάφορες αψιμαχίες γύρω από το μοναστήρι του Αγίου Σπυρίδωνα όπου είχαν οχυρωθεί αρκετοί Τούρκοι. Θα συνθηκολογήσουν στις 16 Απριλίου, όμως πολλοί θα σφαγούν εξαιτίας ενός στρατιώτη από το σώμα του Νοταρά. Αποτέλεσμα αυτής της εξέλιξης ήταν η προσωρινή φυλάκιση του Ιωάννη¹⁸⁹.

Συγχρόνως με τις εξελίξεις αυτές θα πραγματοποιηθεί η Έθνοσυνέλευση στη Τροιζήνα, την Άνοιξη του 1827. Ένα από τα θέματα που θα συζητηθούν έντονα είναι η εκλογή πολιτεύματος και του Καποδίστρια ως Κυβερνήτη. Ο Κολοκοτρώνης υποστήριξε την εκλογή του τελευταίου, πρότεινε επίσης τον Κόχραν ως στόλαρχο και τον Τσώρτς ως αρχιστράτηγο της στεριάς. Η πρόταση εκλογής του Καποδίστρια δημιούργησε τεράστιες αναταραχές. Όμως η Αγγλική πλευρά καθώς έβλεπε πως η Ελλάδα όδευε στην καταστροφή και παρά τις ενστάσεις της, υποστήριξε την εκλογή κυβερνήτη ως τη μόνη λύση. Έτσι με ψήφισμα της 3ης Απριλίου θα πραγματοποιηθεί η εκλογή του Ι. Καποδίστρια και κατόπιν θα του αποσταλλεί σχετικό έγγραφο¹⁹⁰.

¹⁸⁷Γενική Εφημερίς της Ελλάδος, αρ. φ. 22, 22.01.1827, σ. 1

¹⁸⁸Γενική Εφημερίς της Ελλάδος, αρ. φ. 31, 23.02.1827, σ. 1

¹⁸⁹Σ. Α. Κουτίβας, *Ιστορία της Κορινθίας. Οι Νοταράδες*, σ. 433

¹⁹⁰Γ. Κορδάτος, *ό. π.*, σ. 640

Τέλος η Εθνοσυνέλευση θα εκλέξει τριμελή «*Αντικυβερνητική Επιτροπή*» με καθήκοντα μέχρι την άφιξη του Καποδίστρια.

Στην Αττική μετά τη πτώση του μοναστηριού ο ναύαρχος Κόχραν επέμενε στη επίθεση κατά του Τουρκικού στρατοπέδου της Ακρόπολης. Παρά την αντίθεση του Καραϊσκάκη, ο οποίος θα πεθάνει στις 23 Απριλίου από τραυματισμό, την επόμενη θα εκτυλιχθεί η μάχη του Αναλάτου. Το ηθικό των Ελλήνων ήταν πεσμένο, ενώ το Τουρκικό ιππικό εκμεταλλευόμενο το ομαλό έδαφος κατατρόπωσε περίπου τη μισή ελληνική δύναμη. Χάθηκαν περί τους 2.000 άνδρες, ανάμεσα τους οι Ιωάννης Νοταράς, Γιώργος Τζαβέλλας, Αθανάσιος Μπότσαρης. Θα διασωθούν οι Π. Νοταράς, Γ. Δράκος και Δ. Καλλέργης, με τον τελευταίο να νυμφεύεται αργότερα την Σοφία Ρέντη. Ο Χατζή Γιάννης μετά την Ελληνική ήττα θα αναχωρήσει με τα στρατεύματα του προς την Κορινθία, όπου συνέχισε τις μάχες κατά των Αράβων. Τα παραπάνω γεγονότα περιγράφονται λεπτομερώς στις εφημερίδες εκείνων των ημερών με τα ακόλουθα άρθρα: «Λυπηρόν συμβάν, και μέγα δυστήχημα το κατά την 22 του μηνός τούτου. Ο γενικός αρχηγός των κατά την στερεάν Ελλάδα στρατευμάτων, ο ανδρείος, φρόνιμος, ο άξιος Καραϊσκάκης επληγώθη καιρίως, και την νύκτα της αυτής ημέρας προς την 23 ετελεύτησαν. Όλον το στάτευμα εθρήνησε την στέρησιν εκείνου..»¹⁹¹. Παρακάτω περιγράφεται και η μάχη του Αναλάτου: «Το δυστύχημα του θανάτου του γενικού αρχηγού Καραϊσκάκη επέφερε κατά πόδας και άλλο, τόσων μεγαλότερον και θλιβερότερον, καθ' όσον διά μιάς εστέρησε την Ελλάδα πολλών γενναίων και σταθερών προμάχων της.... Η μάχη διήρκησε περί τη μίαν ώραν, και κατ' αυτήν εφονεύθησαν Έλληνες περί τους επτακόσιους, μεταξύ των οποίων και οι στρατηγοί Λάμπρος Βεΐκος, Αθανάσιος Τούσας, Γεώργιος Τσαβέλας, Φώτος Φωτομαράς, και ο Ιωάννης Νοταράς, και πολλοί αξιωματικοί... Η μάχη αυτή εστάθη ομολογουμένως μια των πλέον επιζημίων εις τους Έλληνας..»¹⁹². Μετά από αυτά όλα δείχνουν πως η Ελληνική Επανάσταση θα καταπνιγεί βίαια.

Μέσα σε αυτό δυσμενές κλίμα, το θάνατο του Ι. Νοταρά ακολουθεί η κάθοδος των Ρουμελιώτικων στρατευμάτων που προηγουμένως βρίσκονταν υπό τις διαταγές του στα Τρίκαλα, όπου ζήτησαν τους μισθούς τους. Εκεί θα βρουν τον Γ. Μαυρομιχάλη αρραβωνιασμένο με την Διαμαντούλα Νοταρά, αδερφή του νεκρού. Μετά από αυτά θα γίνει απόπειρα ελέγχου του Ακροκορίνθου από τους Ρουμελιώτες του Ι. Νοταρά, τον Γ. Μαυρομιχάλη και τον Γ. Κίτζιο και τα ευρισκόμενα στο

¹⁹¹Γενική Εφημερίς της Ελλάδος, αρ. φ. 43, 27.04.1827, σ. 169

¹⁹²Γενική Εφημερίς της Ελλάδος, αρ. φ. 44, 04.05.1827, σ. 173

κάστρο Ρουμελιώτικα στρατεύματα, υπό τον Χελιώτη. Μπροστά σε αυτά ο Τσώρτς επιθυμώντας την συγκέντρωση των διασκορπισμένων στρατιωτών μετά την εκστρατεία στην Αττική, ιδρύει τον Μάιο στρατόπεδο στον Ισθμό.

3.4. Η Ναυμαχία του Ναυαρίνου και το Ανεξάρτητο Ελληνικό Κράτος

Σημειώνεται πως ήδη από το 1823 υπήρχε ενδιαφέρον από την Αγγλία και τη Ρωσία για τα ελληνικά πράγματα. Η πτώση του Μεσολογγίου δημιούργησε τεράστια συγκίνηση, κορύφωσε τη Φιλελληνική κίνηση και οδήγησε την Βαυαρία στην υποστήριξη του ελληνικού αγώνα. Ο τσάρος Αλέξανδρος θα προσεγγίσει τον Κάνινγκ προτείνοντας την σύμπραξη των δύο χωρών για τη διευθέτηση του ελληνικού ζητήματος. Ο Κάνινγκ θεωρώντας την πρόταση συμφέρουσα για την Αγγλία, εκτός της συνεργασίας του με τον τσάρο επικοινωνούσε με τους αρχηγούς της αγγλόφιλης παράταξης. Η Ρωσία έτσι θα αποκτήσει επιθετική στάση απέναντι στον Σουλτάνο απειλώντας με πόλεμο. Στην Πετρούπολη ο Άγγλος απεσταλμένος Ουέλινγκτον θ' αναγκαστεί να υπογράψει στις 4 Απριλίου 1826 «*Ειδικό Πρωτόκολλο*» για τη λύση των ελληνοτουρκικών διαφορών¹⁹³. Τώρα η Γαλλία φοβούμενη τη μετατροπή της Ελλάδας σε αγγλικό προτεκτοράτο θ' αναγκαστεί εγκαταλείψει την ουδετερότητα. Αφού όμως ο Σουλτάνος δεν αποδέχεται το πρωτόκολλο, ο Κάνινγκ θα προχωρήσει στη δημιουργία νέας συνθήκης.

Η ελληνική ήττα στο Φάληρο τον Απρίλιο του 1827, όπως προαναφέρθηκε θεωρήθηκε πως σήμαινε το τέλος της επανάστασης. Όμως η δράση του Ευρωπαϊκού Φιλελληνικού κινήματος θα οδηγήσει στην εμπλοκή των κυβερνήσεων της Αγγλίας, Γαλλίας και Ρωσίας. Οι τρεις χώρες θα αποφασίσουν τώρα την ενεργή συμμετοχή τους στην επανάσταση. Ακολουθεί η αποστολή διαμήνυσης στον Σουλτάνο μέσω της οποίας του απαγορεύουν να προχωρήσει σε σφαγές Ελλήνων. Και τον ενημερώνουν πως σε αντίθετη περίπτωση θα στείλουν περιπόλους γύρω από την Στερεά Ελλάδα και τη Πελοπόννησο. Έτσι πράγματι θα σταλεί ένας στόλος απαρτιζόμενος από ναυτικές μοίρες των τριών Μεγάλων Δυνάμεων.

Εντός αυτών των εξελίξεων θα συνταχθεί η «*Συνθήκη του Λονδίνου*» που θα υπογραφεί στις 6 Ιουλίου 1827 από τους πληρεξούσιους της Αγγλίας, Γαλλίας και Ρωσίας. Αυτό το πρωτόκολλο εκτός της ανακωχής που προέβλεπε, ήταν μια πράξη αναγνώρισης της ελληνικής ανεξαρτησίας καθώς περιελάμβανε την αυτονομία του

¹⁹³Γ. Κορδάτος, *ό. π.*, σ. 577

υπό διαμόρφωση ελληνικού κράτους με την ελληνική κυβέρνηση να είναι η υπεύθυνη οριστικοποίησης των συνόρων της. Ακόμη όριζε πως εάν η Υψηλή Πύλη δεν την αποδεχθεί, τότε οι τρεις Δυνάμεις θα προχωρούσαν στην σύναψη εμπορικών συμφωνιών με τους Έλληνες και την αποστολή προξένων¹⁹⁴. Κατά τη διάρκεια του ίδιου μήνα ο Ιμπραήμ αφηφώντας τις προειδοποιήσεις των συμμάχων, θα μεταφέρει στρατεύματα από τα πλοία του στην ηπειρωτική χώρα, συνεχίζοντας τη δράση του στο εσωτερικό του Μοριά και τα παράλια. Ο Θ. Κολοκοτρώνης θα οριστεί γενικός αρχηγός προς αντιμετώπιση του κινδύνου και θα εγκατασταθεί στον Φενεό με τους Α. Λόντο και Μπ. Ρούφο. Στις 9 Ιουνίου θα στείλει τον Φωτάκο στον Άγιο Βασίλειο Κορινθίας¹⁹⁵ για συλλογή τροφών και αντιμετώπισης των υποταγμένων στον Ιμπραήμ, με αρχηγό τον Δημήτριο Νενέκο. Την ίδια περίοδο οι Παναγιωτάκης, Νοταράς, Παπανίκας, Χατζή Γιάννης, Γ. Χελιώτης, Δ. Μελετόπουλος, Γ. Λύκος, Ροδόπουλος και Φειζόπουλος ενώθηκαν με τον Β. Πετμεζά και οδηγούνται στη μάχη του Άη Γιάννη Τσετσεβών η οποία θα λήξει με νίκη των Κορινθίων και Καλαβρυτινών.

Τον Αύγουστο θα πεθάνει ξαφνικά ο Τζώρτζ Κάνινγκ, παρά την πρόσκαιρη αναταραχή οι Μεγάλες Δυνάμεις δεν θ' αλλάξουν πορεία. Η συνθήκη θα ανακοινωθεί την 5η Σεπτεμβρίου 1827 περιλαμβάνοντας τελεσίγραφο ενός μήνα¹⁹⁶. Τελικά ο Σουλτάνος θα απορρίψει τη συνθήκη και θα στείλει ενισχύσεις στον Ιμπραήμ. Ο Αιγύπτιος, θα κατευθυνθεί προς τη Πελοπόννησο σαρώνοντας της περιοχή. Αλλά και οι Έλληνες έχοντας αναθαρρήσει αρχίζουν ξανά τις πολεμικές επιχειρήσεις. Η επίθεση του Φ. Άστιγξ με το πολεμικό ατμόπλοιο «Καρτερία» στο λιμάνι της Ιτέας θα κινητοποιήσει τον Ιμπραήμ, ο οποίος θα πλεύσει για εκδίκηση προς το λιμάνι της Κορίνθου. Στο δρόμο όμως θα αντιμετωπίσει τον ναύαρχο Κόχραν και θα επιστρέψει στο Ναυαρίνο. Τον Σεπτέμβριο στον Κορινθιακό κόλπο βρίσκονται το ελληνικό πλοίο «Σωτήρ», δύο γολέττες, δύο κανονιοφόροι και η «Καρτερία». Θα διαταχθούν

¹⁹⁴Κέντρο Ανοικτών Διαδικτυακών Μαθημάτων Mathesis, «*Η Επανάσταση του 1821, Ένα δύσκολο εγχείρημα μιας περίπλοκης κοινωνίας*», 2019, στην ιστοσελίδα mathesis, διαθέσιμο στο: <https://mathesis.cup.gr/courses/course-v1:History+Hist1.2+19C/course/>, βίντεο 5.5.2, ημερομηνία προσπέλασης 31.08.2021

¹⁹⁵Μ. Χ. Ανδρεάδης, *Η Κορινθία μετά το 1821*, σ. 244

¹⁹⁶Κ. Ε. Μπότσιου, «*Ναυαρίνο 1827: ένα θαύμα που περίμενε να συμβεί*», στην ιστοσελίδα: academia, διαθέσιμο στο: https://www.academia.edu/45119976/%CE%9D%CE%B1%CE%B2%CE%B1%CF%81%CE%AF%CE%BD%CE%BF_1827_%CE%AD%CE%BD%CE%B1_%CE%B8%CE%B1%CF%8D%CE%BC%CE%B1_%CF%80%CE%BF%CF%85_%CF%80%CE%B5%CF%81%CE%AF%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%B5_%CE%BD%CE%B1_%CF%83%CF%85%CE%BC%CE%B2%CE%B5%CE%AF_, ημερομηνία προσπέλασης 09.01.2021

να πλεύσουν στο βάθος του κόλπου, στα στενά του Ρίου όπου βρίσκονταν ο εχθρικός στόλος¹⁹⁷, θα ακολουθήσει σύντομη ναυμαχία όπου θα τραυματιστεί ελαφρά ο Κόχραν. Τον Οκτώβριο θα αφιχθεί και ο Ρωσικός στόλος, με τους τρεις ναυάρχους να στέλνουν τελεσίγραφο για παύση των εχθροπραξιών και αποχώρηση των τουρκοαιγυπτιακών στρατευμάτων από τη Πελοπόννησο. Ο Ιμπραήμ θα αποκλειστεί στη Πύλο και στις 20 Οκτωβρίου ο ενωμένος συμμαχικός στόλος θα εισέλθει στο λιμάνι. Ακολουθεί τετράωρη ναυμαχία, γνωστή ως η ναυμαχία του Ναυαρίνου, στο τέλος της οποίας ο Τουρκοαιγυπτιακός στόλος έχει καταστραφεί¹⁹⁸. Η πολεμική συμμετοχή της Αγγλίας, Γαλλίας και Ρωσίας σήμαινε την ανάληψη από μέρους τους των ελληνικών πραγμάτων και κατ' επέκταση την λήξη της επανάστασης με θετικό για τους Έλληνες πρόσημο. Το κλίμα συγκίνησης που θα επικρατήσει είναι η μία όψη της κατάστασης. Η δεύτερη είναι η τραγική οικονομική κατάσταση της χώρας και η αδυναμία της «*Αντικυβερνητικής Επιτροπής*» να επιβληθεί, με την πειρατεία να μαίνεται ανεξέλεγκτη στο Αιγαίο.

Ο πόλεμος στην Πελοπόννησο ουσιαστικά έληξε, το ηθικό των Ελλήνων έχει αναπτερωθεί και οι πληθυσμοί των αλύτρωτων περιοχών θα αφυπνιστούν. Τώρα η Ρωσία θα προτείνει στις δύο άλλες δυνάμεις την συνέχιση του πολέμου κατά της Οθωμανικής αυτοκρατορίας με τον ναυτικό αποκλεισμό της Κωνσταντινούπολης και της Αλεξάνδρειας, αλλά και την οικονομική υποστήριξη του πρώτου κυβερνήτη. Η Γαλλία συμφωνεί και στέλνει στρατό στην Πελοπόννησο για την ολοκληρωτική εκδίωξη των Οθωμανικών στρατευμάτων. Ο Γαλλικός στρατός που θα φτάσει στο Μοριά υπό τον Μαιζών, θα παραμείνει στην περιοχή μέχρι το 1829. Κατά τη διάρκεια της παραμονής του θα αναλάβει την εκδίωξη των Τουρκικών στρατευμάτων και τη εξάλειψη της πειρατείας στα νησιά¹⁹⁹.

Λίγο νωρίτερα, τον Δεκέμβριο του 1828 θα υπογραφεί το «*Πρωτόκολλο του Πόρου*». Σύμφωνα με αυτό θα προσδιορίζονταν η φορολογία των Ελλήνων προς την Υψηλή Πύλη, οι αποζημιώσεις των μουσουλμάνων και άλλα διαδικαστικά θέματα. Αυτό σήμαινε πως το υπό διαμόρφωση ελληνικό κράτος θα ήταν αυτόνομο, αλλά

¹⁹⁷Δ. Κόκκινος, *Η Ελληνική Επανάσταση*, Αθήνα 1956, τ. 6, σ. 86

¹⁹⁸Γ. Κορδάτος, *ό. π.*, σ. 589

¹⁹⁹Κ. Ε. Μπότσιου, «*Ναυαρίνο 1827: ένα θαύμα που περίμενε να συμβεί*», στην ιστοσελίδα: academia, διαθέσιμο στο: https://www.academia.edu/45119976/%CE%9D%CE%B1%CE%B2%CE%B1%CF%81%CE%AF%CE%BD%CE%BF_1827_%CE%AD%CE%BD%CE%B1_%CE%B8%CE%B1%CF%8D%CE%BC%CE%B1_%CF%80%CE%BF%CF%85_%CF%80%CE%B5%CF%81%CE%AF%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%B5_%CE%BD%CE%B1_%CF%83%CF%85%CE%BC%CE%B2%CE%B5%CE%AF, βίντεο 5.5.3, ημερομηνία προσπέλασης 09.01.2021

φόρου υποτελής. Ο Ρωσοτουρκικός πόλεμος που θα ακολουθήσει αλλάζει τις ισορροπίες. Τα ρωσικά στρατεύματα φτάνουν το 1829 στην Κωνσταντινούπολη και η αυτοκρατορία θα βρεθεί σε δύσκολη θέση. Τη λήξη του πολέμου θα σφραγίσει η συνθήκη της Αδριανουπόλεως, όπου ανάμεσα στα άλλα εγγυάται την αυτονομία της Ελλάδας. Η Αγγλία ανησυχώντας από τις κινήσεις της Ρωσίας θα απαντήσει διπλωματικά με το «Πρωτόκολλο του Λονδίνου» της 3ης Φεβρουαρίου 1830, σημαίνοντας την έναρξη των εργασιών για τη δημιουργία ενός ανεξάρτητου πλέον κράτους²⁰⁰.

²⁰⁰Κέντρο Ανοικτών Διαδικτυακών Μαθημάτων Mathesis, «Η Επανάσταση του 1821, Ένα δύσκολο εγχείρημα μιας περίπλοκης κοινωνίας», 2019, στην ιστοσελίδα mathesis διαθέσιμο στο: <https://mathesis.cup.gr/courses/course-v1:History+Hist1.2+19C/course/>, ημερομηνία προσπέλασης 31.08.2021

Δ' Κεφάλαιο

Η οργάνωση του Ελληνικού Εθνικού Κράτους

4.1. Η άφιξη του Καποδίστρια

Την άφιξη του Ιωάννη Καποδίστρια στη Ελλάδα μεταφέρει με γλαφυρότητα η «Γενική Εφημερίς της Ελλάδος», γράφοντας τα εξής: «Την 14 [26] Δεκεμβρίου η Αγγλική κορβέτα *Ουόλφιος* κυβερνόμενη παρά του καπετάν Ανές άραξεν εις τον λιμένα του Αγκώνος. Την 20 του αυτού, επιβάντος του Εξοχωτάτου Κόμητος Καποδίστρια μετά των ακολούθων του, ανήχθη εις το πέλαγος... Την 4 Νοτιοδυτικός άνεμος έφερε το *Ουάρσπιτ* πέραν του πορθμού των Κυθήρων αλλά την 5 πνεύσαντος βορίου, ηναγκάσθη το πλοίον να παρεκτραπή της οδού και να καταφύγη εις τον Αργολικόν κόλπον. Την δε 6 περί την 11 ώραν εσπέρας ενελιμενίσθη κατέμπροσθεν του Ναυπλίου και παραύτα ειδοποιήθησαν εις την πόλιν περί της αφίξεως του Εξοχωτάτου Κόμης Καποδίστρια. Την επαύριο, άμα εξημέρωσεν, ήχησεν ο κανονιοβολισμός από τα κανονοστάσια, και το δίκροτον αντεκανονοβόλησε δεκαπεντάκις... Την 8η Εξοχότης του αποβάς εκ του πλοίου εις Ναύπλιον, προϋπαντήθει από τους κατοίκους με τα πλέον παθητικά δείγματα χαράς. όλη της πόλεως η νεολαία δαγνηφορούσα ανευφήμησε τον Κυβερνήτην, άμα επάτησε την γήν, και επρόσφερεν εις αυτόν στέφανον ελαίας, τον οποίον η Εξοχότης του λάβων μετά πατρικής ιλαρότητας και φιλοστοργίας, και φέρον ανά χείρας, υπήγεν αμέσως εις τον ναόν του Αγίου Γεωργίου... Την 9 προς το εσπέρας κοπάσαντος του ανέμου απέπλευσε το *Ουάρσπιτ*, και την 11 περί λύχνων αφάς άραξεν εις τον λιμένα της Αίγινας...»²⁰¹.

Στις 8 Ιανουαρίου 1828 θα εισέλθει στο Ναύπλιο και στις 11 του ίδιου μήνα θα μεταφερθει στην έδρα της «Αντικυβερνητικής Επιτροπής» την Αίγινα. Η κατερειπωμένη Ελλάδα θα τον υποδεχτεί σαν Μεσσία. Συνοδεύεται από τους Ιάκωβο Ρίζο Νερουλό, Ανδρέα Μουστοξύδη, Σταμάτη Βούλγαρη και λίγους ακόμη που σκοπεύει να χρησιμοποιήσει στο εκπολιτιστικό του πρόγραμμα²⁰². Ουσιαστικά θα κληθεί να δημιουργήσει κράτος πάνω σε χαλάσματα χωρίς προστασία και οικονομικά μέσα. Πριν ακόμη αναλάβει τη κυβέρνηση ενημερώθηκε για την κατάσταση της διοίκησης, με τους μινίστρους να εκθέτουν θλιβερές αναφορές για τα υπουργεία τους.

²⁰¹Γενική Εφημερίς της Ελλάδος, αρ.φ. 4, 14.01.1828

²⁰²Δ. Κόκκινος, *Η Ελληνική Επανάσταση*, Αθήνα 1956, τ. 6, σ. 86, στο εξής βλ. Δ. Κόκκινος, *Η Ελληνική Επανάσταση*, τ. 6, σ. 282

Δεν υπάρχουν χρήματα ούτε ταμείο, δεν υπήρχει στρατός, πολεμοφόδια ή δικαστήρια και η Επιτροπή δεν είχε καμία ισχύ. Την ίδια στιγμή οι κάτοικοι της χώρας είναι εξαθλιωμένοι και λιμοκτονούν. Οι τραυματίες είναι χιλιάδες όπως και τα ορφανά παιδιά.

Ο Καποδίστριας γνωρίζοντας την πολιτική κατάσταση στην Ελλάδα σε συνδυασμό με το γεγονός πως όλα τα πολιτεύματα των Ευρωπαϊκών κρατών ήταν μοναρχικά κατανόησε την ανάγκη τροποποίησης του συντάγματος της Τροιζήνας. Τον ίδιο μήνα θα διαλύσει τη βουλή και θα εγκαθιδρύσει το «Πανελλήνιο», ένα τριμελές συμβουλευτικό σώμα²⁰³, σε αυτό απέδωσε οικονομικά, διοικητικά και δικαστικά καθήκοντα. Απαρτίζονταν από τους Ι. Αινιάν, Ε. Σπυρίδωνος και Ν. Σπηλιάδη. Αργότερα τη θέση του θα πάρει η «Γερουσία». Η κρατική διάρθρωση θα περιλαμβάνει τις περιφέρειες του Μοριά, της Αττικής, της Φωκίδας, της Βοιωτίας, της Αιτωλίας, των Κυκλάδων και των νησιών του Αργολικού. Τελικά μέσα από διαδικασίες ο Καποδίστριας θ' αναλάβει τα ηνία του κράτους με δικαιώματα αιρετού μονάρχη²⁰⁴. Ως υπασπιστής του θα υπηρετήσει και ένας Κορίνθιος στον οποίο θα περάσει αργότερα η εικόνα της Παναγίας που άνηκε στον Κυβερνήτη (Σήμερα φυλάσσεται στο εκκλησιαστικό μουσείο Ι. Μ. Κορίνθου).

Στα κύρια μέληματα του συμπεριλαμβάνονταν η εκτέλεση της συνθήκης της 6ης Ιουλίου, η απομάκρυνση του Ιμπραήμ, η κατάληψη των αναγνωρισμένων από τη συνθήκη βορείων τμημάτων της χώρας, η οργάνωση της, ο περιορισμός των αυθαιρεσιών και την πάταξη της πειρατείας. Επιθυμεί τη δημιουργία ενός σύγχρονου συγκεντρωτικού κράτους, όπου η εξουσία προκρίτων και στρατιωτικών θα είναι περιορισμένη και οι ακτήμονες θα ενσωματωθούν στον εθνικό κορμό²⁰⁵. Θα ιδρύσει το ορφανοτροφείο Αίγινας με χρήματα Ελλήνων του εξωτερικού και φιλελλήνων, όπου λειτουργεί αλληλοδιδασκτήριο και εργαστήρια διαφόρων τεχνών. Πολύ σύντομα όμως οι πρόκριτοι με τον φόβο της απώλειας των παλαιών τους προνομίων θα εναντιωθούν στον κυβερνήτη. Χαρακτηριστική ήταν η άρνηση τους για καταβολή φόρων και τα αιτήματα τους για υπέρογκα ποσά ως πολεμικές αποζημιώσεις²⁰⁶. Έτσι

²⁰³Σ. Τρικούπης, *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης*, τ. 4, Αθήνα 1888, σ. 186, στο εξής βλ. Σ. Τρικούπης, *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης*, τ. 4

²⁰⁴Δ. Κόκκινος, *Η Ελληνική Επανάσταση*, τ. 6, σ. 299

²⁰⁵Βερέμης Θ. Μ., Κολιόπουλος Σ. Γ. και Μιχαηλίδης Δ. Ι., 1821. *Η δημιουργία ενός έθνους - κράτους*, Αθήνα 2018, σ. 380

²⁰⁶Αργολική Αρχαική Βιβλιοθήκη Ιστορίας και Πολιτισμού, «Καποδίστριας Ιωάννης, 1776 - 1831», 08.01.2008, στην ιστοσελίδα: [argolikivivliothiki](https://argolikivivliothiki.gr/2009/01/08/kapodistriasis-ioannis/), διαθέσιμο στο: <https://argolikivivliothiki.gr/2009/01/08/kapodistriasis-ioannis/>, ημερομηνία προσπέλασης 06.09.2021

ο άνθρωπος που αντιμετωπίζονταν ως σωτήρας θα βρεθεί απομονωμένος. Περί τα τέλη Μαρτίου ο Καποδίστριας θα προσθέσει στα αρχικά μέλη του «*Πανελληνίου*» τους Α. Μαυροκορδάτο, Α. Κοντόσταυλο, Γ. Σούτσο, Γ. Γεννατά και Β. Καποδίστρια.

Την ίδια περίοδο ο Ιμπραήμ με τον στρατό του, περιορισμένος στα Μεσσηνιακά φρούρια θα αντιμετωπίσει τις διαμαρτυρίες των Αλβανών στρατιωτών του, οι οποίοι επιθυμούσαν να επιστρέψουν στη πατρίδα τους. Ο Νικηταράς θα σταλεί ώστε να διαμεσολαβήσει και να οργανώσει τη μετακίνησή τους. Με τον τύπο να προσθέτει: «Καθ' όν καιρόν οι αποστατήσαντες από τον Ιβραήμην Αλβανοί ήθελον να εξέλθουν της Πελοποννήσου, έφερον μεθ' αυτών και αιχμαλώτους Έλληνας, τους οποίους όμως παρήτησαν καθ' οδόν εις την Πελοπόννησον. Ο Ναύαρχος Δεριγνής είχε στείλει τότε την Γαλλικήν κορβέταν Ηχώ διοικούμενην από τον Κ. Σιατοβιλ, διά να μην αφήση τους Αλβανούς να μετακωμίσωσι διά του Κορινθιακού κόλπου τους αιχμαλώτους. Ο Κ. Σιατοβιλ, κατά τας οποίας είχε λάβει οδηγίας, ειδοποίησε τον Τούρκον φρούραρχον τον εν τω στομίω του Κορινθιακού κόλπου φρούριον. Αποκριθέντος δε τούτου ότι είχε διαταγάς να πυροβολήση καθοποιουδήποτε πλοίου, το οποίον ήθελε να εισπλεύση, ο Κ. Σιατοβιλ τον ειδοποίησε εκ νέου ότι έχων και αυτός διαταγάς πάλιν να εισπλεύση..»²⁰⁷. Μετά από αυτά ο Ιμπραήμ είχε αποδυναμωθεί, την κατάσταση χειρότερησε η επιδημία πανώλης που τελικά μεταδόθηκε και στα ελληνικά λιμάνια. Θα μολυνθούν η Ύδρα, οι Σπέτσες, το Ναύπλιο, το Άργος ακόμη και τα Καλάβρυτα. Ο κυβερνήτης θα λάβει έκτακτα υγειονομικά μέτρα, στέλνοντας τον αδερφό του Βιάρο στην Ύδρα με την επιδημία τελικά να περιορίζεται.

Στις αρχές Απριλίου ο κυβερνήτης επιθυμώντας να αντιληφθεί πλήρως τις ανάγκες των κατοίκων, θα περιοδεύσει στη χώρα. Τότε θα φτάσει στο Καλαμάκι από όπου σκόπευε να μεταβεί στην Κόρινθο στις 4 του ιδίου. Εκεί διέταξε τον φρούραρχο Ν. Τζαβέλλα να παραδώσει το κάστρο στον υπό οργάνωση τακτικό στρατό²⁰⁸. Συγκεκριμένα για την επίσκεψη του Καποδίστρια η «*Εθνική Εφημερίς της Ελλάδος*» αναφέρει: «Την 3 του ενεστώτος ο Κυβερνήτης ανεχώρησεν εξ Αιγίνης, εμβάς εις το βρίκιον της Βρετανικής Αυτού Μεγαλειότητος Μύσκικτον. Υπεδέχθη δ' εν αυτό κατά το σύνηθες με όλας τας τιμάς, τας οποίας τας οποίας τα πολεμικά πλοία της παρά τη

²⁰⁷ Γενική Εφημερίς της Ελλάδος, αρ. φ. 68, 15.09.1828, σ. 282

²⁰⁸ Μ. Χ. Ανδρεάδης, *Η Κορινθία μετά το 1821*, Αθήνα 1980, σ. 280, στο εξής βλ. Μ. Χ. Ανδρεάδης, *Η Κορινθία μετά το 1821*

Ελληνική Κυβερνήσει διατελούσης μοίρας έδειξαν αμετατρέπτως προς τον Κυβερνήτην μας. Απέβη δε εις Καλαμάκι τη 4 πολλά πρωί, κακείθεν υπήγεν εις το φρούριο της Κορίνθου. Οι γενναίοι Ρουμελιώται οι συγκροτούντες την φρουράν παρέδωκαν το φρούριον εις το τάγμα τακτικών στρατευμάτων... Την αυτήν ημέραν ο Κυβερνήτης επήγε μετά ακολούθων του και εκάθησεν εις την πόλιν της Κορίνθου και έμεινε εκεί επαύριον 5 μέχρι μεσημβρίας, μεταχειροζόμενος τον καιρόν τούτον εις το ακροάζεται, να δέχεται αναφοράς, και να επισκέπτεται τα διάφορα ερείπεια, από τα οποία σκεπάζεται η μεγαλοπρεπής αυτή θέση. Ενώ δε κατεγίνετο περί τα τιαύτα, τρεις ιερείς διορίστησαν να επιθεωρήσουν και καταγράψουν τας γυναίκας και τα παιδιά, τα οποία ευρίσκονται εις τα πέριξ της Κορίνθου καλύβας. Ο αριθμός αυτών υπερέβη τους 300. Οι δυστυχείς οίτοι έλαβον κάποιας μερίδας άρτου και μεταχειρήσθησαν παρευθύς εις το να καθαρίσουν έν μέρος, όπου υπήρχε ποτέ μια εκ των κυριωτέρων οδών της πόλεως. Ο πολιτάρχης της πόλεως Κορίνθου έλαβε διαταγάς, ώστε το αυτό έργον να εξακολουθήση εις τρόπον, ώστε να εμπορούν οι δυστυχείς ούτοι να ευρίσκουν τακτικώς άρτον και απασχόλησιν. Ο Κυβερνήτης επέρασε τη νύκτα εις το χωριόν Άγιον Γεώργιον, και την 6 έφθασε εις Άργος, όπου έμεινε έως σήμερον πολλά πρωί»²⁰⁹.

Στην Κορινθία ο Ι. Καποδίστριας θα φτάσει ξανά το 1830, «Τη 28 του λήγοντος μηνός ο Εξοχότατος Κυβερνήτης ανεχώρησεν εξ Αιγίνης εις Καλαμάκι, και τη ίδια περί τας 10 ώρας έφθασεν εκεί, και υπεδέχθη από τον Διοικητήν Κορινθίας Κύριον Ιωάννην Μακρήν Μηλαΐτην και τους εκεί υπαλλήλους αυτού. Επομένως η Α. Ε. υπεδέχθη και έξω της πόλεως εν παρατάξει υπό της επαρχιακής Δημογεροντίας κυρίων, κατοίκων τε και παροίκων εκ των περιχώρων, και των μαθητών της αλληλοδιδασκτικής σχολής φερόντων κλάδους ελαιάς, και συνοδευόμενον παρά του διδασκάλου αυτών Κύριον Γεώργιον Κοντοπούλη. Ηκολούθησαν και 16 κοράσια των κατοίκων και παροίκων μαθήτριά, λαμπρός ενδεδυμένοι... »²¹⁰. Παράλληλα ανάμεσα σε άλλες, η περιοχή της Κορινθίας θα δεχτεί και την Αμερικανική βοήθεια. Με το φιλέλληνα ιατρό Σάμουελ Χάου να δρά στις περιοχές της Ισθμίας και των Εξαμιλίων.

Θα μεσολαβήσει η εκκένωση της Πελοποννήσου από τον Ιμπραήμ, μετά την κλήση του στο Γαλλικό στρατόπεδο, όπου συμφώνησε στην Αιγυπτιακή αποχώρηση

²⁰⁹Γενική Εφημερίς της Ελλάδος, αρ. φ. 25, 11.04.1828, σ. 104 - 105

²¹⁰Γενική Εφημερίς της Ελλάδος, αρ. φ. 37, 14.05.1830, σ. 149

με βάση τη συνθήκη της Αλεξάνδρειας²¹¹. Ο στρατηγός Μαιζόν ανέλαβε την επιθεώρηση της διαδικασίας ώστε να μην μεταφερθούν με τα στρατεύματα Έλληνες αιχμάλωτοι. Στον οικονομικό τομέα ο Καποδίστριας είχε ιδρύσει την «*Εθνική Χρηματιστική Τράπεζα*» με την προοπτική εξωτερικού δανεισμού και έχει ζητήσει από του εύπορους να καταθέσουν τις αποταμιεύσεις τους. Εγγύηση για τους καταθέτες θα είναι τα εθνικά κτήματα, με τους αμπελώνες και ελαιώνες της Κορινθίας, ανάμεσα και σε άλλα να υποθηκεύονται²¹². Για την εκτίμηση τους θα ορισθεί επιτροπή υπό τον Γ. Σταύρου. Παρατηρούνταν όμως διαφορά στην παραγωγή μεταξύ των υποθηκευμένων εθνικών κτημάτων και των ιδιωτικών στην Κορινθία, οδηγώντας τον κυβερνήτη σε μια ακόμη περιοδεία. Εκεί ο Μ. Ιατρός, μέλος της «*Επί των Οικονομικών Επιτροπής της Επικρατείας*», περιέγραψε την επίδοση των καλλιεργητών στην ανάπτυξη της σταφιδοκαλλιέργειας ως αποτέλεσμα υπερτιμίσεως. Με τον κυβερνήτη να προειδοποιεί τους εκεί αγρότες.

Το καλοκαίρι του 1828 οι εκπρόσωποι της επαρχίας θα καταγγείλουν τον Παναγιωτάκη Νοταρά και τους ακόλουθους του, πως συγκάλεσαν συνέλευση και διά της βίας επέβαλλαν δάνειο ύψους τριακοσίων χιλιάδων γροσίων στην επαρχία. Ο Ι. Καποδίστριας θέλωντας να επιβάλλει την τάξη θα δημοπρατήσει τα κτήματα του Νοταρά. «Κατά της υπ Αρ. 5.538 διαταγής της Α. Ε. του Κυβερνήτου της Ελλάδος, εκτίθενται εις δημοπρασίαν τα κτήματα του αντιστράτηγου Παναγ. Νοταρά, κείμενα εις διάφορα μέρη της επαρχίας Κορίνθου, και συνισταμένα από σταφίδας, αμπέλια, χωράφια, ελαιόδενδρα και άλλα δενδρικά. Τα εξ αυτών χρήματα θέλουν χρησιμεύσει εις πληρομμήν των όσων ούτος οφείλει εις διαφόρους στρατιώτας, κατά την απόφασιν της παρά της Σεβαστής Κυβερνήσεως διορισθείσης Επιτροπής...»²¹³.

Η Κόρινθος που σύμφωνα με το νέο διοικητικό σύστημα είχε έδρα τα Τρίκαλα, έχει υποστεί μεγάλης κλίμακας καταστροφές με την ευρύτερη περιοχή της να έχει ερημώσει. Έτσι στα πλαίσια ανοικοδόμησης των κατεστραμμένων πόλεων ο Καποδίστριας θα στείλει τον Γάλλο πολιορκητή Peytier. Από την έκθεση του προκύπτει πως στην Κόρινθο σώζονταν μόνο καλύβες, κάποιες κολώνες του ναού του Απόλλωνα, δύο τζαμιά, ένα ακόμη κτίριο που λειτουργούσε ως στρατώνας και μέρη του πύργου του Κιαμήλ μπέη²¹⁴. Στο σχέδιο που κατατέθηκε, η Κόρινθος θα

²¹¹Σ. Γ. Σταυρόπουλος, *Ιστορία Τρικάλων Κορινθίας. Με απλή αναφορά στην ιστορία της Αργολιδοκορινθίας και της Πελοποννήσου γενικότερα*, Πάτρα 2000, σ. 571

²¹²Μ. Χ. Ανδρεάδης, *Η Κορινθία μετά το 1821*, σ. 284

²¹³*Γενική Εφημερίς της Ελλάδος*, αρ. φ. 75, 10.10.1828, σ. 310

²¹⁴Μ. Χ. Ανδρεάδης, *Η Κορινθία μετά το 1821*, σ. 304

διακρίνονταν στη κυρίως πόλη, το λιμάνι του Λεχαίου και το προάστιο των Εξαμιλίων, με τις εργασίες να ξεκινούν τον Απρίλιο του 1829. Θ' αναθέσει επίσης στον Γάλλο γεολόγο, Pierre Th. Virlet d'Aoust την μελέτη για την διάνοιξη ενός καναλιού στον Ισθμό της Κορίνθου. Εκείνος θα εκτιμήσει τις δαπάνες στο υπέρογκο ποσό των 40.000.000 χρυσών φράγκων, οδηγώντας στη εγκατάλειψη της προπάθειας. Τον Μάιο οι δημογέροντες της Κορίνθου εκφράζουν, μέσω της «*Γενικής Εφημερίδας της Ελλάδος*» τις ευχαριστίες τους προς τον Κυβερνήτη για τα έργα του στην περιοχή: «Η Επαρχιακή Δημογεροντία της Κορινθίας. Επιφορτισμένοι παρά των ενταύθα συναθροισθέντων εκλογέων της Κορινθίας, οίτινες προς ευγνωμοσύνην του ευεργέτου και σωτήρος των διαυθυντάν διά του Προσωπικού Διοικητηρίου της Κορινθίας το έγγραφον, διά του οποίου σας αιερώνουσιν αξίως τα πολιτικά και φυσικά δικαιώματα τούτου του λαού, παρακαλούμεν ενθέρμως την Υμετέραν Εξοχότητα, ως εκ μέρους όλων των εκλογέων και του λαού της επαρχίας, να ευαρωτηθήτε να δεχθήτε ευμενώς το βάρος, το οποίον σας αφιέρωσαν, και να εκτείνετε, καθ' όσον αι προσπάθιαι σας έως τώρα μας απέδειξαν την πατρικὴν πρόνοιαν σας και εις τον πολυώδυνον λαόν της Κορινθίας. Ευέλπιδες, ότι αι ευχαί μιας τιούτης πολυανθρώπων επαρχίας θέλει λάβουν χώραν εις την ευμενή ψυχή της υψηλής Εξοχότητος Σας...»²¹⁵.

Τον Ιανουαρίου του 1830 η Διάσκεψη του Λονδίνου διακηρύττει την ανεξαρτησία της Ελλάδας. Στα σύνορα της περιλαμβάνονται η Πελοπόννησος, η Αττική, η Εύβοια και οι Κυκλάδες, ορίζοντας επίσης υποχρεωτική τη κληρονομική μοναρχία. Τον Μάρτιο οι πρέσβεις των τριών Δυνάμεων θα ενημερώσουν την Υψηλή Πύλη για το περιεχόμενο του πρωτοκόλλου και λίγο αργότερα θα γίνει αποδεκτό. Ο Καποδίστριας το αποδέχεται επίσης, επιδιώκοντας όμως μια περισσότερο ευνοϊκή μεταχείριση ως προς τις συνοριακές βλέψεις της Ελλάδας. Οι προσπάθειες του όμως για εξίσωση των υποχρεώσεων όλων των πολιτών, έβλαψε την ηγεσία της Ύδρας, μετατρέποντας το νησί σε κέντρο της αντικαποδιστριακής δραστηριότητας. Την ίδια στάση θα κρατήσουν η Μάνη, η Αταλάντη και η Δυτική Ελλάδα. Θα ακολουθήσει μια ταραγμένη περίοδος αναρχίας, με τους Πελοποννήσιους οπλαρχηγούς να εκφράζουν τη δυσαρέσκεια τους και μέσω του τύπου: «Το στρατιωτικόν της Πελοποννήσου, του οποίου τα εκχυθέντα αίματα υπέρ της ελευθερίας του έθνους αχνίζουσιν ακόμη επί της γης, και του οποίου αι κακοπάθειαι υπέρ της πατρίδος

²¹⁵Γενική Εφημερίδα της Ελλάδος, αρ. φ. 36, 11.05.1829, σ. 141

άφησαν αιώνια δείγματα αμιμότητος σταθερότητας, το στρατιωτικόν τούτο συνηγμένον εν τη Τριπολιτσά διά των οπλαρχηγών αυτού, εκφράζεται σήμερον ενώπιον Θεού και ανθρώπων, και διακηρύττει το άλγος της ψυχής του, και την ανυπέβλητον θλίψιν του, τα οποία ενδομύχως αισθάνεται διά την παρούσαν ελεεινήν θέσιν των πραγμάτων, εις την οποίαν παράτολμοι ραδιούργοι ηθέλησαν να κατωθήσωσι την Ελλάδα προς επιτυχίαν των ολέθριων σκοπών της ιδιοτέλειας των...»²¹⁶.

Αποκορύφωμα της κατάστασης αποτέλεσε η σύλληψη του Μανιάτη ηγέτη Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη. Το γεγονός αυτό θα λειτουργήσει ως αφορμή για την δολοφονία του Ιωάννη Καποδίστρια στο Ναύπλιο, στις 27 Σεπτεμβρίου 1831. Το συμβάν καταγράφεται στις εφημερίδες της εποχής με τον ακόλουθο τρόπο: «Τρομερόν και φρικτόν άκουσμα! Μέγα και ανήκουστον δυστύχημα κατέλαβε την Ελλάδα! Άνδρες αιμάτων κατέβαψαν τας ανοσίους χείρας των εις το αίμα του Πατρός της Πατρίδος. Το πρωί της παρελθούσης Κυριακής, 27 του λήγοντος μηνός, ενώ η αείμνηστος Αυτού Εξοχότης εισήρχετο κατά το σύνηθες εις τον ενταύθα ναόν του Αγίου Σπυρίδωνα διά να προσφέρει την πνευματικής λατρείαν εις τον Ύψιστον εν μέσω του λαού, εις τον οποίον η παρουσία του ενέπνεε την φιλοστοργώτατην παρηγορίαν, και η ευσέβεια του, το παράδειγμα της ακρότατης των αρετών, δύο αλιτήριοι, ο Κωνσταντίνος και ο Γεώργιος Μαυρομιχάλοι, του υφέρεσαν, την ζωήν, και αφήρεσαν εκ μέσω του έθνους τον αγαπητόν αρχηγόν του...»²¹⁷.

4.2. Η θέση Κορινθίων στο νεοσύστατο Ελληνικό κράτος μετά τον θάνατο του Ι. Καποδίστρια

Ο θάνατος του Ιωάννη Καποδίστρια οδήγησε σε μια ακόμη εμφύλια διαμάχη. Το νεοσύστατο κράτος θα χωριστεί σε δύο παρατάξεις, τους συνταγματικούς και τους καποδιστριακούς²¹⁸. Προς αποφυγή νέας αιματοχυσίας θα διοριστεί από τη «Γερουσία» η «Προσωρινή Κυβερνητική Επιτροπή», απαρτιζόμενη από τους Κωλέττη, Αυγουστίνο Καποδίστρια και Κολοκοτρώνη. Οι αντιπολιτευόμενοι συνταγματικοί θα ζητήσουν την σύγκληση νέας Εθνοσυνέλευσης για της υπόδειξη νέου κυβερνήτη. Το αίτημα θα απορριφθεί και ο Αυγουστίνος θα ονομαστεί μοναδικός κυβερνήτης. Μετά από αυτά ο Κολοκοτρώνης στέλνει στρατό στο Άργος όπου θα εκδηλωθούν ταραχές. Η επέμβαση του Κάνινγκ θα φέρει

²¹⁶Γενική Εφημερίς της Ελλάδος, αρ.φ. 60, 08.08.1831, σ. 369

²¹⁷Γενική Εφημερίς της Ελλάδος, αρ. φ. 75, 30.09.1831, σ. 477

²¹⁸Γ. Κορδάτος, *Η μεγάλη Ιστορία της Ελλάδας*, τ. 10, Αθήνα 1959, σ. 648

ανακωχή με τους Ρουμελιώτες να περνούν τον Ισθμό στις 13 Δεκεμβρίου 1831 φτάνοντας στην Κόρινθο υπό τον Κωλέττη. Τους συνοδεύουν αντικαποδιστριακοί Πελοποννήσιοι πληρεξούσιοι, στρατιωτικοί, λόγιοι και διανοούμενοι. Θα στρατοπεδεύσουν τελικά στη Περαχώρα, εκεί θα συσταθεί κυβερνητική επιτροπή από τους Κωλέττη, Ζαΐμη και Κουντουριώτη, προεδρεύοντας του Πανούτσου Νοταρά²¹⁹. Η Περαχώρα μετατράπηκε λοιπόν σε στρατηγείο των συνταγματικών, ενώ το Ναύπλιο το κέντρο των Καποδιστριακών. Θα ακολουθήσει πολιτική αντίθεση των δύο κυβερνήσεων, με εκείνη της Περαχώρας να προετοιμάζεται για τη βίαιη καθαίρεση του Αυγουστίνου.

Στις 25 Μαρτίου οι έξι χιλιάδες ένοπλοι που βρίσκονταν στη Περαχώρα προχώρησαν προς τον Ισθμό. Εντός δύο εβδομάδων οι συνταγματικοί θα επικρατήσουν στην Πελοπόννησο. Εντός αυτού του εμπόλεμου κλίματος θα πραγματοποιηθούν οι διαδικασίες για την εγκατάσταση προσφύγων στην Κόρινθο, με τον τύπος της εποχής να σχολιάζει: «..η Επιτροπή δεν είχε ανά χείρας τας 15 χιλιάδας Φοίνικας, τους οποίους η Κυβέρνησις είχε δανείσει διά την αποκατάστασιν των Κρητών. Αν η Επιτροπή εχορήγει εις τας ρηθείσας οικογενείας όλην την οφειλομένην εις αυτάς ποσότητα, το ταμείον ήθελε μείνει διόλου άπορον, και δεν ήθελε δυνηθή ούτε την παραμικράν περίθαλψιν να δώση εις τας καταγραφείσας άχρι τούδε 650 οικογενείας, ούτε να χορηγήση εις τον Διοικητήν Κορίνθου τα μικρά μέσα, τα οποία, ως γνωστόν, τον εχωρήγησε, διά να ετοιμασθώσι τα αναγκαία καταλύματα διά τους Κρήτας, οίτινες θέλουν μετακομισθή από το Αιγαίον πέλαγος, διά να αποκατασταθώσιν εις την επαρχίαν Κορίνθου κατά τας Κεγχραιάς..»²²⁰.

Σύμφωνα με το Πρωτόκολλο του Λονδίνου, οι ξένοι αντιπρόσβεις αν και θα προσεγγίσουν εξίσου τις δύο κυβερνήσεις, θα αναγνωρίσουν εκείνη της Αργολίδας. Από την κυβέρνηση της Περαχώρας θα ζητήσουν τον αφοπλισμό και την υποταγή της. Ο Κωλέττης δεν θα κινηθεί εχθρικά ούτε όμως θα διαλύσει τον στρατό του. Στο μεταξύ ο φόνος του Καποδίστρια έχει προκαλέσει την ανάγκη εύρεσης ενός πρίγκιπα για ηγεμόνα της Ελλάδας. Καταλληλότερος θα κριθεί ο δευτερότοκος γιός του Βαυαρού βασιλιά και ένθερμου φιλέλληνα Λουδοβίκου, ο ανήλικος Φρειδερίκος Όθωνας²²¹. Με τον τύπο να καταγράφει την ανακοίνωση του Α. Καποδίστρια στην Έθνηκή Συνέλευση: «Βλέπομεν πασιφανώς, ότι η θεία πρόνοια εισακούσασα τα

²¹⁹Μ. Χ. Ανδρεάδης, *Η Κορινθία μετά το 1821*, σ. 331

²²⁰*Γενική Εφημερίς της Ελλάδος*, αρ. φ. 40, 30.05.1831, σ. 228

²²¹Σ. Γ. Σταυρόπουλος, *ό. π.*, σ. 610

εκτενεί, του έθνους ικεσίας, και επιβλέψασα την αγαθήν και φιλοπατρίδα προαίρεσιν σας, σας ενίσχυσε τοσούτον, ώστε να υπερβήτε πάν εμπόδιον, και σας ηξίωσε να αποπερατώσητε τας εργασίας σας, και ευτυχώς να ιδήτε αυτάς αναγνωρισμένας διά του Πρωτοκόλλου την 7 Ιανουαρίου από τους προστάτας της Ελλάδος Συμμάχους Βασιλείς, οίτινες εσχάτως επεσφράγισαν τας πρὸς του Έθνους μας αγαθοεργίας με τας τελευταίας των οριστικὰς αποφάσεις. Χαίρω χαράν μεγάλην, δυνάμενος να σας αναγγείλω ότι πρὶν φθάσει η αναφορά σας πρὸς τα ανάκτορα των τριών Συμμαχικών Βασιλέων, οι κραταιοί αυτοί υπερασπισταί μας εξελέξαντο την δευτέραν του παρελθόντος Φεβρουαρίου Κυριάρχην Ηγεμόνα της Ελλάδος τον Πρίγκιπα Όθωνα δευτερότοκον υἱόν της Α. Μ. του Βασιλέως της Βαυαρίας..»²²².

Στην αναγγελία της απόφασης των Τριών Δυνάμεων, οι αντικυβερνητικοί επιθυμώντας την επιτροπεία του ανήλικου Όθωνα θα κηρύξουν πόλεμο. Οι Μωραΐτες, Ρουμελιώτες και Μεγαρίτες υπό τον Κωλέττη που βρίσκονται στη Περαχώρα θα καταλάβουν τη Ναύπακτο και θα επιτεθούν στα Σάλωνα, τους Δελφούς και την Αράχωβα. Τον ίδιο μήνα, παρά τη διακήρυξη των αντιπρέσβειων πως οποιαδήποτε κίνηση προς τον Ισθμό θα θεωρηθεί εχθρική, οι δύο στρατοί θα αντιπαρατεθούν σε αυτή τη τοποθεσία. Στον τότε φρούραρχο της Κορίνθου, Νικητάρά είχαν υποσχεθεί βοήθεια από τα Τρίκαλα, από τους Γενναίο και Θεόδωρο Κολοκοτρώνη. Εκείνος όμως χωρίς να ελπίζει σε ενισχύσεις και γνωρίζοντας την κακή κατάσταση του στρατού του θα αποσύρει τους στρατιώτες του στην Κόρινθο. Η σύγκρουση εκτυλίσσεται το πρωί της 25ης Μαρτίου, στο Βυζαντινό τείχος του Ισθμού. Η μάχη θα λήξει με ήττα των Καποδιστριακών²²³, την υποχώρηση των Νικητάρά και Καλλέργη και την οχύρωση τους στο σπίτι του Θ. Ρέντη και τον Ακροκόρινθο. Οι νικητές όμως δεν θα βαδίσουν στη Κόρινθο, αντίθετα θα στρατοπεδεύσουν στο Ζευγολατιό.

Στις 28 Μαρτίου διορίζονται νέα μέλη στην «Κυβερνητική Επιτροπή» και μετά από παρασκηνιακές πιέσεις ο Α. Καποδίστριας θα εξαναγκαστεί σε παραίτηση. Σε όλη τη Πελοπόννησο κατέρχονται Ρουμελιώτικα στρατεύματα προκαλώντας τον φόβο, ακολουθούν αυθαιρεσίες, αγριότητες και λαφυραγωγήσεις, οδηγώντας τους κατοίκους σε αποστολή έγγραφων καταγγελιών προς την Επιτροπή.

Εντός αυτού του κλίματος θα πραγματοποιηθεί η άφιξη του Όθωνα τον Φεβρουάριο του 1833 με τη συνοδεία Βαυαρικών στρατευμάτων. Η εγκατάσταση του

²²²Γενική Εφημερίς της Ελλάδος, αρ. φ. 22, 19.03.1832, σ. 1

²²³Μ. Χ. Ανδρεάδης, *Η Κορινθία μετά το 1821*, σ. 353

νέου βασιλιά δημιουργεί το ζήτημα εκλογής πρωτεύουσας του νέου κράτους. Η Κόρινθος έχοντας υπάρξει προσωρινή πρωτεύουσα των επαναστατημένων Ελλήνων το 1822 θεωρήθηκε κατάλληλη, καθώς βρίσκονταν στο κέντρο του τότε κράτους. Σύμφωνα με αυτή την άποψη η νέα πρωτεύουσα θα κτίζονταν στον Ισθμό ή την Αρχαία πόλη ή περί την σχεδιαζόμενης διώρυγας²²⁴. Την πρόταση υποστήριζαν οι Πελοποννήσιοι, προσθέτοντας την Τρίπολη και το Άργος, ενώ οι Στερεοελλαδίτες πρότειναν την Αθήνα. Θα επιλεγεί η τελευταία ως ορμητήριο για την απελευθέρωση των αλύτρωτων περιοχών. Παράλληλα η χώρα θα διακριθεί σε δέκα νομούς, με την Κόρινθο να είναι η πρωτεύουσα του νομού Αργολιδοκορινθίας. Από τα πρώτα μελήματα της Αντιβασιλείας είναι η παραχώρηση αμνηστίας και αποκατάσταση των αγωνιστών, ο αφοπλισμός των ατάκτων και η οργάνωση τακτικού στρατού. Για τους σκοπούς αυτούς θα δημιουργηθεί η «*Εξεταστική Επιτροπή*», καλώντας τους αγωνιστές να υποβάλλουν εγγράφως αναφορές με τις υπηρεσίες τους προς το Έθνος. Τα απαραίτητα έγγραφα θα υποβάλλουν ο Παπανίκας και ο Χατζη Γιάννης Μερτζέλλος. Ο Χατζη Γιάννης θα συμπεριληφθεί στα «*Μητρώα Αγωνιστών*» και αργότερα θα καταταγεί στη «*Βασιλική Φάλαγγα*» ως υπολοχαγός.

Η Κορινθία όπως και οι υπόλοιπες επαρχίες θα ανακουφιστεί από τους ατάκτους, όμως οι ληστές θα συνεχίσουν τη δράση τους, με την Αντιβασιλεία να παίρνει μέτρα χωρίς αποτέλεσμα. Όταν ο Όθωνας θα ενηλικιωθεί το 1835 θα συμφιλιωθεί με τον Κολοκοτρώνη και ο γιός του Γενναίος θα γίνει υπασπιστής του νεαρού βασιλιά. Στο πλευρό του Όθωνα θα βρεθούν και άλλοι αγωνιστές όπως ο Παναγιωτάκης Σ. Νοταράς ως Αυλάρχης και ο Ανδρέας Σωτ. Νοταράς ως Υπασπιστής. Κατά τη διάρκεια των δέκα πρώτων ετών της βασιλείας του Όθωνα θα πραγματοποιηθούν επτά επαναστάσεις.

Ισχυρότερη ήταν η στάση της 3ης Σεπτεμβρίου 1843. Εκδηλώθηκε από τα τρία κόμματα (ρωσικό, γαλλικό και αγγλικό), με στόχο την παραχώρηση συντάγματος. Ο Όθωνας θα αποδεχθεί τα αιτήματα των επαναστατών και θα δώσει εντολή σχηματισμού κυβέρνησης. Οι κάτοικοι της Κορινθίας αντιμετώπισαν με ενθουσιασμό τις εξελίξεις, εκδίδοντας ευχαριστήριες πράξεις. Διστακτικός ήταν μόνο ο δήμαρχος της Κορίνθου Γεώργιος Νοταράς²²⁵. Τον Οκτώβριο του 1843 θα προκηρυχθούν εκλογές για τη συγκρότηση Εθνοσυνέλευσης, στην Κορινθία θα

²²⁴Μ. Χ. Ανδρεάδης, *Η Κορινθία μετά το 1821*, σ. 381

²²⁵Μ. Χ. Ανδρεάδης, *Η Κορινθία στην Οθωνική περίοδο (1822-1862)*, Αθήνα 1996, σ. 215, στο εξής βλ. Μ. Χ. Ανδρεάδης, *Η Κορινθία στην Οθωνική περίοδο*

παρατηρηθούν εντάσεις λόγω ψηφοθηρίας, με τραυματισμούς στη δήμο Νεμέας. Πληρεξούσιοι θα οριστούν οι Αριστείδης Ρέντης, Γεώργιος Νοταράς, Αναγνώστης Πρωτοπαππάς, Γεώργιος Ιωάννου, Αναγνώστης Ελευθερίου και Πανούτσος Νοταράς. Ο τελευταίος μάλιστα ψηφίστηκε ως πρόεδρος της Εθνοσυνέλευσης²²⁶, ανέθεσε όμως τα έργα της προεδρίας στους Α. Μαυροκορδάτο, Ι. Κωλέττη, Α. Μεταξά και Α. Λόντο, λόγω της προχωρημένης του ηλικίας. Ένα από τα θέματα που απασχόλησε την Συνέλευση ήταν αυτό των ετεροχθόνων και αυτοχθόνων, προχώρησε επίσης στην ψήφιση εκλογικού νόμου. Με το Σύνταγμα το πολίτευμα παίρνει τη μορφή Συνταγματικής Μοναρχίας, με τον Όθωνα να το αποδέχεται με δισταγμό. Πρώτος πρόεδρος της Βουλής θα εκλεγεί ο Πανούτσος Νοταράς ο οποίος μετά τη λήξη των εργασιών στις 10 Απριλίου θα γίνει δεκτός στην επαρχία του με πανηγυρισμούς.

Προχωρώντας στο χρόνο, μεταξύ των ετών 1844 και 1862 θα πραγματοποιηθούν επτά εκλογικές διαδικασίες. Την κυβέρνηση του 1844 αναλαμβάνει ο Α. Μαυροκορδάτος, θα παραιτηθεί τον Αύγουστο και διάδοχος του θα οριστεί ο Ι. Κωλέττης. Στην επαρχία της Κορίνθου ο δήμαρχος Γεώργιος Νοταράς έχοντας προχωρήσει σε δαπάνες για έργα χωρίς την έγκριση του Επάρχου θα κληθεί προς απολογία μαζί με τους αδελφούς του, Ανδρέα και Παναγιωτάκη. Με τη κυβέρνηση ν' αποφασίζει τη πληρωμή των οφειλών τους. Η κυβέρνηση τώρα θα στραφεί στον Αριστείδη Ρέντη και ο έπαρχος θα παύσει τον Νοταρά από τη δημαρχία. Επί πρωθυπουργίας Ι. Κωλέττη ο Γεώργιος θα επανεκλεγεί βουλευτής και θα ταχθεί στο πλευρό του. Στις εκλογές του 1847 οι Νοταράδες, με τον Ανδρέα Σωτ. Νοταρά επικεφαλή του οίκου, αντιμετωπίζουν έριδες. Ο Ανδρέας ασκούσε επιρροή στους ορεινούς δήμους της Κορινθίας, ενώ ο Γεώργιος και Παναγιωτάκης, του άλλου κλάδου των Νοταράδων κυριαρχούσαν στην Παλαιά Κόρινθο²²⁷. Το ίδιο έτος τον θάνατο του Ι. Κωλέττη θα ακολουθήσει διαδοχή τριών πρωθυπουργών και η ανάμειξη της Αγγλίας στα ελληνικά πράγματα. Τον Απρίλιο του 1848 εξαιτίας αυτής της κατάστασης θα ξεσπάσουν ταραχές από τα πρώην άτακτα στρατεύματα σε διάφορες πόλεις. Στην Κορινθία την ανταρσία θα οργανώσει ο Αριστείδης Ρέντης.

Την 21^η Ιανουαρίου 1849 ο τότε πρόεδρος της Βουλής θα αναγγίλει τον θάνατο του γηραιού Πανούτσου Νοταρά: «Συνελθόντων σήμερον περί την μεσημβρίαν των Κ. Κ. Βουλευτών... Ακολούθως παρετήρησεν ο πρόεδρος ότι με

²²⁶Α. Σ. Αγαπητός, *Οι ένδοξοι Έλληνες του 1821 ή οι πρωταγωνισταί της Ελλάδος. Εταιρισταί, κατηχηταί, κληρικοί, πολιτικοί, στρατιωτικοί ξηράς και θαλάσσης, δωρηταί, λόγιοι, ευεργέται*, τ. 1, Αθήνα 1877, σ. 179-180

²²⁷Μ. Χ. Ανδρεάδης, *Η Κορινθία στην Οθωνική περίοδο*, σ. 255

άκραν της ψυχής του λύπην αναγγέλλει ότι κατά τον ιερόν αγώνα πρόεδρος διαφόρων εθνοσυνελεύσεων και πρόεδρος της βουλής της α. περιόδου, ο μέχρι τούδε Γερουσιαστής, ο γηραιός Πανούτσος Νοταράς απεβίωσεν ήδη κατά την 18 του τρέχοντος εν Κορίνθω. Επί τη αγγελία ταύτη αποφαινομένων τινών να αναρτηθεί το όνομα του θανόντος μεταξύ των εν τω βουλευτηρίω επιγραφών των υπέρ πατρίδος αγωνισαμένων...»²²⁸.

Δεκατρία χρόνια μετά η στάση των Ελλήνων απέναντι στον Όθωνα έχει μεταβληθεί. Με τη δυσαρέσκεια λόγω κακής οικονομικής και πολιτικής διακυβέρνησης να αυξάνεται και δημιουργείται αντιβασιλική συνωμοσία. Οι ουσιαστικές επαναστατικές εκδηλώσεις όμως τοποθετούνται τον Φεβρουάριο του 1862, με τη φρουρά του Ναυπλίου να στασιάζει. Μετά από αιχμαλωσίες και καθαιρέσεις των συμμετεχόντων η κυβέρνηση θα στείλει ένα στρατιωτικό σώμα υπό τον Παναγιώτη Νοταρά στα Δερβενάκια. Τότε ο αρχηγός των επαναστατών θα στείλει στο σημείο μικρή στρατιωτική δύναμη, εκτοπίζοντας τον Νοταρά. Ακολουθεί μάχη έξω από το Ναύπλιο με αποτέλεσμα την ήττα των στασιαστών.

Τον Ιούνιο θα διοριστεί πρωθυπουργός ο Γενναίος Κολοκοτρώνης και τον Οκτώβριο μετά από απαίτηση του Όθωνα θα περιοδεύσουν στην περιφέρεια Πελοποννήσου συνοδεία του αυλάρχη Παναγιωτάκη Νοταρά. Ενώ ο Όθωνας βρίσκονταν στη Καλαμάτα θα επαναστατήσει η φρουρά της Βόνιτσας και ακολούθως²²⁹ του Μεσολογγίου, του Αργινίου και της Πάτρας. Στις 10 Οκτωβρίου η επανάσταση εκδηλώθηκε και στην Αθήνα, την επόμενη θα επιστρέψει στον Πειραιά το βασιλικό ζεύγος. Εκεί θα τους υποδεχτούν ο λοχαγός Καραγιαννόπουλος και οι πρέσβεις της Αγγλίας, Βαυαρίας, Αυστρίας, Ρωσίας, Ιταλίας, Σουηδίας και Ρωσίας. Υποδεικνύοντας την ανάγκη φυγής τους από τη χώρα. Τον Όθωνα θα ακολουθήσει στη Βαυαρία ο Παναγιωτάκης Νοταράς. Εκεί παρέμεινε μέχρι το θάνατο του τέως μονάρχη, κατόπιν ζήτησε την απόλυση του από τη βασιλική υπηρεσία και επέστρεψε στην Ελλάδα, όπου δικάστηκε σε στρατοδικείο με την κατηγορία της απουσίας χωρίς άδεια²³⁰. Τελικά αθωώθηκε και επέστρεψε στα στρατιωτικά του καθήκοντα. Πέθανε το 1873 σε ηλικία εβδομήντα ετών.

Στις 18 Μαρτίου του επόμενου έτους θα ανακοινωθεί στην Εθνική

²²⁸Πρακτικά των Συνεδριάσεων της Βουλής κατά την δευτέραν σύνοδον της δευτέρας Βουλευτικής περιόδου, τ. 1, Αθήνα 1849, σ. 400-401

²²⁹Σ. Γ. Σταυρόπουλος, *ό. π.*, σ. 642

²³⁰Ν. Α. Διδασκάλου, *Άσβηστα Καντηλέρια της Περιοχής Τρικάλων Κορινθίας. Μοναστήρια, ναοί, αρχοντικά, ιστορικά πρόσωπα*, Αρχαία Κόρινθος, 1986-1987, σ. 61

Συνέλευση την πρόταση των τριών μεγάλων δυνάμεων, για την εκλογή του πρίγκιπα Γουλιέλμου - Γεωργίου ως νέου βασιλιά των Ελλήνων. Θα συγκροτηθεί τριμελής επιτροπή η οποία θα ταξιδέψει στη Κοπεγχάγη και θα προσφέρει το στέμμα στον Γεώργιο. Εκείνος θα φτάσει στην Ελλάδα τον Οκτώβριο του 1863. Θέλοντας να γνωρίσει την επικράτεια του θα προχωρήσει σε αρκετά ταξίδια, παρά την κακή κατάσταση του οδικού δικτύου. Το 1865 θα φτάσει για πρώτη φορά στην Κόρινθο. Η βασιλεία του Γεωργίου Α συμβολίζει την μετάβαση του ελληνικού έθνους σε ένα νέο κεφάλαιο. Τώρα οι Έλληνες θα βρεθούν μπροστά σε διαφορετικούς κινδύνους και επιδιώξεις όπως επιτάσσουν οι συνθήκες που δημιουργεί ο νέος αιώνας που πλησιάζει.

Επίλογος

Η Επανάσταση του 1821 υπήρξε ένα κατεξοχόν εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα λόγω του αιτήματος των Επαναστατών για απόκτηση της εθνικής τους ελευθερίας. Η εκδήλωση της πραγματοποιήθηκε σε μια δύσκολη χρονική περίοδο κατά την οποία όλες οι Ευρωπαϊκές κυβερνήσεις εχθρεύονται κάθε αναταραχή και ανατροπή, εξαιτίας των καταστροφικών Ναπολεόντειων πολέμων που προηγήθηκαν. Δεν ήταν η πρώτη επανάσταση των Ελλήνων εναντίων της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, ούτε η πρώτη στα Βαλκάνια, με εκείνη των Σέρβων να προηγείται. Είναι όμως η μόνη επιτυχημένη καθώς ήταν αποτέλεσμα της σε βάθος χρόνου οργάνωσης και καλλιέργειας της εθνικής συνείδησης απέναντι στον Οθωμανό κατακτητή. Οι υποδουλωμένοι Έλληνες κατάφεραν να διατηρήσουν, ως μέλη μιας διακριτής οντότητας της αυτοκρατορίας, την ταυτότητα τους.

Τον 17ο αιώνα η ανάπτυξη της ναυτιλίας και του εμπορίου δημιούργησε μια ισχυρή τάξη τόσο εντός των ορίων του ελλαδικού χώρου, όσο και στις παροικίες του εξωτερικού. Οι Έλληνες έχοντας εκμεταλλευτεί όσες δυνατότητες τους παρείχε η Οθωμανική αυτοκρατορία εξελίχθηκαν σε ισχυρούς εμπόρους σε θάλασσα και ξηρά. Αυτοί οι Έλληνες έχοντας δημιουργήσει κοινότητες στη Δυτική Ευρώπη και στη Ρωσική αυτοκρατορία, κατά τον 18ο αιώνα θα επηρεαστούν από τις ιδέες του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού, δημιουργώντας ένα παράλληλο κίνημα, αυτό του Ελληνικού Διαφωτισμού. Μεγάλη επίδραση έχουν και τα κηρύγματα των μεγάλων επαναστάσεων του 18ου αιώνα (Αμερικανικής και Γαλλικής) και το κίνημα του Εθνισμού που προέκυψε από αυτές τον 19ο αιώνα. Το κίνημα υποστήριζε την σύγκρουση των λαών κατά των μεγάλων αυτοκρατοριών, επιδιώκοντας τη δημιουργία εθνικών ανεξάρτητων κρατών.

Οι Έλληνες λόγιοι και έμποροι θα ανατρέξουν στο αρχαίο ελληνικό παρελθόν ώστε να ενισχύσουν το εθνικό αίσθημα των συμπατριωτών τους²³¹. Οι προσπάθειες τους τελικά οδήγησαν στην δημιουργία ενός αισθήματος του συνανήκειν. Όλες αυτές τις τάσεις συνταίριαξε με τη δράση της η Φιλική Εταιρεία, οργανώνοντας τον λαό και προκηρύσσοντας την Επανάσταση. Οι Έλληνες με την εκτεταμένη τους δράση στο εξωτερικό επένδυσαν επίσης στην κινητοποίηση της διεθνούς κοινής γνώμης και της διεύρυνσης των συμμαχιών τους. Μεγάλη σημασία

²³¹Μ. Ευθυμίου, «Η επανάσταση εσχέτισεν όλους τους Έλληνας», 25.03.2021, στην ιστοσελίδα athenvoice, διαθέσιμο στο: https://www.athensvoice.gr/politics/707209_maria-eythymioy, ημερομηνία προσπέλασης 26.08.2021

για την σύλληψη και πορεία της επανάστασης είχε και η λειτουργία πολλών εκπαιδευτικών ιδρυμάτων στον ελλαδικό χώρο και σε περιοχές με έντονο ελληνικό στοιχείο, σε σχέση με τον πληθυσμό και τις υπόλοιπες περιοχές των Βαλκανίων. Η ύπαρξη ακαδημιών και σχολείων συνέβαλε λοιπόν στην κατάρτιση πολλών ανδρών που θα συμμετείχαν στον αγώνα²³². Σε αυτούς τους κόλπους καλλιεργήθηκε η αίσθηση εκπαιδευτικής, μορφωτικής και οικονομικής υπεροχής των υποδουλωμένων Ελλήνων σε σχέση με τους κατακτητές τους. Η θέση αυτή σε συνδυασμό με τις κακουχίες των αιώνων σκλαβιάς οδήγησαν στην εκδήλωση της Ελληνικής Επανάστασης και στη σύνταξη των Ελλήνων με το Δυτικό κόσμο.

Κατά τη δεκαετή διάρκεια της η Επανάσταση διαθέτει πολλές πτυχές. Ορισμένες από αυτές είναι ηρωικές συμπεριλαμβάνοντας μεγάλων στρατιωτικών και διπλωματικών επιτυχιών, άλλες όμως, όπως οι δύο εμφύλιοι πόλεμοι και οι βιαιοπραγίες των Ελλήνων κρίνονται σκοτεινές. Η Επανάσταση αν και θα φτάσει στο χείλος της καταστροφής, τελικά θα σωθεί μετά την παρέμβαση των Μεγάλων Δυνάμεων και θα στεφθεί με επιτυχία. Εξελίχθηκε λοιπόν σε Ευρωπαϊκό γεγονός και επηρέασε τη στάση των Βαλκανικών αποτελώντας πρότυπο για επόμενες εθνικές επαναστάσεις.

Αποτέλεσμα ήταν η αποκοπή από την Οθωμανική αυτοκρατορία και η δημιουργία του ανεξάρτητου Ελληνικού κράτους. Πρόκειται για το πρώτο ανεξάρτητο Εθνικό κράτος στα Βαλκάνια, σε ολόκληρη την Ανατολική Μεσόγειο και στην Ευρώπη του 19ου αιώνα. Αν και περιορισμένο εδαφικά, ανίσχυρο σε οικονομικό και στρατιωτικό επίπεδο, με τεράστια εσωτερικά προβλήματα, αποτέλεσε την απαρχή για την ολοκλήρωση των εθνικών πόθων²³³. Η ίδρυση του συνοδεύονταν επίσης από τον προσδιορισμό του ως το συνοριακό προπύργιο της Δύσης στην Ανατολή²³⁴. Δεν θα σταθεί όμως δυνατή η απελευθέρωση όλων των Ελλήνων. Με το όραμα αυτό να πραγματοποιείται περίπου εκατό χρόνια αργότερα, μέσω της ολοκλήρωσης της Μεγάλης Ιδέας μετά από τους Βαλκανικούς και τους δύο Παγκόσμιους πολέμους. Τότε μόνο θα επιτευχθεί και η ταύτιση του ελληνικού

²³²Εστία Νέας Σμύρνης, «1821: οι τομές μιας επανάστασης», στην ιστοσελίδα youtube, διαθέσιμο στο: <https://www.youtube.com/watch?v=fP6gV-mu4LY&t=3s>, ημερομηνία προσπέλασης 06.09.2021

²³³Βλ. λήμμα σύνταξης «Επανάσταση Ελληνική», στη: Δομή, τ. 6 (1970), σ. 25

²³⁴Ι. Ε. Κωτούλας, «Η γεωπολιτική σημασία του 1821», Μάρτιος 2015, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα academia, στο: https://www.researchgate.net/publication/317175995_Ioannes_E_Kotoulas_E_geopolitike_semasi_a_tou_1821_The_Geopolitical_Importance_of_the_1821_Greek_Revolution, ημερομηνία προσπέλασης 06.09.2021

κράτους με τον ελληνισμό²³⁵.

²³⁵ «4 + 1 ερωτήσεις για το 1821», στο academia, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: https://www.academia.edu/45483064/%CE%97%CE%95%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CE%95%CF%80%CE%B1%CE%BD%CE%AC%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%83%CE%B7%CF%84%CE%BF%CF%85%1821%CE%B9%CE%B4%CE%B5%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%AF%CE%B1%CE%B5%CF%80%CE%B9%CE%B4%CE%B9%CF%8E%CE%BE%CE%B5%CE%B9%CF%82%CE%B5%CF%80%CE%B9%CF%84%CF%85%CF%87%CE%AF%CE%B5%CF%82%CE%B7%CF%83%CF%87%CE%AD%CF%83%CE%B7%CE%BC%CE%B5%CF%84%CE%B7%CE%BD%CE%B5%CF%85%CF%81%CF%89%CF%80%CE%B1%CF%8A%CE%BA%CE%AE%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE?email_work_card=title, ημερομηνία προσπέλασης 02.09.2021

Πηγές και Βιβλιογραφία

Α. Πηγές

1. Διαδικτυακές πηγές:

Ελληνόγλωσσες:

- «4+ 1 ερωτήσεις για το 1821», στην ιστοσελίδα academia, διαθέσιμο στο: https://www.academia.edu/45483064/%CE%97%CE%95%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CE%95%CF%80%CE%B1%CE%BD%CE%AC%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%83%CE%B7%CF%84%CE%BF%CF%85%1821%CE%B9%CE%B4%CE%B5%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%AF%CE%B1%CE%B5%CF%80%CE%B9%CE%B4%CE%B9%CF%8E%CE%BE%CE%B5%CE%B9%CF%82%CE%B5%CF%80%CE%B9%CF%84%CF%85%CF%87%CE%AF%CE%B5%CF%82%CE%B7%CF%83%CF%87%CE%AD%CF%83%CE%B7%CE%BC%CE%B5%CF%84%CE%B7%CE%BD%CE%B5%CF%85%CF%81%CF%89%CF%80%CE%B1%CF%8A%CE%BA%CE%AE%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE?email_work_card=title, ημερομηνία προσπέλασης 02.09.2021
- Αργολική Αρχαική Βιβλιοθήκη Ιστορίας και Πολιτισμού, «Καποδίστριας Ιωάννης, 1776 - 1831», 08.01.2008, στην ιστοσελίδα: argolikivivliothiki, διαθέσιμο στο: <https://argolikivivliothiki.gr/2009/01/08/kapodistriasis-ioannis/>, ημερομηνία προσπέλασης 06.09.2021.
- Γκατζέλης Σ., «Διεθνής χαρακτήρας της Ελληνικής Επανάστασης», 2021, στην ιστοσελίδα academia, διαθέσιμο στο: <https://www.academia.edu/44863904/%CE%94%CE%B9%CE%B5%CE%B8%CE%BD%CE%B7%CF%82%CF%87%CE%B1%CF%81%CE%B1%CE%BA%CF%84%CE%B7%CF%81%CE%B1%CF%82%CF%84%CE%B7%CF%82%CE%95%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%B7%CF%82%CE%B5%CF%80%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%83%CE%B7%CF%82>, ημερομηνία προσπέλασης 31.08.2021.
- Γκούμας Χ., «Διοικητική οργάνωση της χώρας κατά τη Τουρκοκρατία», 13.12.2018, στην ιστοσελίδα eproodos.gr, διαθέσιμο στο: <https://www.eproodos.gr/post/dioikitiki-organosi-tis-horas-kata-tin-toyrkokratia>, ημερομηνία προσπέλασης 05.09.2021.
- Δημητρόπουλος Δ., «Το βουνό, οι κλέφτες - Δύο κρίκοι της εθνικής αφήγησης», στην ιστοσελίδα argolikivivliothiki, διαθέσιμο στο: <https://argolikivivliothiki.gr/tag/%CE%B1%CF%81%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%BF%CE%BB%CF%8C%CF%82/>, ημερομηνία προσπέλασης 27.08.2021.
- Ευθυμίου Μ., «Η επανάσταση εσχέτισεν όλους τους Έλληνες», 25.08.2021, στην ιστοσελίδα athensvoice, διαθέσιμο στο: https://www.athensvoice.gr/politics/707209_maria-eythymioy, ημερομηνία προσπέλασης 26.08.2021.

- Κοβάνη Ε., «*Συνέντευξη της Μαρίας Ευθυμίου*», στην ιστοσελίδα lotusmag, διαθέσιμο στο: <https://www.lotusmag.gr/%CF%83%CF%85%CE%BD%CE%AD%CE%BD%CF%84%CE%B5%CF%85%CE%BE%CE%B7-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%BC%CE%B1%CF%81%CE%AF%CE%B1%CF%82-%CE%B5%CF%85%CE%B8%CF%85%CE%BC%CE%AF%CE%BF%CF%85/>, ημερομηνία προσπέλασης 26.08.2021.
- «*Κιαμής Μπέης Κορίνθου*», 10.11.2009, στην ιστοσελίδα argolikivivliothiki, διαθέσιμο στο: <https://argolikivivliothiki.gr/2009/11/10/kiamil/>, ημερομηνία προσπέλασης 03.08.2021.
- Κωτούλας Ι. Ε., «*Η γεωπολιτική σημασία του 1821*», Μάρτιος 2015, στην ιστοσελίδα academia, διαθέσιμο στο: https://www.researchgate.net/publication/317175995_Ioannes_E_Kotoulas_E_geopolitike_semasia_tou_1821_The_Geopolitical_Importance_of_the_1821_Greek_Revolution, ημερομηνία προσπέλασης 06.09.2021.
- Λόης Γ. Ν., «*Ο Κιαμής Μπέης κυβερνήτης του καζά της Κορίνθου*», 16.09.2016, στην ιστοσελίδα pemptousia.gr, διαθέσιμο στο: <https://www.pemptousia.gr/2016/09/to-pirgospito-tou-kiamil-bei-sti-sikia-xilokastrou-meros-v/>, ημερομηνία προσπέλασης 03.08.2021.
- Μπάρτζης Δ. Ι., «*Τα παλάτια του Κιαμής Μπέη στην Κόρινθο*», 15.04.2021, στην ιστοσελίδα argolikivivliothiki, διαθέσιμο στο: <https://argolikivivliothiki.gr/2020/04/15/kiamel-beys-palaces-at-corinth/>, ημερομηνία προσπέλασης 03.08.2021.
- Μπότσιου Ε. Κ., «*Ναυαρίνο 1827: ένα θαύμα που περίμενε να συμβεί*», στην ιστοσελίδα: academia, διαθέσιμο στο: https://www.academia.edu/45119976/%CE%9D%CE%B1%CE%B2%CE%B1%CF%81%CE%AF%CE%BD%CE%BF_1827_%CE%AD%CE%BD%CE%B1_%CE%B8%CE%B1%CF%8D%CE%BC%CE%B1_%CF%80%CE%BF%CF%85_%CF%80%CE%B5%CF%81%CE%AF%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%B5_%CE%BD%CE%B1_%CF%83%CF%85%CE%BC%CE%B2%CE%B5%CE%AF_, ημερομηνία προσπέλασης 01.09.2021.
- Σχοινοχωρίτης Κ., «*Οι οπλαρχηγοί της Βόχας κατά την Εθνική Επανάσταση των Ελλήνων 1821 - 1829*», 21.10.2019, στην ιστοσελίδα e - sisifos, διαθέσιμο στο: <https://e-sisifos.gr/2019/10/23/%CE%BF%CE%B9-%CE%BF%CF%80%CE%BB%CE%B1%CF%81%CF%87%CE%B7%CE%B3%CE%BF%CE%B9-%CF%84%CE%B7%CF%83-%CE%B2%CE%BF%CF%87%CE%B1%CF%83-%CE%BA%CE%B1%CF%84%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%B5%CE%B8%CE%BD%CE%B9%CE%BA/>, ημερομηνία προσπέλασης 02.09.2021.
- Cakim N., «*Η εξέγερση του Αλή πασά Τεπελενλή, οι συνέπειες της σε εκείνες του Μοριά και η πορεία της Ελλάδας προς την ανεξαρτησία, μετάφραση Ανδρομάχη Μαρούδα*», στην ιστοσελίδα eie.gr, διαθέσιμο στο:

<http://www.eie.gr/nhrf/institutes/inr/instr-studiorumbalk/cakin.pdf>, ημερομηνία προσπέλασης 05.09.2021.

Ξενόγλωσσες:

- Sorabella J., «*The Grand Tour*», στην ιστοσελίδα metmuseum, Οκτώβριος 2003, διαθέσιμο στο: https://www.metmuseum.org/toah/hd/grtr/hd_grtr.htm, ημερομηνία προσπέλασης 03.08.2021.
- «*The Grand Tour in Greece: An Affirmation of Classicism in European Arts Education*», στην ιστοσελίδα omekawellesley, διαθέσιμο στο: <http://omeka.wellesley.edu/piranesi-rome/exhibits/show/grand-tour-beyond/grand-tour-greece>, ημερομηνία προσπέλασης 03.08.2021.

2. Οπτικοακουστικά μέσα – Ντοκιμαντέρ:

- Εστία Νέας Σμύρνης, «*1821: οι τομές μιας επανάστασης*», στην ιστοσελίδα youtube, διαθέσιμο στο: <https://www.youtube.com/watch?v=fP6gV-mu4LY&t=3s>, ημερομηνία προσπέλασης 06.09.2021.
- Κέντρο Ανοικτών Διαδικτυακών Μαθημάτων Mathesis, «*Η Επανάσταση του 1821, Ένα δύσκολο εγχείρημα μιας περίπλοκης κοινωνίας*», 2019, στην ιστοσελίδα mathesis, διαθέσιμο στο: <https://mathesis.cup.gr/courses/course-v1:History+Hist1.2+19C/course/>, ημερομηνία προσπέλασης 31.08.2021.
- Κέντρο Ανοικτών Διαδικτυακών Μαθημάτων Mathesis, «*Φιλελληνισμός και '21: Οι πολλές όψεις ενός διεθνούς φαινομένου*», Μάρτιος 2020, στην ιστοσελίδα mathesis, διαθέσιμο στο: <https://mathesis.cup.gr/courses/course-v1:History+Hist1.3+21A/course/>, ημερομηνία προσπέλασης 31.08.2021.

3. Εφημερίδες και Περιοδικά:

- *Γενική Εφημερίς της Ελλάδας*: 10.10.1825, 11.04.1825, 07.11.1825, 10.10.1828, 29.12.1826, 22.01.1827, 23.02.1827, 14.04.1827, 04.05.1827, 14.01.1828, 11.04.1828, 10.10.1828, 15.09.1828, 11.05.1829, 14.05.1830, 30.05.1831, 08.08.1831, 30.09.1831, 19.03.1832
- *Ελληνικά Χρονικά*: 05.04.1824
- *Ερμής ο Λόγιος*: 17.01.1818
- *Εφημερίς των Αθηνών*: 15.10.1824, 15.11.1824, 15.11.1825, 24.09.1824, 27.09.1824, 22.11.1824, 06.12.1824, 10.12.1824, 21.12.1824, 17.01.1825, 03.07.1825
- *Φίλος του Νόμου*: 24.03.1824, 28.03.1824

4. Άρθρα σε περιοδικά:

- Ευθυμίου Μ., «Αντί προλόγου: οι κοινότητες της ελληνικής χερσονήσου κατά τη Τουρκοκρατία, μια απόπειρα σχηματικής κατάταξης στον χώρο κατά την εσωτερική οικονομική και πολιτική τους λειτουργία», στο Εώα και Εσπερία, τ. 7 (2007).

5. Αρχειακό υλικό:

- Βιβλιοθήκη Βουλής των Ελλήνων, *Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας*, τ.1, τ. 2, τ.3, τ.7, τ. 9.
- Βουλή των Ελλήνων, *Μητρώο Πληρεξουσίων, Γερουσιαστών και Βουλευτών, 1811-1935*, Αθήνα 1986.
- *Πρακτικά των Συνεδριάσεων της Βουλής κατά την δευτέραν σύνοδον της δευτέρας Βουλευτικής περιόδου*, Αθήνα 1849, τ. 1

6. Εγκυκλοπαίδειες:

- *Δομή*.

7. Απομνημονεύματα και Εκθέσεις Συγχρόνων:

- Αινιάν Δ., *Η βιογραφία του στρατηγού Γεωργίου Καραϊσκάκη*, Αθήνα 1903.
- Βυζάντιος Χ. Σ., *Ιστορία των κατά την Ελλην. Επανάστασιν εκστρατειών και μαχών και των μετά αυτά συμβάντων, ων συμμετέσχε ο τακτικός στρατός από του 1821 μέχρι του 1833*, Αθήνα, 1874.
- Βυζάντιος Χ. Σ., *Ιστορία του τακτικού στρατού της Ελλάδος από της πρώτης συστάσεως του κατά το 1821 μέχρι των 1832*, Αθήνα 1837.
- Κασομούλης Κ. Ν., *Ενθυμήματα στρατιωτικά της επαναστάσεως των Ελλήνων 1821-1833, προτάσσεται ιστορία του αρματολισμού, εισαγωγή και σημειώσεις υπό Γιάννη Βλαχογιάννη*, Αθήνα 1940, τ. 1 - 4.
- Κολοκοτρώνης Θ. Κ., *Διήγησις συμβάντων της Ελληνικής φυλής από τα 1770 έως τα 1836*, Αθήνα 1846.
- Μακρυγιάννης Ι., *Απομνημονεύματα*, Αθήνα 1947.
- Παλαιών Πατρών Γερμανός, *Απομνημονεύματα τίνος της κατά του τυράννου των Ελλήνων οπλοφορίας και τινών πολιτικών συμβεβηκότων εν Πελοποννήσω κατά την πρώτη της διοικήσεως περίοδο*, Αθήνα 1900.
- Σπηλιάδης Ν., *Απομνημονεύματα συνταχθέντα υπό του Ν. Σπηλιάδου διά να χρησιμεύσωσι εις τη Νέαν Ελληνικήν Ιστορίαν*, Αθήνα 1952, τ. 2.

- Σπυρομίλιος, *Απομνημονεύματα της δευτέρας πολιορκίας του Μεσολογγίου 1825-1826*, Αθήνα 1926.
- Φιλήμων Ι., *Δοκίμιον ιστορικών περί τής Ελληνικής Επαναστάσεως*, Αθήνα 1859 – 1860, τ. 1 – 3.
- Φιλήμων Ι., *Δοκίμιον ιστορικών περί τής Φιλικής Εταιρείας*, Ναύπλιο 1834.
- Χρυσανθόπουλος Φ., *Απομνημονεύματα περί της Ελληνικής Επαναστάσεως υπό Φωτάκου, πρώτου υπασπιστού του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη*, Αθήνα 1858.
- Χρυσανθόπουλος Φ., *Βίοι Πελοποννησίων Ανδρών και των Έξωθεν εις την Πελοπόννησον Ελθόντων. Κληρικών, Στρατιωτικών και Πολιτικών των Αγωνισαμένων τον Αγώνα της Επαναστάσεως*, Αθήνα 1888.

Β. Βιβλιογραφία

- Αγαπητός Σ. Α., *Οι Ένδοξοι Έλληνες του 1821, οι Πρωταγωνισταί της Ελλάδος, Εταιρισταί, Κατηγοηταί, Κληρικοί, Πολιτικοί, Στρατιωτικοί Ξηράς και Θαλάσσης, Δωρηταί. Λόγιοι, Ευεργέται, Πάτρα 1877.*
- Αθουσάκης Γ. Α., *Διονυσίου Πύρρου Θετταλού (1777-1853) Κορινθιακά - Σικωνικά*, Κόρινθος 2008.
- Ανδρεάδης Μ. Χ., *Η Κορινθία μετά το 1821*, Αθήνα 1980.
- Ανδρεάδης Μ. Χ., *Η Κορινθία τον 19ο αιώνα (1863-1872)*, Κόρινθος 2004.
- Άννινος Μ., *Οι φιλέλληνες του 1821*, Αθήνα 1925.
- Αποστολίδης, Λ., *Η Κορινθία στην Επανάσταση του 1821*, Αθήνα 1971–1980, τ. 1 – 2.
- Αποστολίδης, Λ., *Παπανίκας, ο Κορίνθιος Κληρικός Πολέμαρχος*, Αθήνα 1975.
- Βακαλόπουλος Α. Ε., *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, η Μεγάλη Ελληνική Επανάσταση (1821-1829)- οι Προϋποθέσεις και οι Βάσεις της (1813-1822), Η Ελληνική Επανάσταση (1821 – 1832)*, Θεσσαλονίκη 1980, τ. 5.
- Βακαλόπουλος Α. Ε., *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, η Μεγάλη Ελληνική Επανάσταση (1821-1829)- η εσωτερική κρίση (1822-1825), στρατιωτικές επιχειρήσεις, διπλωματικές και πολιτικοκοινωνικές ζυμώσεις, ο πρώτος διχασμός, φυσικό περιβάλλον, παραδοσιακοί οικισμοί και λαός*, Θεσσαλονίκη 1982, τ. 6.
- Βακαλόπουλος Α. Ε., *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, η Μεγάλη Ελληνική Επανάσταση (1821-1829)- ο Αφρικανικός Σιμόν ή η επιδρομή του Ιμπραήμ*, Θεσσαλονίκη 1986, τ. 7.

- Βακαλόπουλος Α. Ε., *Νέα Ελληνική Ιστορία 1204 - 1985*, Θεσσαλονίκη 2005.
- Βακαλόπουλος Α. Ε., *Τουρκοκρατία 1669 - 1812, η οικονομική άνοδος και ο φωτισμός του γένους*, Θεσσαλονίκη 1983, τ. 4.
- Βακαλόπουλος Κ. Α., *Το νέο Ελληνικό έθνος 1204-2000. Νέα Ελληνική ιστορία από τη Φραγκοκρατία ως τις μέρες μας*, Αθήνα 2001.
- Βερέμης Θ. Μ., Κολιόπουλος Σ. Γ. και Μιχαηλίδης Δ. Ι., *1821 η δημιουργία ενός έθνους - κράτους*, Αθήνα 2018.
- Γεωργίου Ν., *Στα χρόνια της Ελληνικής Επανάστασης, η μάχη της Περαχώρας, Σεπτέμβριος 1822, όταν οι πηγές αφηγούνται*, Περαχώρα 2019.
- Γκαρά Ε. και Τζεδόπουλος Γ., *Χριστιανοί και Μουσουλμάνοι στην Οθωμανική αυτοκρατορία. Θεσμικό πλαίσιο και κοινωνικές δυναμικές*, Αθήνα 2015.
- Διδασκάλου Α. Ν., *Ασβηστα καντηλέρια περιοχής Τρικάλων Κορινθίας. Μοναστήρια, ναοί, αρχοντικά, ιστορικά πρόσωπα*, Αρχαία Κόρινθος 1986 - 1987.
- Δροσίνης Γ., *Ημερολόγιον της μεγάλης Ελλάδος*, Αθήνα 1922, τ. 1.
- *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Η Ελληνική Επανάσταση (1821-1830)*, Αθήνα 2000, τ. 12.
- *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Ο Ελληνισμός υπό Ξένη Κυριαρχία (Περίοδος 1669 - 1821) - Τουρκοκρατία - Λατινοκρατία*, Αθήνα 2009, τ. 11.
- Καμπούρογλου Δ. Γ., *Αρματολοί και κλέφτες (1453-1821)*, Αθήνα 1913.
- Κελλάρης Κ. Γ., *Το Κλημέντι και η ευρύτερη περιοχή της Κορινθίας στην Επανάσταση του 1821*, Κιάτο 2021.
- Κόκκινος Δ. Α., *Η Ελληνική Επανάστασις*, Αθήνα 1956, τ. 1 – 6.
- Κονιδάρης Σ. Γ., *Σκηνογραφίαι εκ της Ελληνικής Επαναστάσεως. Μετά Εικόνων προς χρήσιν των Μαθητών της Δ' Τάξης των Δημοτικών Σχολείων Αμφοτέρων των Φύλων. Κατά το Νέον Πρόγραμμα του Υπουργείου της Παιδείας*, Σύρος 1901.
- Κορδάτος Ι. Κ., *Η κοινωνική σημασία της Ελληνικής Επαναστάσεως του 1821*, Αθήνα 1924.
- Κορδάτος Ι. Κ., *Ιστορία της Νεώτερης Ελλάδος*, Αθήνα 1958, τ. 10.
- Κουτίβας Σ. Α., *Ιστορικά του Ξυλοκάστρου*, Αθήνα 1962.

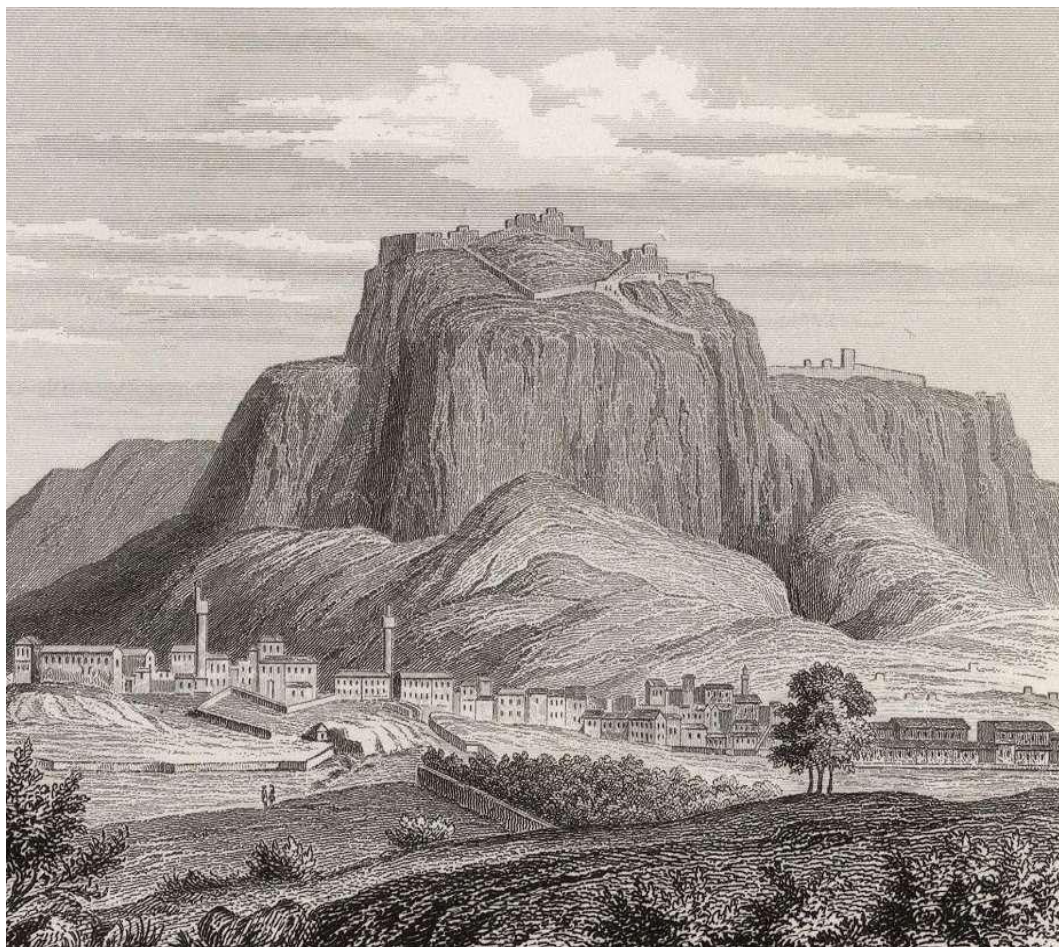
- Κουτίβας Σ. Α., *Ιστορία της Κορινθίας. Οι Νοταράδες στην υπηρεσία του Έθνους και της Εκκλησίας*, Αθήνα 1968.
- Κουτίβας Σ. Α., *Ο Αντιστράτηγος Χατζηγιάννης Μερτζέλλος ή Σοφικίτης. Οι στρατιωτικές και οικονομικές του υπηρεσίες στο αγωνιζόμενο έθνος το 1821*, Αθήνα 1968.
- Κυρκίνη - Κούτουλα Α., *Η Οθωμανική διοίκηση στην Ελλάδα, Η περίπτωση της Πελοποννήσου (1715-1821)*, διδακτορική διατριβή, Αθήνα 1996.
- Κωστής Κ., *Τα κακομαθημένα παιδιά της Ιστορίας, η διαμόρφωση του νεοελληνικού κράτους 18ος-21ος αιώνας*, Αθήνα 2013.
- Μέξας Β. Γ., *Οι φιλικοί, κατάλογος των μελών της Φιλικής Εταιρείας εκ του αρχείου Σέκερη*, Αθήνα 1937.
- Μπενέκος Γ., *Κωλέττης ο πατέρας των πολιτικών μας ηθών*, Αθήνα 1961.
- Μπότσιου Κ. Ε., «Οι εμφύλιοι της Επανάστασης του 1821», στο: *Η Επανάσταση του 1821, έντεκα ιστορικοί ιχνηλατούν τη πορεία του αγώνα*, Αθήνα 2021.
- Νικολάου Γ. Β., *Ο ελληνικός χώρος την περίοδο της Οθωμανικής και της Βενετικής κυριαρχίας (15ους-τέλη περίπου 17ου αι.)*, Ιωάννινα 2019.
- Παπαγεωργίου Σ. Ν., *Περιηγητές και Ζωγράφοι στην Κόρινθο*, Αθήνα 2009.
- Παπασταματίου Δ. και Κοτζαγεώργης Φ., *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού κατά τη διάρκεια της Οθωμανικής Πολιτικής Κυριαρχίας*, Αθήνα 2015.
- Πολυζωίδης Α., *Γενική ιστορία από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι των καθ' ημάς, επιθεωρηθείσα και συμπληρωθείσα υπό Γεωργίου π. Κρέμου καθηγητού της ιστορίας εις τόμους τέσσαρας*, Αθήνα 1890, τ. 3.
- Σάθας Κ., *Νεοελληνική Φιλολογία, Βιογραφία των εν τοις γράμμασι διαλαμπάντων Ελλήνων από της καταλύσεως της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας μέχρι της Ελληνικής Εθνεγερσίας 1453-1821*, Αθήνα 1868.
- Σάθας Κ., *Τουρκοκρατούμενη Ελλάς, Ιστορικών Δοκίμιον Περί των Πρός Αποτίναξη του Οθωμανικού Ζυγού Επαναστάσεων του Ελληνικού Έθνους (1453-1821)*, Αθήνα 1869.
- Σακελλαρίου Σ. Γ., *Φιλική Εταιρεία*, Οδησός 1909.
- Σταματόπουλος Α. Τ., *Ο εσωτερικός αγώνας, η ταξική πάλη πριν και κατά τη μεγάλη επανάσταση και η πρώτη πολιτειακή οργάνωση του ελληνικού έθνους*, Αθήνα 1979, τ. 1.
- Σταυρόπουλος Σ. Γ., *Ιστορία Τρικάλων Κορινθίας. Με απλή αναφορά στην ιστορία της Αργολιδοκορινθίας και της Πελοποννήσου γενικότερα*, Πάτρα 2000.
- Τρικούπης Σ., *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης*, Αθήνα 1888, τ. 1 – 4.

- Φίνλεϋ Γ., *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασεως*, Αθήνα 2008-2009, τ. 1 - 2.
- Φωτόπουλος Α. Θ., *Οι κοτζαμπάσηδες της Πελοποννήσου κατά τη Δεύτερη Τουρκοκρατία (1721-1821)*, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 1995.
- Χατζηφώτη Ι. Μ., *Η καθημερινή ζωή των Ελλήνων στη Τουρκοκρατία*, Αθήνα 2002.
- Χερτσβεργ Φ. Γ., *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασεως*, Αθήνα 1916 – 1917, τ. 1 – 4.
- Χρήστου Θ., *Από την Εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου (1821) έως την ενσωμάτωση της Δωδεκανήσου (1947)*, Αθήνα 1999.
- Χρήστου Θ., *Προσεγγίσεις στη Νεότερη Ελληνική Ιστορία. Από το Ρήγα Βελεστινλή (1757-1798) έως την εμπλοκή της Ελλάδας στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο (1949-1941)*, Αθήνα 2001.
- Χρήστου Θ., *Τα σύνορα του Ελληνικού κράτους και οι διεθνείς συνθήκες (1830 - 1947)*, Αθήνα 1999.
- Hobsbawm E. J., *Η εποχή των επαναστάσεων 1789 - 1848*, Αθήνα 2002.

Παράρτημα

Εικ. Εξωφύλλου: Εθνική Πινακοθήκη «*Ο Κολοκοτρόνης κατευθυνόμενος προς τη Νεμέα*», διαθέσιμο στην ιστοσελίδα:

<https://www.nationalgallery.gr/el/sulloges/collection/sulloges/o-kolokotronis-kateuthunomenos-pros-ti-nemea.html>, ημερομηνία προσπέλασης 25.08.2021

Εικ. 1: Ερανιστής «*Ιστορικές απεικονίσεις της οθωμανικής περιόδου*», 17.06.2019, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα:

<https://eranistis.net/wordpress/2019/07/17/%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%B9%CE%BA%CE%AD%CF%82-%CE%B1%CF%80%CE%B5%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%BD%CE%AF%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82/>, ημερομηνία προσπέλασης 25.08.2021

Εικ. 2: Ίδρυμα Αικατερίνης Λασκαρίδη «Μεσαιωνικά ερείπια στην Κόρινθο και τμήμα από το κάστρο του Κιαμήλ - Μπέη», διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <https://el.travelogues.gr/item.php?view=41885>, ημερομηνία προσπέλασης 25.08.2021

Εικ. 3: Επιμελητήριο Κορινθίας, «Πύργος Νοταρά», διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://www.visitkorinthia.gr/korinthos/tourism/articles/article.jsp?context=1504&categoryid=11734&articleid=14126>, ημερομηνία προσπέλασης 25.08.2021

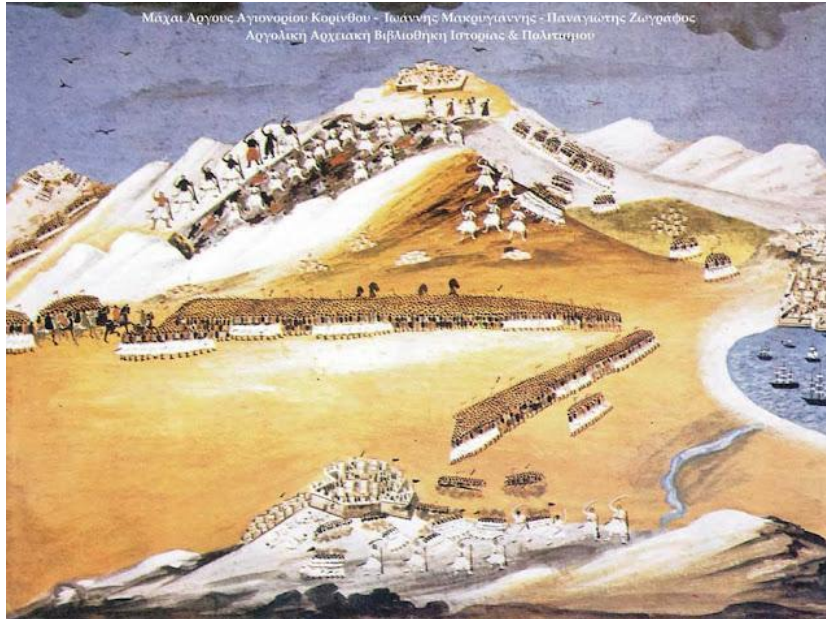
Εικ.4: Βικιπαίδεια, «*Ιωάννης Νοταράς*», 18.03.2021, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%99%CF%89%CE%AC%CE%BD%CE%BD%CE%B7%CF%82_%CE%9D%CE%BF%CF%84%CE%B1%CF%81%CE%AC%CF%82, ημερομηνία προσπέλασης 25.08.2021

Εικ. 5: Βικιπαίδεια, «*Πανούτσος Νοταράς*», 10.01.2021, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A0%CE%B1%CE%BD%CE%BF%CF%8D%CF%84%CF%83%CE%BF%CF%82_%CE%9D%CE%BF%CF%84%CE%B1%CF%81%CE%AC%CF%82, ημερομηνία προσπέλασης 25.08.2021

Εικ.6: Εθνικό Ιστορικό Μουσείο «Πορτραίτο του Παναγιώτη Νοταρά», διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <https://www.nhmuseum.gr/en/departments/into-the-museum-s-collection/item/5122-portraitofpanagiotisnotarasoilpaintingoncanvas>, ημερομηνία προσπέλασης 25.08.2021

Εικ. 7: Περί τέχνης ο Λόγος «*Μάχαι Αργούς Αγιονορίου Κορίνθου*», 02.07.2015, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://peritexnisologos.blogspot.com/2015/07/1821.html>, ημερομηνία προσπέλασης 25.08.2021

Εικ. 8: Βικιπαίδεια, «*Το στρατόπεδο του Καραϊσκάκη στην Καστέλα*», 06.05.2017, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα:

https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A4%CE%BF_%CF%83%CF%84%CF%81%CE%B1%CF%84%CF%8C%CF%80%CE%B5%CE%B4%CE%BF_%CF%84%CE%BF%CF%85_%CE%9A%CE%B1%CF%81%CE%B1%CF%8A%CF%83%CE%BA%CE%AC%CE%BA%CE%B7_%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD_%CE%9A%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%AD%CE%BB%CE%B1, ημερομηνία

προσπέλασης 25.08.2021

Εικ. 9: paletaart2.wordpress, «*Παλικάρια στο ναό του Απόλλωνα στη Κόρινθο*»,
 Ελαιογραφία του Carl Wilhelm von Heideck, 09.29.2015, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα:
<https://paletaart2.wordpress.com/2015/09/28/%CE%B5%CF%85%CF%81%CF%89%CF%80%CE%B1%CE%AF%CE%BF%CE%B9-%CE%BA%CE%B1%CE%BB%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%AD%CF%87%CE%BD%CE%B5%CF%82-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CF%80%CE%B5%CF%81%CE%B9%CE%B7%CE%B3%CE%B7%CF%84%CE%AD/karl-wilhelm-von-heideck-1788-1861-%CF%80%CE%B1%CE%BB%CE%B9%CE%BA%CE%AC%CF%81%CE%B9%CE%B1-%CF%83%CF%84%CE%BF-%CE%BD%CE%B1%CF%8C-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%B1%CF%80%CF%8C%CE%BB%CE%BB%CF%89%CE%BD%CE%B1/>,
 ημερομηνία προσπέλασης 01.09.2021

Εικ. 10: Ακαδημία Αθηνών, Ψηφιακό αποθετήριο, «Επιστολή του Πανούτσου Νοταρά προς τον Κωλέττη», διαθέσιμο στην ιστοσελίδα:

<http://repository.academyofathens.gr/gr/listItems/191959>, ημερομηνία προσπέλασης 02.09.2021

Εικ. 11: Χώρα του Αχωρήτου, «Η εικόνα της Παναγίας Γλυκοφιλούσας του Ιωάννη Καποδίστρια», διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <https://choratouaxoritou.gr/?p=109886>, ημερομηνία προσπέλασης 06.09.2021

Περίληψη

Στον αγώνα του 1821 για την Ελληνική ανεξαρτησία, οφείλεται η δημιουργία του νέου Ελληνικού κράτους. Κατά τη διάρκεια των προεπαναστατικών χρόνων, πολλοί είναι οι Κορίνθιοι που θα αναμειχθούν στις διαδικασίες οργάνωσης του αγώνα. Ενώ κατά τον δεκαετή αγώνα η Κόρινθος θα οριστεί ως προσωρινή πρωτεύουσα και πολλές μάχες θα εκτυλιχθούν εντός των συνόρων της. Αισθητή είναι η παρουσία προσωπικοτήτων με καταγωγή από τη Κορινθία και κατά την άφιξη του κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια, την ακόλουθη τοποθέτηση του βασιλέα Όθωνα και την οργάνωση του νεοσύστατου κράτους.